

**“За Україну,
за її волю,
за честь і славу,
за народ!”**

Матеріали до навчально-виховних занять

Департамент освіти і науки
Івано-Франківської обласної державної адміністрації

Івано-Франківський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти

Лабораторія суспільно-філологічних дисциплін

**«ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ,
ЗА ЧЕСТЬ І СЛАВУ, ЗА НАРОД!»**
(матеріали до навчально-виховних занять)

Івано-Франківськ
2024

УДК 94(477.83/86)“1914/1921”(07)

«За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» (матеріали до навчально-виховних занять) / упорядкування Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецької, В. Островського. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Івано-Франківськ: ІФОІППО, 2024. – 196 с.

Упорядниці / упорядник:

- Наталія УМАНЦІВ,** *завідувачка лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*
- Ярослава КОЗЛЕНКО,** *методистка лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*
- Світлана ХУДЕЦЬКА,** *методистка лабораторії суспільно-філологічних дисциплін;*
- Валерій ОСТРОВСЬКИЙ,** *кандидат історичних наук, в. о. доцента кафедри теорії та методики навчання, методист лабораторії суспільно-філологічних дисциплін*

Рецензентки:

- Оксана МАРИНОВСЬКА,** *докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри менеджменту та освітніх інновацій;*
- Галина ОСТРОВСЬКА,** *докторка педагогічних наук, завідувачка кафедри теорії та методики навчання*

Відповідальний за випуск: Роман ЗУБ'ЯК, *кандидат педагогічних наук, доцент кафедри менеджменту та освітніх інновацій, ректор ІФОІППО*

Затверджено до друку науково-методичною радою ІФОІППО 27 червня 2024 р., протокол № 2

Збірка матеріалів до навчально-виховних занять для вивчення історії легіону Українських січових стрільців та історії українського війська. Упорядкована на основі видання 2014 р. зі змінами й доповненнями.

Відповідальність за приналежність, достовірність наведених фактів, цитат та покликань, за дотримання академічної доброчесності несуть авторки / автори матеріалів

© Наталія Уманців, Ярослава Козленко, Світлана Худецька, Валерій Островський, упорядкування
© ІФОІППО, 2024

З М І С Т

ІСТОРИЯ ЛИЦАРСЬКОЇ СЛАВИ	6
УРОКИ ЖЕРТОВНОСТІ ЗА УКРАЇНУ	10
<i>Ірина ДОСЯК.</i> «ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І СЛАВУ, ЗА НАРОД!» Матеріали до уроків. 1–4 класи	10
<i>Наталія КАРМАН.</i> «ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ДОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ, ЗА НАРОД!» ІСТОРИЯ НЕ ОДНОГО ЖИТТЯ. Урок-розмова двох епох. 5–11 класи	13
<i>Юлія ВАСИЛЮК.</i> БОЙОВИЙ ШЛЯХ ЛЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ. Урок-презентація. 11 клас	23
<i>Тарас МИХАЙЛІВ.</i> КОМАНДАНТИ ЛЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ. Урок-персоналізація. 10–11 класи	42
<i>Ольга ЛАНЦА.</i> СТРІЛЕЦЬКА ВАТРА. Урок-історичний екскурс. 5–11 класи	48
<i>Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА.</i> «КУРИЛИСЬ ЗАМЕТІЛЯМИ ДОРОГИ...» (За трилогією Романа Купчинського «Заметіль»). Урок позакласного читання з української літератури. 10 клас	54
<i>Оксана ІВАНЮЛИК.</i> МЕЛОДІЇ І ВЧИНКИ, ВИКРЕСАНІ ІЗ СЕРДЕЦЬ. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЧОВОГО СТРІЛЕЦТВА. Матеріали до уроків	63
ВИХОВАННЯ ПАМ'ЯТТЮ... ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ!	76
<i>Галина МАКУХ.</i> «МИ ПЕРШІ В БІЙ ЗА ВОЛЮ ЙДЕМ!» Позаурочне заняття. 5–7 класи	76
<i>Богдан МАКСИМЕЦЬ.</i> «А МИ ТУЮ СТРІЛЕЦЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО!» Просвітницька літературно-музична композиція. 5–7 класи	80
<i>Марія ШПІЛЬЧАК.</i> «ЖИВА ПАМ'ЯТЬ ПРОЙДЕ КРІЗЬ СТОЛІТТЯ У СЕРЦЯ ПОКОЛІНЬ НАВІКИ...» Заняття-розмірковування. 5–9 класи	90
<i>Марія ГРИЦИШИН.</i> СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ: ІСТОРИЯ. ПІСНІ. ЗВИТЯГА. Урок-пісенне коло. 7–9 класи	97
<i>Росина ІВАНОЧКО.</i> «...І СТАЛАСЬ НА ТІМ СВІТІ ВЕЛИКА НОВИНА, ЩО В БІЙ ІДУТЬ З ТЯЖКИМ КРІСОМ КОЗАК І ДІВЧИНА...» Година пам'яті. 9–11 класи	106
<i>Віталій ПІВТОРАК, Оксана ПІВТОРАК.</i> ВАРТОВІ НАЦІОНАЛЬНОГО АРИСТОКРАТИЗМУ. СТЕЖІ СТРІЛЕЦЬКОЇ ЗВИТЯГИ КРІЗЬ ТВОРЧО-БІОГРАФІЧНИЙ ПОЗІР ОЛЕСЯ БАБІЯ. Година патріотичного себетворення з елементами заочної літературно-мистецької експедиції та літературно-лінгвостилістичної лабораторії. 8–11 класи	118
<i>Оксана ЯВОРСЬКА.</i> «В РІДНІМ КРАЇ ПАНУВАТИ НЕ ДАМО НІКОМУ...» Усний журнал для старшокласників	129
<i>Марія ВІЗІНСЬКА.</i> ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ УКРАЇНИ! Журнал-композиція для старшокласників	136
ПАМ'ЯТЬ У НАВЧАЛЬНИХ РЯДКАХ	178
<i>Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА.</i> ЧОТА КРИЛАТИХ І БЕЗСМЕРТНИХ. Тексти диктантів і переказів з української мови для учнів 5–11 класів	180
ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ...	192
<i>Руслан БОЙКО.</i> ІЗ НАБОЛЛОГО... Прозово-поетична рефлексія	192
ЛІТЕРАТУРА	194

*Я, Український Січовий Стрелець,
присягаю українським князям,
гетьманам, Запорозькій Січі,
могилам і всій Україні,
що вірно служитиму Рідному Краєві,
боронитиму його перед ворогом,
воюватиму за честь української зброї
до останньої краплі крові.
Так мені, Господи Боже й
Архангеле Михаїле, допоможіть.
Амінь...*

ІСТОРІЯ ЛИЦАРСЬКОЇ СЛАВИ

Легіон Українських січових стрільців (легіон УСС, УСС) – українське добровольче військове формування у складі австро-угорської армії в роки Першої світової війни. Його утворенню передувало масове поширення в Галичині військово-спортивного, січово-стрілецького руху, а також оприлюднення 6 серпня 1914 р. маніфесту Головної української ради та її військової організації – Української бойової управи – із закликом до галицького українства піднятися на боротьбу проти російського панування в Україні. Служити в легіоні УСС виявили бажання понад 28 тис. галичанок і галичан, однак австрійська влада дала дозвіл на формування підрозділу лише з 2,5 тис. вояків. Адже більшість мала воювати у складі регулярних частин австро-угорської армії. Офіційні кола Австро-Угорщини з недовірою ставилися до українського військового формування, командування протягом війни чинило перепони його посиленню і відправляло на найбільш небезпечні ділянки фронту.

Комплектування легіону УСС відбулося в серпні–вересні 1914 р. Його ядро склали активісти сокольського, січового і пластового рухів («Сокіл», «Січ», «Пласт»), гімназисти та студенти. До первісного командного складу увійшло 16 кадрових старшин-українців австрійської армії: Михайло Баран, Григорій Коссак, Семен Горук, Василь Дідушко, Дмитро Вітовський та ін. Командиром призначено отамана Теодора Рожанковського, згодом – поручника Михайла Галущинського. Легіон складався з двох куренів (командири – сотники Михайло Волошин та Григорій Коссак) і одного півкуреня (командир – отаман Степан Шухевич). Бойове хрещення легіонерів відбулося наприкінці вересня 1914 р. в боях з російськими козачими частинами. Узимку 1914–1915 рр. стрільці несли охоронну й розвідувальну службу в районі Верецького й Ужоцького перевалів. У березні 1915 р. легіон поділено на два окремих курені, які підпорядковували двом австрійським бригадам 55-ї дивізії генерала Ігнаця Фляйшмана. У її складі стрільці досягли першого успіху: в ході боїв на горі Маківка 29 квітня – 3 травня 1915 р. зупинили й відкинули назад частини російської армії. Згодом легіон брав участь у боях біля міст Болахів і Галич (на Івано-Франківщині), сіл Завадів (на Львівщині) і Семиківці (на Тернопільщині).

Із серпня до листопада 1915 р. підрозділи УСС займали позиції над річкою Стрипа (притока Дністра), де стримували наступ російських військ на місто Бережани (на Тернопільщині). На вересень цього року легіон складався з Першого полку УСС (командир Григорій Коссак, згодом – підполковник Антін Варивода) чисельністю 1700 вояків і запасної частини – коша УСС (близько 500 новобранців, які становили резерв). У боях полк зазнав відчутних втрат, його відвели в тил на відпочинок, де перебував до травня 1916 р.

Поряд із військовою підготовкою у полку проводили помітну культурно-освітню роботу. Діяли курси для малописьменних, бібліотека, хор і оркестр, власне видавництво («Пресова Кватира»). Видавали альманах «Червона Калина», журнали та спеціальні поштівки. З видавництвом співпрацювали Андрій Баб'юк (Мирослав Ірчан), Антін Лотоцький, Осип Назарук, інші відомі в майбутньому письменники і журналісти. Зі стрільцями підтримував дружні стосунки Іван Франко (в полку служили його сини Петро і Тарас; він сам провів останні місяці життя в «Приюті для хворих і виздоровців УСС» – стрілецькому шпиталі у Львові).

Під час Луцького (Брусилівського) прориву російської армії влітку 1916 р. полк УСС (47 старшин і 1685 стрільців) прикривав стратегічний напрямок на місто Бережани (на горбі Лисоня в межиріччі річок Золота Липа та Цехівка, басейн Дністра). У цих боях він утратив убитими, пораненими і полоненими більше 1 тис. вояків. Близько 450 осіб відійшли в тил для переформування. Командиром полку став отаман Франц Кікаль; у його складі утворено Гуцульську сотню Українських січових стрільців під командою поручника Омеляна Левицького. З лютого 1917 р. полк УСС знов перебував на передових позиціях біля Бережан, де під час червневого (1917 р.) наступу російської армії майже у повному складі потрапив у полон. Із залишків (близько 400 осіб), Гуцульської сотні й поповнень із коша УСС сформовано новий курінь (командири – поручник Дмитро Крещаловський, згодом – отаман Мирон Тарнавський, сотник Осип Микитка). В листопаді 1917 р. січовики Василь Кучабський, Андрій Мельник, Роман Сушко, Федір Черник та ін., які потрапили до російського полону, стали ініціаторами і засновниками стрілецької частини у складі Армії Української Народної Республіки (УНР).

9 лютого 1918 р. після укладення Брестського мирного договору УНР з державами Четвертого союзу легіон УСС у складі австро-німецьких військ розпочав похід у Наддніпрянську Україну за маршрутом «Жмеринка – Бірзула (нині місто Подільськ Одеської області) – Херсон – Нікополь – Олександрівськ (нині місто Запоріжжя)». Наприкінці кінця березня він входив до військової групи архієпископа Вільгельма фон Габсбурга Льотрінгена (полковника Василя Вишиваного), який став командиром легіону. Перебуваючи в Олександрівську, а згодом на Херсонщині, стрільці майже не брали участі в бойових операціях, оскільки відмовилися проводити каральні акції проти українства. Натомість велику увагу приділяли культурно-освітній роботі. У жовтні 1918 р. легіон перевели до міста Чернівці. Після проголошення у листопаді цього ж року Західно-Української Народної Республіки (ЗУНР) легіон передислокувався до Львова. Пізніше став ядром Української Галицької армії (УГА).

Стрелець Легіону Українських січових стрільців, Австро-Угорщина, 1915 р.

Після більш як столітньої перерви українське військо відродилося знову. Цього разу – як невелике з'єднання в складі австрійської армії – Легіон УСС. З 28 тис. добровольців австрійська влада обрала для служби лише 2,5 тис. Легіонерів було поділено на два курені (батальйони) та один напівакурінь. Курені ділилися на сотні (роты) по 220 осіб. До складу сотні входили чотири чоти (зводи). Чота складалася з чотирьох роїв (відділень), а один рій налічував 10-15 стрільців.

Світлина: © Алла Савка, фото: © Марина Сабалка, 2010 рік

Стрелець легіону Українських січових стрільців, Австро-Угорщина, 1915 р.

Виставка «Воїни. Історія українського війська».

Організатор проекту – Український інститут національної пам'яті

Хорунжий Легіону Українських січових стрільців, Австро-Угорщина, 1915 р.

Легіон УСС постав як штатний підрозділ австро-угорської армії, мав на озброєнні австрійські гвинтівки. 1916 року Легіон був перетворений на регулярний 1-й Полк УСС. «Усузи» показали себе вправними вояками на російсько-австрійському фронті. Відзначилися в боях за гори Маківку та Лисоню. Та ще більше вони зробили для підняття бойового й національного духу інших солдатів-українців.

Хорунжий легіону Українських січових стрільців, Австро-Угорщина, 1915 р.

Виставка «Воїни. Історія українського війська».

Організатор проекту – Український інститут національної пам'яті

УРОКИ ЖЕРТОВНОСТІ ЗА УКРАЇНУ

Ірина ДОСЯК,

учителька початкових класів
Болехівського ліцею № 1 «Академічний»
Болехівської міської ради, учителька-методистка

«ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І СЛАВУ, ЗА НАРОД!»

Матеріали до уроків. 1–4 класи

Легіон Українських січових стрільців

Легіон Українських січових стрільців (назва походить від формувань запорозьких козаків, які виконували сторожову і розвідувальну службу) сформовано в 1914 р. на початку Першої світової війни. Запис проводився на добровільних засадах. Основний склад становило юнацтво українських організацій: спортивної – «Сокіл», протипожежної – «Січ», учнівської – «Пласт». До міста Стрий, що на Львівщині, де формувався легіон, прибуло понад 28 тис. добровольців. Але австрійське військове командування хотіло бачити українців мобілізованими до імперської армії, де вони «розчинилися» б у масах вояків інших національностей. Тому в УСС прийняли лише 2,5 тис. осіб. Військову присягу приймали двічі: вперше – загальну для всього австрійського війська, а вдруге – «свою», національну, на вірність Україні.

Стрільцька пісня

Стрільцька пісня стала найвиразнішим духовним і мистецьким проявом патріотизму українського народу в добу національно-визвольних змагань 1917–1921 рр. Найбільший внесок у створення і популяризування стрільцької пісні зробили обдаровані композитори, поети-пісенники, вояки легіону Українських січових стрільців Михайло Гайворонський, Роман Купчинський і Левко Лепкий. Їх патріотичні, ліричні, жалібні, споріднені з народними пісні зміцнювали бойовий дух стрільцтва в битвах за незалежність і соборність України, мали надзвичайну популярність не лише серед січовиків, але й серед широкого загалу українства. Вони будили глибокі почуття любові до Батьківщини й закликали до збройної боротьби за її незалежність. Прикладом може слугувати пісня Михайла Гайворонського на слова Романа Купчинського «За рідний край»:

«За рідний край, за нарід свій,
За волю України
Ми йдемо в бій, ми йдемо в бій
Крізь згарища, руїни...»

Найбільше творів пісенного жанру створив Михайло Гайворонський. Особливо розповсюдилася пісня «Машерують наші добровольці» на мотив «Ой у лузі червона калина». Зауважимо, що слова з пісні Миколи Вороного «За Україну»:

«За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ!» –
запозичені вояками легендарної Української повстанської армії.

Література легіону УСС

Періодичні друковані і рукописні видання січових стрільців часто ставали першими україномовними на території всієї України. Своїми матеріалами стрілецькі дописувачі розвивали такі жанри, як: замітка, репортаж, нарис, фейлетон, памфлет, байка та інші. Тираж стрілецьких видань – від кількох десятків до сотень примірників, що охоплювали широке коло читачів. Адже кожен примірник передавався із рук в руки, влаштовували колективні читання вголос. Переважала виховна і патріотична тематика публікацій. За допомогою слова січові стрільці плекали любов до рідної мови, Батьківщини, жили патріотичний дух українства, закликали до боротьби за незалежність.

Юрій Шкрумеляк – співець січового стрілецтва

Юрій Андрійович Шкрумеляк (*18 квітня 1895 р., с. Ланчин, нині смт. Надвірнянського району Івано-Франківської області – †20 листопада 1965 р., м. Львів) – український журналіст, поет, перекладач і дитячий письменник, січовий стрілець. Псевдоніми: Іван Сорочатий, Юра Ігорків, Юрій Підгірський, Смик, Гнотик, Олекса Залужний, Максим Цимбала.

Народився в селянській сім'ї. Навчався в 1901–1907 рр. у сільській школі, в 1907–1914 рр. – у Коломийській гімназії, в 1922–1924 рр. – у Львівському університеті і на філософському факультеті Празького університету. Перший вірш написав 1915 року.

Під час Першої світової війни воював у лавах Українських січових стрільців. Дослужився до чину підхорунжого. Належав до найвідоміших поетів-«усусів». Співвидавав сатирично-гумористичну газету «Самохотник». Згодом разом із Миколою Євшаном працював в архівах Начальної команди УГА.

У 1920–1930 рр. – співробітник видавництва «Світ дитини».

У 1928–1939 рр. – співробітник видавничого концерну Івана Тиктора, головний редактор і фейлетоніст газети «Народна справа» та журналу для дітей «Дзвіночок».

У 1945 р. засуджений до 10 років ув'язнення в радянському таборі. Після повернення (1956 р.) реабілітований.

Похований на Личаківському кладовищі.

Автор понад 30 книг для дітей. Друкувався у виданнях «Червоної Калини». Окремими книгами вийшли: поема «Сон Галича» (1920 р.), проза «Поїзд мерців» (1922 р.), «Авелева жертва» (1926 р.), повість «Чота крилатих» (1928 р.), повість «Огні з полонин» (1930 р.), п'єса «Стілець невмирущий» (1938 р.), повість «Високі гори і низини» (1939 р.), збірки поезій «Пісня про радісну осінь» (1940 р.), «Сопілка співає» (1957 р.), вибрані твори «Привіт Говерлі» (1964 р.).

Де Україна

Україна – в давній славі,
В козацьких пригодах,
На завітчаних левадах,
В рідних синіх водах.
Україна – в тих долинах
І високих горах,
На степах буйних, широких,
У галях, у борах.
Україна – в білих селах,
У густих садочках,
У хрещатому барвінку,
У синіх квіточках.
Україна – на яворах
Пташкою співає;
На стрілецькій могилі
Голову схиляє.

Україна – в чорноземі,
Що родить пшеницю,
В глибинах, що дають нафту
І сіль-сировицю.
Україна – в рідній мові
І в пісні прекрасній,
Україна – в рідній школі,
В майбутності ясній.
Україна – в чистих хатах
І в сільській церкві,
У дитячому серденьку,
В розумній головці.
Україна – в ясних зорях,
В сонці, що над нами,
І в очах добрячих, ясних
Рідненької мами.

Юрій Шкрумеляк

Ми є діти українські

Ми є діти українські,
Хлопці та дівчата,
Рідний Край наш – Україна
Красна та багата.
Рідне небо, ясне сонце,
Місяць, зорі срібні,
Рідний нарід – українці
Всі до нас подібні.
Рідна віра: Свята Трійця
І Пречиста Мати.
Рідна мова: нею вчились
Бога прославляти!
Присягаєм наш Край Рідний
Над усе любити,

Рідний нарід шанувати
І для нього жити.
Присягаєм – рідну віру
Завжди визнавати,
По-українськи говорити,
Молитись, співати.
Як ріка в гору не піде,
Як сонце не згасне,
Так ми того не забудем,
Що рідне, що власне.
Що нам рідне, те нам буде
І красне, і гоже!
Присягаєм, що так буде.
Поможи нам, Боже!

Юрій Шкрумеляк

Я дитина українська

Я дитина українська,
Вкраїнського роду,
Українці – то є назва
Славного народу.
Україна – то край славний
Аж по Чорне море,
Україна – то лан пишній
І степи, і гори.

І як мені України
Щиро не кохати?
Мене ненька по-українськи
Вчила розмовляти.
І як мені України
Щиро не любити?
Мене вчили по-українськи
Господа молити.

За свій рідний край і нарід
Я Господа молю:

«Зішли, Боже, Україні
І щастя, і долю!»

Юрій Шкрумеляк

Слово української дитини

Хто ти, хлопчику маленький?
Син я України-Неньки!
Українцем я зовуся
Й тою назвою горджуся!
А по чім тебе пізнаю?
По вкраїнському звичаю,
В мене вдача щира й сміла,
І відвага духа й тіла,
І душа моя здорова,
Українська в мене мова.
А скажи, де Край твій рідний?
Там, де неба круг погідний,
Там, де сонце сяє ясне
На вкраїнські діти красні;
Де лани, степи безкраї,
Де орел буйний літає,
Де Карпат вершки високі,
Де потоків дна глибокі;
Де Дністер і хвилі Прута,
Де Дніпро, старий Славута;

Де високії могили,
Що в них голови зложили
Мої предки в лютім бою
За Вкраїну люблю свою.
Як допоможеш своєму люду?
Пильно все учитись буду,
Щоб свої мене любили,
А чужі щоби цінили,
Щоб про мій народ питали,
Україну шанували.
Чи при праці, чи в забаві
Все послужу рідній справі.
Ні маєтку, ані труду
Жалувати я не буду,
Щоб народові Вкраїни
Помогти устать з руїни, –
Все зумію перенести
Для Вкраїни слави й честі.
Господа буду бламати,
Щоб нам дав добра діждати!

Юрій Шкрумеляк

Наталія КАРМАН,

учителька української мови і літератури
Івано-Франківського приватного ліцею
«Католицький ліцей святого Василія Великого»,
учителька-методистка

**«ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ДОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ, ЗА НАРОД!»
ІСТОРІЯ НЕ ОДНОГО ЖИТТЯ.**

Урок-розмова двох епох. 5–11 класи

Мета. Виховувати в учнів почуття національної гордості, любові до рідного краю; формувати соціально компетентного, активного, відповідального громадянина й патріота України; дати поштовх до самовдосконалення людини, здатної гідно існувати і самореалізуватися за складних реалій ХХІ століття.

Методичний коментар. Клас об'єднаний у дві групи: одна представляє першу чверть ХХ століття (Українські січові стрільці), друга – друге–третє десятиліття ХХІ століття (сучасники, герої Майдану, воїни Збройних сил України (ЗСУ)).

Сценарій уроку

Хлопець у стрілецькій формі. «Я, Український Січовий Стрілець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорозькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені, Господи Боже й Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь!»

Хлопець у військовій формі. «Я, *(прізвище, ім'я, по батькові)*, вступаю на військову службу і урочисто присягаю Українському народові завжди бути йому вірним і відданим, обороняти Україну, захищати її суверенітет, територіальну цілісність і недоторканість, сумлінно і чесно виконувати військовий обов'язок, накази командирів, неухильно додержуватися Конституції України та законів України, зберігати державну і військову таємницю.

Присягаю виконувати свої обов'язки в інтересах співвітчизників.

Присягаю ніколи не зрадити Українському народові!»

Ведуча 1. Розділяє ці присяги сто літ. Ніхто б не подумав, що на українській землі в ХХІ сторіччі лунатимуть постріли, убиватимуть людей. Наша історія знала багато трагічних періодів, коли свобода й існування українського народу опинялися під загрозою. Але завжди в ці періоди найкращі доньки і сини ставали на захист своєї землі.

Ведуча 2. Нині знову прийшов цей час – час вибору між волею та рабством, світлим майбутнім та темним минулим, справедливістю та неправдою.

Історія повторюється. Все, чого домагалися наші предки на початку ХХ століття, є актуальним на початку століття ХХІ. Сьогодні зустрінуться дві епохи, дві події, які розділяє століття. 1914 рік – Українські січові стрільці, 2014 рік – герої Майдану, 2024 рік – воїни Збройних сил України.

Ведучий 1. Важко тій державі, яка не пише своєї історії; важко тому народові, хто її забуває. А ще важче тій нації, яка не знає свого минулого. Була та й є своя історія і в українства. Історія страшна і кривава, історія трагічна і непідвладна людському суду.

Читець.

Історії ж бо пишуть на столі,
ми ж пишем кров'ю на своїй землі.
Ми пишем плугом, шаблею, мечем,
піснями і неவில்ницьким плачем.
Могилами у полі без імен...

Ліна Костенко

Ведучий 2. Видатною історичною реальністю стала жіноча чота легіону Українських січових стрільців. Героїзм дівчат, які створили жіночу бойову одиницю і гідно пройшли крізь негоди Першої світової війни, став воістину унікальним. Австрійські газети відзначали, що це перші жінки у бойових формаціях Європи. А воювало їх символічне число – тридцять три.

Ведуча 1. Олена Степанів, Софія Галечко, Гандзя Дмитерко, Васирина Ощипко, Олена Кузь, Павлина Михайлишин... Ці та інші жіночі імена й прізвища пробиваються до нас із тих важких, але героїчних днів. Жінки – стрільчині та санітарки – витримали пекло бою під горою Маківка, про яке читаємо у спогадах очевидців.

Дівчина в стрілецькій формі. «...А їм відповідала гора стовпами землі. В стовпах цієї маси були столітні, потрощені на тріски смереки, від мільйонів літ нерушане каміння, а між тим – людські руки, голови, ноги – людське м'ясо. Здавалось, гора рухається, дихає пеклом. Змагалися дві сили... Серед страшних вибухів, що підіймали вгору чорні стовпи диму і землі, серед пронизливого свисту куль, мін і шрапнелей невідступно перебувала Олена Степанівна і ін... Знайомі кожному стрільцеві дівчата. Із санітарними сумками через плече, безстрашні, швидкі, рішучі. Всюди їхня поява зміцнювала надію на життя. Попри те, що шансів залишитися живими у тому вогненному пеклі майже не було... За два дні останніх боїв Маківка вся була вкрита трупами...»

Ведучий 1. Після цього бою Олена Степанів та Софія Галечко нагороджені срібними Медалями хоробрості. Для Олени Степанів це була вже друга нагорода.

Читець 1.

Хто то там іде і перід веде?
Диво, це наші дівчата.
Личко, як мак, кругом козак,
Душа стрілецька завзята.
Не цілуйте їх – на війні це гріх,
Ви приберіть їх квітками.
Слава тим жінкам,
Славним козачкам
Між січовими стрільцями!

Осин Маковей

Ведуча 2. Згадуючи військові дії 1914–1918 рр. та участь у них українських жінок, пам'ятаймо, що тоді, вперше після тривалої відсутності української держави, Україна творила свою армію із добровольців. І відразу зголошувалися молоді жінки й дівчата, які покидали домівки задля того, щоб служити українській справі.

Ведучий 2. 2014 рік. Приголомшливий знімок знаного французького фотографа Еріка Бувета став одним із найяскравіших вражень трагічного та героїчного дня 20 лютого. Снайпери почали розстріл беззбройних людей на вулиці Інститутській, що у місті Київ.

Ведуча 1. Майданівці не кидали своїх – намагалися витягнути кожного, та вбивці цілились у тих, хто поривався рятувати поранених. І коли загинули чоловіки, на допомогу пораненим прийшла жінка – без каски, щита і бронежилета, з розпущеним волоссям. Її нічого не захищало. Нічого, крім мужності, любові до людей, почуття обов'язку та Божого Провидіння.

Ведучий 1. Лише через 40 днів вдалося знайти цю сміливицю. Журналіст Юрій Бутусов відшукав її через соцмережі. Героїня, яка під кулями снайперів допомагала пораненим – це Марія Матвій, медична сестра швидкої допомоги комунального закладу «Львівський обласний центр медичної допомоги та медицини катастроф» із міста Буськ Львівської області.

Дівчина у військовій формі. «Спочатку я надала допомогу одному хлопцю – він був легко поранений. Потім підповзла до бійця, який отримав кулю в ногу. Але крики про допомогу були на самому верху біля барикади. Поповзла вгору. Тут снайпери не давали підійти до поранених. На хвилину я зупинилася. Згадала свого Дмитрика, своє життя, своїх близьких, усіх, кого люблю. Проте крики про допомогу були голосніші за постріли. І я поповзла до них. Хлопець, який на фотографії, отримав поранення, коли я була вже зовсім близько».

Ведуча 2. Жіночі обличчя Майдану дивували. З усіх областей, різні за віком та соціальним статусом, за професіями вони приїхали підтримати чоловіків, синів та братів. Завзятих і сміливих українок не зупинили ні мороз, ні виснажлива праця, ані постріли.

Читець 2.

Кричала в вікнах горобина ніч,
Душа дзвеніла гімн Небесній Сотні.
А вже ж в людей... Не стерти тугу з віч.
Вона буде. Вона уже природна.
    Все відгуло, відмучилось, пішло.
    Тепер – лиш дощ. Холодний і фатальний.
    Відбув той час, коли вкраїнське зло
    Було якимсь аж надто вже загальним.
От тільки туга, туга світова
Лежить на плечах, вдавлює у землю.
Надворі – дощ. І горобина ніч. Гроза.
Вона очистить все – хіба ж даремно?
    Вона – лиш ніч.
    То ж – вічність.
    То ж – не те.
    Історія ще того не писала.
    І йдуть дощі, і «кача» ще «пливе»,
    А цій країні мало, мало, мало!
Гуде війна. Вмирають хлопчаки.
Усі – в напрузі. І усі – байдужі.
Іди ж-бо, горобина ніч, іди,
Очисти нам розм'яклі нині душі...

Оля Стасюк

Читець 1.

Скрипить на вервечках цеберко із водицею,
Тюхтійка правда топчеться калюжами –

На пару небо плаче із вдовицею,
І сходять сльози червонясто – ружами...
Це озеро з очей дітей наплакане.
На розсуд часу ще вмивається солоними.
Зірвалось в небо ластів'я налякане
Над ружами тай ген понад червоними.
Плетуть вінки і в'яжуть знову стрічками.
У Бога – справедливість з сиротиною.
На панахиді вік стояти з свічкою
За батьком. Та у серці з Батьківщиною.

Світлана Рачинська

Ведуча 1. Американський історик Джон Армстронг, аналізуючи проблеми українського націоналізму, зазначав, що ідея українських національних військових формувань зародилася у галицьких «Січах», згодом розвинулася в «Січових стрільцях» і закріпилася у військових формуваннях середини ХХ ст. Однією із причин цього було те, що Росія хотіла знищити останнє, сильне гніздо українського національного руху в Галичині, що загрожувало її великодержавним, імперіалістичним планам і цілості імперії.

Хлопець у стрілецькій формі. Київський орган російських націоналістів «Кієвлянин» писав в листопаді 1911 р.: «Український рух є для Росії більш небезпечний, ніж усі інші національні рухи, взяті разом... Мазепинське питання б'є Росію в саму основу її великодержавности. Мазепинський рух намагається зруйнувати національну, культурну, політичну єдність [російського] народу, намагається зруйнувати великодержавність Росії. От де наша найбільша небезпека. Мазепинський рух росте. Мазепинство зі своєї галицької бази розлазить по цілій південній Росії. В Галичині готується небезпечний [антиросійський] осередок, полум'я якого може перекинутись по всій Малоросії...».

Звучить пісня «Коли ви вмирали...» (музика Михайла Гайворонського, слова Михайла Кураха).

Коли ви вмирали, вам дзвони не грали,
Ніхто не заплакав за вами.
Лиш в чистому полі ревіли гармати,
І зорі вмивались сльозами.
Коли хоронили вас в темну могилу,
Від болю земля заніміла.
Під хмарами круки стадами літали,
І бурєю битва гриміла.
На ваших могилах хрести почорніли,
Берези схилились додолу.
Спіть, хлопці-соколи, сини України,
Що впали за волю, за долю.

Ведучий 2. 26 травня 2014 р. в міжнародний аеропорт Донецька увірвалися озброєні люди. Головні повітряні ворота закрилися

для пасажирів, а саме летовище стало символом війни, яка несподівано прийшла в мільйонне місто. Наталія Казеннова спостерігала, як люди зі зброєю захоплювали рідні вулиці. Того травневого дня вона завела щоденник. Щоденник війни в Донецьку.

Дівчина. «Неділя, 22 червня 2014 р. Як тоді, у 41-му. Тільки війна не з заходу. Війна зі сходу. Вже прийшла. Її ніхто не оголошував, але ми живемо в ній. Вона встигла змінити нас. Ми ніколи не забудемо. Навіть якщо зможемо пробачити. Сьогодні дивно солодко дрімала. Цьому сприяли відсутність новин у стилі “жах-страхіття” і наявність цукерок. Майже типовий вихідний, коли лінуєшся, читаєш книги і мрієш про щось приємне. Тільки кожну годину вчуваються постріли у звичайних вуличних звуках...

А ввечері – веселка. Лець помітна. Над териконом біля шахти... Виросла з нього широка, рішуча. Вперлася в небо. Семиколірна смуга надії і віри – все закінчиться. Буде так, як треба. Як би сильно не здавалося, що все навпаки. Війна закінчиться! По-новому побачимо своє місто, незвично оголене і беззахисне. ... Донецьк знемагає від самотності і туги за матусями, що гуляють парком, за малюками, які щебечуть на дитячому майданчику, за закоханими парами. Усім, що наповнювало життям вулиці. Розчинилося в дощі. Зникло в сутінках неоголошеної війни. Напевно, тому Донецьк кличе дощ, грім і яскраві спалахи блискавок. Він хоче відчувати. Чути. Жити».

Читець 1.

Місто, де тепер суцільні ями,
Спить тривожно – майже і не спить.
«Не хвилюйся – я стою тут прямо.
Постріли – ховаюся наспід».
Тут хіба цінуються медалі?
Важливіше – крок і знову крок.
«Ти пробач, що не відповідаю –
Вибухами глушиться дзвінок».
Тут воюють вміло і невміло.
«Ти за мене – добре? – помолись.
Я тепер такий, як ти хотіла,
Просто трохи далі, ніж колись».
«Ти пробач за неспокійну старість,
За твою та інших мам, мамусь.
Просто уяви, що повертаюся –
Я ж обов'язково повернусь».

Тетяна Власова

Хлопець у стрілецькій формі. Вільгельм Франц фон Габсбург-Льотрінген – український політик, військовий діяч, дипломат, поет, австрійський архієпископ (ерцгерцог), полковник легіону Українських січових стрільців. Його знали в Україні як Василя Вишиваного, під ім'ям, яке йому дали українські вояки під час Першої світової війни. Він уславився своїми здібностями, поезією і любов'ю до України.

Дівчина. Проте ім'я архікнязя Вільгельма Габсбурга є маловідомим в Україні. На його честь навіть сьогодні не часто називають вулиці та сквери, не часто відкривають пам'ятники та меморіальні таблиці. Проте подовжувач роду стародавніх європейських династій Габсбургів та Лютрінґенів є чи не найбільшим прикладом у новітній історії України, коли особа з таким родоводом свідомо стала на захист українства, заради цих ідеалів зреклася сім'ї та гучного прізвища, і під іменем Василя Вишиваного інтегрувалась в політичне, військове та культурне життя України.

Ведуча 2. У 2014 р. на захист нашої держави пліч-о-пліч стали українці і євреї, росіяни та вірмени, грузини і білоруси. Їх об'єднала українська земля та бажання жити у вільній державі.

Ведучий 1. Молодою людиною, яка першою загинула на барикадах на вулиці Михайла Грушевського в Києві, виявився уродженець села Березнуватівки, що на Дніпропетровщині, 20-річний Сергій Нігоян. Він був єдиною дитиною у батьків, які переїхали з Вірменії, рятуючись від війни в Нагірному Карабасі. Народився в Україні.

Дівчина у військовій формі. «Сергій змалку запам'ятався своїми патріотичними пориваннями, – розповідає однокласниця Ірина Півненко. – Спершу це було захоплення Вірменією. Він навіть часто вірменський прапор носив з собою. Самотужки вивчав культуру своєї Батьківщини. Проте побувати у Вірменії ... так і не довелося, хоч і неабияк про це мріяв. А потім його патріотизм дедалі більше почав ставати українським. І до цього він поставився із притаманним йому запалом. ... Дуже любив вірші Тараса Шевченка, деякі з них знав напам'ять. Коли почали вивчати історію України – теж вивчав її просто жадібно. У нашому колективі він був єдиним вірменином. Але й найбільшим українцем у класі, якщо можна так висловитися, був саме Сергій, бо він українську національну ідею справді пропускав через свої душі і серце».

Ведучий 2. У батальйон «Донбас» записалися грузини. У батальйоні «Азов» воювали двоє шведів і німець – 22-річний історик, родина якого з України. Дуже різні люди, щоб боронити Батьківщину, стали в стрій, кинувши, хто університет, хто підприємництво.

Хлопець у військовій формі. Людське життя безцінне. Ми готові віддати все, щоб зберегти його. Але одна куля, ціна якої кілька гривень, може вирішити долю людини.

Йому всього 22. Він народився в Україні, у 18 переїхав до Німеччини. Хотів стати істориком, натомість історію творив на своїй Батьківщині. «Не можу я сидіти на дивані, коли люди гинуть, захищаючи країну, де я народився, – говорив він. – У Європі все спокійно, стабільно. Мені здавалося, я можу передбачити своє майбутнє на рік, два, на три: закінчу навчання, знайду роботу, буду працювати, все, як на долоні. Але життя робить сюрпризи». Своє ім'я боєць добровольчого батальйону «Азов» просив не називати. Скромний, інтелігентний, начитаний.

Юнак із Німеччини у перервах між боями писав історії про таких, як він, учених, робітників, безробітних, підприємців, учителів, лікарів – людей престижних і буденних професій, які в одну мить стали військовими не за фахом, а за покликанням.

Читець 2.

Коли будуть, мамо, питати,
Нащо смерть я зловив за руку,
Я вже буду, рідненька, мовчати,
Буду в серці твоєму стуком.
Коли будуть, мамо, питати,
На якому вмирав я полі,
Ти скажи, що на Україні,
На межі тирана і волі.
Коли будуть, мамо, питати,
Що в житті я хотів зробити,
Заплющ очі, бач – я, маленький,
Хочу жити і хочу любити.
Коли будуть питати, мамо,
Чи боліло мене вмирати,
Не клади на могилу квіти –
Їм ще важче буде помирати.
Коли будуть, мамо, питати,
Чи не страшно ховати сина?
Страшно, люди, ховати не тіло,
Страшно те, що у тілі людина.
Коли будуть питати, мамо,
Звідки кралась у душу тривога?
Вибачай, вже летіти мушу,
Тепер в небі я, в сотні Бога.

Уляна Колоденна

Ведучий 1. Михайло Гаврилко – різьбяр, художник, скульптор, поет, чотар УСС, начальник штабу, повстанський отаман. У травні 1915 р. він таки вирушив у похід проти Росії. Воював поблизу міст Калуш, Галич, села Вікторів. За відвагу в боях став чотарем.

Хлопець у стрілецькій формі. У 1920 р. неподалік містечка Диканька і села Божкове, що на Полтавщині, Михайло Гаврилко підняв повстання проти комуни. З московитськими окупантами воював на тих землях, де колись Іван Мазепа намагався зупинити Петра І. Московитські руки таки вхопили отамана. Його земляк і товариш Микола Бутович про останні дні митця писав так: «Запальний, великий патріот, хорунжий-романтик Михайло Гаврилко... Він також був у партизанці, а загинув у печі локомотива, куди його вкинули большевики живим, і він там згорів». Трагедія сталася восени 1920 року в місті Конотоп.

Дівчина у військовій формі. Тетяна тремтячими руками розвішувала фотографії молодшого брата на дверях під'їзду. Артем

Санжарівець жив у місті Дніпро. Працював токарем, став десантником і загинув в аеропорту Луганська. Він з іншими військовими летів у тому самому ІЛ-76, який збили бойовики 14 червня 2014 р. У 25-ту бригаду двадцятип'ятирічний Артем записався добровольцем. На передову пішов разом із чоловіком сестри. Але додому повернувся лише Микола. Тепер у його улюбленого племінника не один ангел-охоронець, а 49.

Демонструється інсценізація казки Юлії Смаль «Небесна Сотня».

Виходить мама з маленьким сином.

– Мамо, чуєш? – спитав маленький Максимко у мами увечері перед сном. – А хто нас охороняє?

– Ангели, сину.

– Ангели? Хто це?

– Небесні охоронці, маленький. Вони бережуть нас від зла, від сліз, від усього поганого.

– Але ж, мамо, хіба поганого не стається?

– Стається, Максимку, та тільки ж ангели нас боронять, але не можуть з нами боротися. Коли людина хоче добра, то й лиха з нею не станеться, а як ця людина недобра, то чинить зло. І тоді ангели плачуть.

– А які вони?

– Хто?

– Ангели, мамо.

– Ну, це довга історія, – усміхнулася мама.

– Розкажи.

– І ти ляжеш уже спати?

– Так, мамо.

– Гаразд. Було колись...

– Давно? – перебив Максимко.

– Та не те, щоб, та уже минуло, – спокійно відповіла мама. – Не перебивай, бо не розповідатиму.

– Не буду.

– Так от. Була колись одна країна. Та ж така, що прекраснішою від неї не було на цілий світ. З одного боку омивало її ніжне блакитне море, з іншого на сторожі стояли сиві, старі-старі гори, від лютих вітрів її захищали густі ліси, багаті на усілякого звіра, а в серці її пашіли золотом степи. Бурхливі ріки, щедрі врожаї, мудрі люди – така була ця країна. Та сталося лихо. Захопив цю країну володар, та такий злий і жадібний, що не сказати. Його посіпаки обкрадали народ, відбирали зерно, будинки, усі статки, які чесно працею збирали люди за своє життя. А хто не погоджувався, того хапали і саджали у в'язниці. Хоча й це не найгірше... І зайшло сонце над країною.

– Як це? – запитав Максимко.

– Так кажуть, коли все навколо стає погано. Ніби, немає провіт-ку серед лиха.

– Але ж ці люди, вони скинули володаря?

– Зачекай же! Одного дня не сила стала народові терпіти знуцання. Повстав він. Аж від моря вже до гір, лісів і степів здійнялася буря. Страшна вона була, сину. Божевільний володар дістав гармати і рушниці, його посіпаки, які тоді ще нікого та нічого не боялися, теж узялися до зброї та розбоїв.

– І що? – запитав стривожено хлопчик.

– Не злякався мужній народ. Беззбройні та сміливі, виходили люди один на один проти володаревих посіпак. Спочатку поодинці, потім хвилями, і день за днем ці хвилі ставали усе нестримнішими, усе сильнішими, поки одного дня людський гнів не змив володаря з його челяддю геть із країни.

– Мамо, а де ж про ангелів?

– Бачиш, сину. Люди, молоді та не дуже, йдучи на бій з темною силою, втрачали життя. Перший упав, другий, третій – їхні серця зупинялися від ворожих куль. Але побачили люди, що герої не вмирають, що, насправді, їхні душі, у світлі, сходять у небо, в золотих, сяючих обладунках, стаючи небесними ангелами, воїнами добра. Цілий загін ангелів, ціла Небесна Сотня постала перед райськими ворітьми. І Бог забрав їх до себе, всіх до одного, героїв із чистими душами, та наказав берегти свій народ, боронити від лихого. З тих пір, синочку, наші ангели-охоронці ось такі, вродливі, сміливі, загартовані у бою воїни. І це вони березуть нас від усього на світі зла.

– Мамо, а наш тато? Він теж ангел?

– Так, сину. І наш тато – ангел. Найсміливіший ангел. Маленький, а ти так на нього схожий.

Читець 1.

А сотню вже зустріли небеса...
Летіли легко, хоч Майдан ридав...
І з кров'ю перемішана сльоза...
А батько сина ще не відпускав..
Й заплакав Бог, побачивши загін –
Спереду – сотник, молодий, вродливий
І юний хлопчик в касці голубій,
І вчитель літній, сивий-сивий...
І рани їхні вже не їм болять...
Жовто-блакитний стяг покрив їм тіло...
Як крила ангела, злітаючи назад,
Небесна Сотня в вирій полетіла...

Людмила Максимлюк

Звучить пісня «Плине кача...» (музика і слова народні).

Ведуча 2. Як і століття назад, на захист держави стали доньки і сини України-неньки. Їх об'єднала українська земля та бажання жити у вільній державі. Спочатку вони вимагали права вибору. Потім їм довелось вимагати права жити. І ні кулі, ні гранати не змогли перемогти цих людей. Вони гинули, та не здавались...

Ведучий 1. Темні часи пройдуть. Буде колоситися хліб. Будуть сміятися діти. Буде жити Україна. І для нас є святим обов'язком гідно вшановувати Героїв. Щоб ми пам'ятали – хто і за що загинув. Щоб ми їх не зрадили!

Герої не вмирають!

Звучить пісня «Не спи, моя рідна земля!» (музика і слова Сергія Фоменка).

Я тобі скажу, де квітне дивний сад,
Де срібляста ніч тремтить у темних водах.
У далекий край лежить нелегкий шлях,
Доки хижа ніч кружля по колу.

Приспів.

Не спи, моя рідна земля!
Прокинься, моя Україно!
Відкрий свої очі у світлі далеких зірок!
Це дивляться з темних небес
Загиблі поети й герої –

Всі ті, що покладали життя за майбутнє твоє.

Тільки два шляхи... Один веде у пекло.
Інший шлях веде тебе туди, де світ.
Щоб знайти цей шлях, послухай своє серце –
Твоє серце знає, як його знайти!

Приспів.

Я тобі повім про мрію золоту,
Що палким вогнем горить в моєму серці.
Про щасливий край, про радісних людей,
Де життя кидає виклик смерті.

Приспів.

Юлія ВАСИЛЮК,

учителька історії Івано-Франківського спортивного ліцею
Івано-Франківської обласної ради, учителька-методистка

БОЙОВИЙ ШЛЯХ ЛЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ.

Урок-презентація. 11 клас

Мета. Ознайомити учнів із передумовами, причинами та процесом формування легіону УСС, фактами участі «усусів» у подіях Першої світової війни; визначити місце і роль УСС в українському національно-визвольному русі, внесок Володимира Старосольського, Михайла Галуцинського, Григорія Коссака, Мирона Тарнавського, Петра Франка, Василя Вишиваного, Софії Галечко та Олени Степанів в історію УСС. Удосконалювати вміння аналізувати діяльність «усусів» та їхніх видатних діячів, узагальнювати інформацію та ро-

бити висновки; удосконалювати в учнів пошукові, презентаційні, комунікативні уміння і навички. Виховувати у дітей розуміння причетності УСС до боротьби за незалежність України.

Тип уроку. Урок опрацювання навчального матеріалу, удосконалення умінь і навичок.

Вид уроку. Урок-презентація.

Методичне забезпечення. Настінна мапа «Перша світова війна», атлас, роздавальний матеріал, мультимедійні презентації.

Підготовчий етап. За два-три тижні до уроку учитель із учнями визначають проблему для дослідження. Клас об'єднується у чотири групи, які отримують завдання для самостійного опрацювання.

Завдання для першої групи. 1. Відшукати інформацію про передумови, причини та процес формування легіону УСС. 2. Написати повідомлення «Передумови, причини та процес формування легіону Українських січових стрільців». 3. Дібрати відповідні фотоматеріали. 4. Створити презентацію. 5. Презентувати виконані завдання.

Завдання для другої групи. 1. Простежити бойовий шлях легіону УСС, звернувши увагу на бої на Ужоцькому перевалі, горі Маківка, на горі Лисоня. 2. Укласти мапу бойового шляху «усусів» і хронологічну таблицю боїв. 3. Написати повідомлення «Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців». 4. Створити презентацію. 5. Презентувати виконані завдання.

Завдання для третьої групи. 1. Підготувати інформацію про діяльність М. Галуцинського, М. Тарнавського, Г. Коссака, В. Старосольського, П. Франка, В. Вишиваного, О. Степанів, С. Галечко. 2. Дібрати фотоматеріали про видатних діячів та командирів легіону УСС. 3. Написати повідомлення «Славетні постаті легіону Українських січових стрільців». 4. Створити презентацію. 5. Презентувати виконані завдання.

Завдання для четвертої групи. 1. Підготувати інформацію про культурно-просвітницьку діяльність легіону УСС. 2. Дібрати малюнки, плакати, аудіозаписи з піснями УСС, знайти та представити військові символи УСС. 3. Написати повідомлення «Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців». 4. Створити презентацію. 5. Презентувати виконані завдання.

Послідовність проведення етапів уроку

I. Етап організації класу.

II. Етап актуалізування.

Орієнтовний перелік запитань

для актуалізування пізнавальної діяльності учнів

- Коли тривала Перша світова війна?
- В складі яких держав перебували українські землі на той час?
- Опишіть розвиток українського національно-визвольного руху на Заході України.
- Коли і хто вперше запропонував і обґрунтував ідею здобуття Україною політичної незалежності?

III. Етап мотивування пізнавальної діяльності.

Щоб зрозуміти події сьогодення в Україні, нам потрібно вивчити події, які розгорталися на наших землях в першій чверті ХХ ст.

Сьогодні більшість російських чиновників, журналістів називає нас, українців, «бандерівцями», а майже сто років тому вони називали патріотично налаштованих українців «мазепинцями». Київський орган російських націоналістів «Кіевлянин» писав в листопаді 1911 р.: «Український рух є для Росії більш небезпечний, ніж усі інші національні рухи, взяті разом... Мазепинське питання б'є Росію в саму основу її великодержавності. Мазепинський рух намагається зруйнувати національну, культурну, політичну єдність [російського] народу, намагається зруйнувати великодержавність Росії. От де наша найбільша небезпека. Мазепинський рух росте. Мазепинство зі своєї галицької бази розлазить по цілій південній Росії. В Галичині готується небезпечний [антиросійський] осередок, полум'я якого може перекинутись по всій Малоросії...». Чому російські шовіністи боялися галичан? Тому що на Галичині перед Першою світовою війною зростала свідомість своїх політичних інтересів українська нація. Тут розгорнулася гостра політична боротьба за захист прав і свобод українців, за національну автономію Східної Галичини, за український університет. А вихід брошури Юліана Бачинського «Україна ingredienta» і перехід на самостійницькі позиції Івана Франка свідчили, що ідея незалежної України поступово стала пануючою. Українські патріотичні організації виховували юнацтво в національному дусі. Діяли молодіжні організації, товариства «Сокіл», «Січ» і «Пласт». Саме з них сформовано національне військове формування в австро-угорській армії – легіон Українських січових стрільців.

IV. Етап повідомлення теми, визначення мети і результатів уроку.

Учитель оголошує проблемне питання «Яку роль відіграв легіон УСС в українському національно-визвольному рухові?»

V. Етап повідомлення знань, формування умінь і навичок.

Учитель. В історію українського народу Українські січові стрільці вписали героїчні сторінки слави. Вони стали першими українськими частинами на бойовищах Східної Європи після Полтавської битви 1709 року. Вони справили велике значення для відновлення вітчизняних військових традицій, для плекання патріотизму, зачаткування військової термінології, однострою, фольклору, створення мистецьких пам'яток.

Учні першої групи презентують свої напрацювання, інші уважно слухають і записують тези повідомлень товаришів. Презентації демонструють на екрані.

1-й доповідач. На зламі ХІХ–ХХ століть незалежницька ідея почала захоплювати західноукраїнське суспільство. Внаслідок напруженої праці кількох поколінь громадських діячів та за істотної інтелектуальної та фінансової допомоги Наддніпрянської України, во-

на стала домінуючою. В авангарді українського національного відродження перебувала молодь. Особливо її роль зростає зі створенням у 1899 р. організації під назвою «Молода Україна». Ініціатором та одним з провідних ідеологів «Молодої України» виступив студент права Львівського університету Володимир Старосольський. Багато учасників організації пізніше поповнили лави ініціаторів стрілецького руху, провідників та активних вояків легіону УСС. «Молода Україна» налічувала тисячі ідейних юначок / юнаків і розбудовувала осередки у вищих школах Австрії та середніх школах Галичини й Буковини. «Молодоукраїнці» мали тісні контакти з численними студентськими громадами та революційними гуртками з Великої України (Наддніпрянщини), обмінювалися делегаціями.

Саме в середовищі молоді визріло розуміння необхідності збройного домагання національної державності. Ґрунтом, на якому зросло усвідомлення потреби власної військової сили, став спортивно-протипожежний рух у формі сокільсько-січових і пластових товариств, де молодь проходила духовний і фізичний гарт.

У 1891 р. зусиллями Костя Жмура та Павла Думки засновано перше фізкультурне товариство «Сокіл» в селі Купчинці, що на Тернопільщині. В лютому 1894 р. за ініціативою інженера Василя Нагірного воно постало у Львові. Великі заслуги в розбудові «Сокола» мав педагог Іван Боберський, який очолював «соколят» упродовж 1908–1914 рр. За цей час товариство поширило діяльність на всю Галичину.

Перше руханково-протипожежне товариство «Січ» створив відомий український громадський діяч, адвокат з міста Коломия Кирило Трильовський. Товариство постало в селі Завалля, що на Снятинщині, в травні 1900 р. Перед світовою війною уже біля 1 000 «Січей» діяли в Галичині.

У 1911 році учні львівських середніх шкіл створили таємний гурток «Пласт». Незалежно один від одного такі гуртки поставали по всій Галичині впродовж 1912–1913 рр. Їх ініціаторами виступили відомі пізніше старшини УСС Іван Чмола, Василь Кучабський, Омелян Кучерішка, Петро Франко, Олена Степанів, Осип Яримович та Роман Сушко. Згодом, у 1913 р., оформився Організаційний пластовий комітет, який об'єднав розрізнені пластові гуртки в єдину крайову організацію. Мета «Пласту» полягала у сприянні всебічному патріотичному самовихованню української молоді на засадах християнської моралі.

Серед перших військових вишколів особливе місце посів «Мазепинський курс мілітарний», який зорганізували Василь Кучабський, Василь Клим і Осип Квас серед гімназистів Львова. Він налічував близько 80 слухачів. Зусиллями цього гуртка з'явилися перші українські військові підручники. Його учасники займалися теоретичним вивченням військових предметів та практичними польовими вправами. Учасники «Мазепинського курсу мілітарного»

були переконані, що визволення України можливе тільки збройним шляхом, а тому запряглися «зі зброєю в руці здобувати незалежність українському народові».

2-й доповідач. Під впливом діяльності різних товариств у Галичині розпочалися дискусії про майбутнє українського руху. Особливо активізувалася вони після Балканських війн.

По-перше, наслідки війн, в результаті яких балканські народи збройним способом визволилися з-під османського поневолення, продемонстрували можливість досягнення незалежності. По-друге, Балканські війни, похитнувши політичну рівновагу в Європі, стали своєрідним детонатором, який призвів до різкого загострення відносин між провідними європейськими державами. Два військово-політичні блоки Антанта і Троїстий союз готувалися до чергової війни.

У 1912 р. для популяризації воєнщини австрійський уряд звернув увагу на відродження польського мілітаризму і дав дозвіл на створення польських військових товариств. Цією нагодою скористались українці, і навесні 1913 р. у Львові заснували своє військово-товариство під назвою «Січові стрільці». Його головою став Володимир Старосольський. Товариство поділялось на дві групи: «Січові стрільці II» – студенти, «Січові стрільці I» – робітничі і селянська молодь. У березні 1914 року обидві об'єдналися в одну, що її очолив комітет у складі Володимира Старосольського, Івана Чмоли, Михайла Гаврилка, Олени Степанів. Але від самого початку в товаристві «Січові стрільці» не було ідейної єдності, в ньому існували дві течії: самостійницько-демократична (за незалежну українську державу) та австрійсько-лояльна (підтримати Австро-Угорщину у майбутній війні з Росією). Зрештою перемогла австрофільська ідея: українські національні інтереси мали йти у фарватері австрійських.

Ідеологічний вплив на настрої тодішньої молоді справляв політичний діяч Дмитро Донцов, який у липні 1913 року у Львові на з'їзді Українського студентського союзу виголосив промову на тему «Українська молодь і теперішнє положення нації». Він закликав до активної боротьби проти Московії та оголосив потребу мілітарного виховання української молоді.

У 1955 р. американський історик Джон Армстронг, аналізуючи проблеми українського націоналізму в своїй однойменній праці «Український націоналізм», зазначав, що ідея національних військових формувань зародилася у галицьких «Січах», згодом розвинулася в «Січових стрільцях».

3-й доповідач. Навесні 1914 р. створено «Правельник піхотинців», де вміщено переклад необхідних військових команд українською мовою. Він містив 17 розділів, в яких регламентовано правила внутрішньої служби, підготовка до бою, методика ведення бою піхотинцями. Розроблений також спеціальний однострій, де за основу взято австрійську військову форму, оздоблену в українських

традиціях. Основна відзнака – синьо-жовта кокарда. Зусиллями ватажків стрілецького руху більшість товариств забезпечено вогнепальною зброєю. Переважно вони закупували неробочі гвинтівки, які ремонтували місцеві умільці.

Упродовж 1913–1914 рр. основним завданням стрілецьких товариств стала підготовка їхніх активістів до війни проти Росії. Відтак настала пора звітувати перед українською громадою про здобутки і готовність до визвольних змагань. 28 червня 1914 року цей звіт провели у вигляді параду всіх товариств. Парад засвідчив, що західноукраїнська громада впевнено йде до здобуття держави. Але події того дня, що відбулися в місті Сараєво, стали приводом до розгортання Першої світової війни.

Виходячи з умов війни, українські політичні партії Галичини вирішили об'єднатися і поставити питання про створення українського легіону в австрійській армії. На початку серпня 1914 р. сформована міжпартійна організація – Головна українська рада (ГУР). Вона створила Військову колегію у складі: Теодора Рожанківського, Михайла Волошина, Степана Шухевича і Дмитра Катамая. 4 серпня 1914 р. постала Українська бойова управа (УБУ). Утворено дві секції УБУ: секція акції і секція організації. Головою секції організації став Кирило Трильовський, а заступником – Степан Шухевич. Завдання секції організації – вербування добровольців, забезпечення постачання. Секція акції займалася формуванням стрілецьких підрозділів. Її головою призначено Теодора Рожанківського, а Дмитра Катамая – заступником.

6 серпня 1914 р. ГУР і УБУ видали спільний документ – маніфест «До всього Українського народу!», де й оголосили про формування легіону Українських січових стрільців.

Ініціатива українських політиків і масовий ентузіазм населення Східної Галичини у створенні УСС виявилися цілковитою несподіванкою для віденських урядових кіл. До українського війська записалося 28 тис. добровольців. Але уряд обмежив чисельність легіону до 2,5 тисяч. Основну масу галичан – понад 100 тис. – мобілізували до австро-угорських військових частин, що їх відправляли подалі від України, на італійський фронт.

Тим часом стрільців поділили на 10 сотень по 250 вояків у кожній. На прохання УБУ відкликати з фронту 100 старшин-українців, відкликали лише 16, у тому числі Григорія Коссака, Семена Горука, Василя Дідушка, Дмитра Вітовського та ін. Австрійці передали для легіону УСС 100 однозарядних крісів, які ще у 1888 р. зняли з озброєння. Невишколених січовиків забажали кинути проти наступаючої російської армії. Тодішній тимчасовий командир Теодор Рожанковський відмовився виконувати авантюрний наказ, за що його усунули з посади. Тому першим офіційним командантом (командиром) легіону призначено Михайла Галуцинського, директора Рогатинської гімназії Святого Володимира.

Створення легіону Українських січових стрільців ознаменувало відновлення збройної боротьби за волю України. Доказом того було дворазове прийняття військової присяги. Перший раз – на вірність Австро-Угорщині, а другий – з ініціативи Дмитра Вітовського – на вірність Україні. Українську присягу прийняв священник о. Осип Нижанківський. Січовики клялися: «Я, Український Січовий Стрільць, присягаю українським князям, гетьманам, Запорозькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму його перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені, Господи Боже й Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь!»

Після закінчення «доповідей» учні зачитують свої записи та ставлять запитання до учасників першої групи.

Учитель. Розпочавши свою діяльність як гурт патріотично налаштованих юнаків, УСС, докладаючи неймовірних зусиль для подолання різноманітних перешкод на своєму шляху, зуміли перетворити легіон у добре вишколену українську військову формуцію з національною символікою, одностроями, відзнаками, термінологією.

Учні другої групи презентують свої напрацювання, інші уважно слухають і записують тези повідомлень товаришів. Презентації демонструють на екрані.

«Бойовий шлях легіону Українських січових стрільців»	
Дата	Подія
Кінець серпня 1914 р.	Формування першої (Дмитро Вітовський) і другої (Ераст Коник) сотні у м. Львів
30 серпня 1914 р.	Передислокація легіону УСС до м. Стрий
3 вересня 1914 р.	Складення січовиками присяги
Початок вересня 1914 р.	Передислокація січовиків до сс. Страбичово і Горонда теперішньої Закарпатської області
28 вересня 1914 р.	Перші бої січовиків на Ужоцькому і Верецькому перевалах
Вересень 1914 р.	Дії партизанських двадцятків січовиків у горах Карпатах
Жовтень 1914 р.	Участь легіону УСС у контрнаступі австро-угорського війська
Грудень 1914 – січень 1915 рр.	Охоронно-розвідувальна служба на Карпатських перевалах
Січень 1915 р.	Участь УСС в австро-німецькому наступі в горах Карпатах
29 квітня – 2 травня 1915 р.	Бій на горі Маківка
30 травня – 1 червня 1915 р.	Бої біля м. Болахів теперішньої Івано-Франківської області
Кінець червня 1915 р.	Звитяжні сутички за м. Галич теперішньої Івано-Франківської області
28 серпня – 2 вересня 1915 р.	Бої стрільців у межиріччі Серету і Стрипи

10 жовтня – 3 листопада 1915 р.	Бій біля с. Семиківці теперішньої Тернопільської області
Серпень 1915 р.	Переформування куренів УСС у полк
17 серпня 1916 р.	Поразка полку УСС біля с. Потутори теперішньої Тернопільської області, стрільці не змогли стримати російського наступу
Серпень 1916 р.	Наказ про розформування полку і створення на його основі двох куренів – бойового і резервного
Вересень 1916 р.	Розгром УСС біля м. Бережани (г. Лисоня) теперішньої Тернопільської області. Із полку залишилося 150 осіб
Вересень 1916 р. – лютий 1917 р.	Період переформування і поповнення підрозділів стрільців. Культурно-освітня діяльність стрільців на Волині
Лютий 1917 р.	Повернення стрільців на фронт під командуванням Ф. Кікаля
Червень – липень 1917 р.	Бій поблизу с. Конюхи теперішньої Тернопільської області
Липень 1917 р.	Похід до річки Збруч
Січень – листопад 1918 р.	Похід на Правобережжя. Бій з більшовиками біля мм. Херсон і Запоріжжя. Участь у німецько-австрійській окупації України. Повернення на Буковину

1-й доповідач. У зв'язку з швидким наступом російських військ на Львів остаточну організацію легіону УСС призупинили. Мобілізаційний центр перенесли до м. Стрий, згодом на Закарпаття до сіл Страбичово і Горонда. Офіційні кола Австро-Угорщини з недовірою ставилися до українського військового формування, командування впродовж війни чинило перепони його посиленню і направляло на найбільш небезпечні ділянки фронту. Спочатку УСС жили в дуже поганих матеріальних умовах, носили подерту військову одягу та мали на озброєнні кріси давньої системи на один набій. У Горонді та Страбичові УСС реорганізували в два з половиною курені. Легіон підпорядкували генералові Петеру Гофману.

Коли російська армія окупувала Галичину, П. Гофман віддав наказ ввести легіон УСС у бої. Через тиждень сотня Василя Дідушка вийшла на Верецький перевал, де зустріла наступаючі частини 2-ї кубанської козачої дивізії. Тоді ж зайняла лінію сторожових постів на Ужоцькому перевалі інша сотня. Саме вона першою серед підрозділів УСС зав'язала бій з кубанцями і зазнала перших жертв – вбито 22 стрільці. Це перше бойове хрещення «усусів».

Водночас, не враховуючи думки стрілецької старшини, австрійське командування роздробило легіон на розвідувальні стежі (по 20 чоловік у кожній) і наказало пробратися до тилів ворога. Після невдалих спроб перетнути лінію фронту, зазнавши великих втрат, стежі поверталися назад. Кілька груп пропали безслідно. Переко-

навшись у безплідності своїх намірів, генерал П. Гофман скасував відповідний наказ.

У жовтні 1914 р. австро-угорська армія провела кілька наступальних операцій. Разом з ними у боях брали участь УСС. Вони йшли трьома шляхами: 1 – Воловець–Стрий, 2 – Ужок–Турка–Дрогобич, 3 – Борислав–Нагуєвичі–Дрогобич. Після цього всі сотні УСС відведено до с. Аннаберг (нині село Нагірне Стрийського району Львівської області). Там «усусам» вручили перші бойові нагороди.

Упродовж 1914 – першої половини 1915 р. легіон брав участь у бойових діях проти російських військ у Карпатах. У березні 1915 р. австрійська Начальна команда підпорядкувала УСС командуванню корпусу генерала П. Гофмана, яке скасувало пост начальника команданта УСС та поділило легіон на два самостійні курені (команданти Григорій Коссак і сотник Сень Горук, згодом – Василь Дідушко) і резервну сотню. Курені підпорядковували двом австрійським бригадам 55-ї дивізії генерала Ігнаця Фляйшмана. У їх складі стрільці досягли першого успіху в ході запеклих боїв на горі Маківка 29 квітня – 3 травня 1915 р. Вони зупинили й відкинули назад частини російської армії. Вкрившись невмирущою славою, січовики зазнали значних втрат: 42 вбитими, 76 пораненими, 35 полоненими. Згодом один із німецьких генералів сказав про стрільців: «Мої баварці б'ються як леви, а українці – як чорти».

У травні–червні того року легіон брав участь у боях біля міст Болахів і Галич, у серпні – біля сіл Завадів, що на Львівщині, і Семиківці, що на Тернопільщині.

2-й доповідач. У серпні 1915 р. обидва курені об'єднали в полк УСС (командант отаман Григорій Коссак, з листопада 1916 р. – підполковник Антін Варивода).

Наприкінці серпня 1915 р. січові стрільці знову вступили в запеклі бої в подільських степах між річками Серет і Стрипа. У боях на р. Стрипа полк зазнав відчутних втрат, тому його відвели в тил на відпочинок, де перебував до травня 1916 р.

Узимку 1915–1916 рр. полк УСС, перебуваючи в тилу, займався військовою підготовкою і культурно-освітньою роботою. Навесні 1916 р. до полку долинула трагічна вість про смерть Івана Франка, який останні місяці свого життя провів у львівському «Приюті для хворих і виздоровців УСС». Його сини Петро і Тарас служили в легіоні. 31 травня 1916 р. на похорон славетного письменника прибула з фронту велика стрілецька делегація на чолі з генералом Григорієм Коссаком. Січовики виносили домовину і супроводжували катафалк до Личаківського цвинтаря, де на могилі поклали вінок з написом: «Великому Каменяреві. Ми ломимо скалу».

У серпні 1916 р. полк УСС перевели до міста Бережани (теперішня Тернопільська область), де він окопався на горі Лисоня. Цісарське командування знову прикрило січовими стрільцями найважливішу ділянку фронту – шлях із міста Підгайці теперішньої

Тернопільської області. У серпневих, а також вересневих боях за гору Лисоня полк втратив приблизно 1 000 рядових (убитими, пораненими та полоненими), а з 44 старшин – 28. На 30 вересня 1916 р. полк нараховував 9 старшин і 444 стрільці. Командування перебрав полковник Франц Кікаль. На полонині Кирлібаба розташувалася відокремлена Гуцульська сотня УСС під командуванням поручника Омеляна Левицького.

Із лютого 1917 р. полк УСС знов перебував на передових позиціях біля міста Бережани. Удруге відчутних втрат зазнав на початку липня 1917 р. в бою біля села Конюхи теперішньої Тернопільської області, під час так званого контрнаступу Олександра Керенського. В полон потрапив майже весь склад УСС (врятувалося близько 400 старшин і стрільців). Із залишків полку, Гуцульської сотні та поповнень із коша УСС сформували курінь УСС (командир – поручник Дмитро Кренжаловський). У липні 1917 р. курінь здійснив похід до річки Збруч під час контрнаступу австро-угорського війська.

Із жовтня 1917 р. по 8 січня 1918 р. отаманом УСС призначили Мирона Тарнавського. З 8 січня по жовтень 1918 р. – Осипа Микитку. Під його командуванням УСС здійснили похід на Правобережну Україну у складі австро-угорської армії, яка прийшла туди за умовами Брестського договору.

Своєю боротьбою стрільці здобули чимало відзначень і похвал, викликали пошану й симпатії союзників, змусили рахуватися із собою ворогів. Російське командування, характеризуючи УСС у секретній директиві, наголошувало, що це «відбірні війська, які називають себе українцями і мріють про відновлення самостійної України».

3-й доповідач. Перша світова війна породила новий тип українців у поведінці, у способі мислення, розумінні своїх прав та обов'язків. Січові стрільці вірили, що в тій війні відродиться Українська держава, тому проявляли мужність і героїзм. Австрійське і німецьке командування неодноразово відзначало високі моральні якості УСС, називало їх «найкращим підрозділом всієї австро-угорської армії». Але разом з тим війна виявилася братовбивчою для українців. Вони воювали у складі армій, які протистояли одна одній. Таке протистояння заважало консолідації.

У 1917 р. в ході Української революції на Наддніпрянщині powstała Українська Народна Республіка. 9 лютого 1918 р., після укладення Брестського мирного договору між УНР і державами Четвертного союзу, курінь УСС у складі австро-німецьких військ розпочав похід у Наддніпрянську Україну за маршрутом «Жмеринка – Бірзула (нині місто Подільськ Одеської області) – Херсон – Нікополь – Олександрівськ (нині місто Запоріжжя)». З кінця березня він входив до військової групи архієпископа Вільгельма Габсбурга (полковника Василя Вишиваного). У полковому наказі зазначалось: «Ніяких

насильств і борби не зводити... Кара смерті заборонена... Поведення з людьми має бути чемне, миле, але не фамілярне... Говорити тільки по-українськи до населення».

Перебуваючи в Олександрівську, а згодом на території Херсонщини, стрільці майже не брали участі в бойових операціях, оскільки відмовилися проводити каральні акції проти українства. Натомість велику увагу приділяли культурно-освітнім заходам. У жовтні 1918 р. курінь перевели до міста Чернівці. 11 листопада 1918 р. підписано договір про припинення воєнних дій між Антантою і Німеччиною, що ознаменував завершення Першої світової війни. На західноукраїнських землях українці почали боротьбу з поляками за створення своєї держави.

3 листопада 1918 р. курінь УСС прибув до Львова. Він став ядром Української Галицької армії Західно-Української Народної Республіки і входив до складу групи «Схід». В січні 1919 р. підрозділ переформували на першу бригаду УСС в складі одного, пізніше двох полків піхоти, кінної сотні, гарматного полку і допомогівих відділів. Командантом першої бригади УСС призначили отамана Осипа Букшованого.

Тим часом у листопаді 1917 р. в Києві сформували Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців. Він складався із полонених добровольців галичан, буковинців, закарпатців, які вийшли з австро-угорської армії для захисту Української Народної Республіки від більшовиків. Поступово, поповнюючись за рахунок полонених українців, втікачів із різних концентраційних таборів, особовий склад куреня досяг 500 осіб, і згодом розгорнувся в полк Січових стрільців, а далі в корпус і групу Січових стрільців, що стала однією з найкращих військових частин Армії УНР. Із січня 1918 р. незмінним керівником Січових стрільців був Євген Коновалець.

Після закінчення «доповідей» учні зачитують свої записи та ставлять запитання до учасників другої групи.

Учитель. Українським січовим стрільцям, що в 1914–1917 рр. потрапили в московитський полон у Сибір, до Туркестану, в копальні донецького та криворізького басейнів, довелося стати творцями формації Січових стрільців під час Української революції.

13 листопада 1917 року в Києві та інших містах України оприлюднили відозву Тимчасової головної ради галицьких, буковинських і закарпатських українців, яка закликала добровольців ставати в ряди військової формації, що їй надали назву Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців. В тій відозві говорилося: «...Ми галицькі, буковинські і угорські українці, сини єдиного українського народу, в цей важкий час, почувавши свою відповідальність перед будучими поколіннями, не можемо бути тільки глядачами, а повинні взяти якнайдіяльнішу участь в творенні нового ладу на Україні і в закріпленні тих всіх свобод, які виборов собі український народ».

Січові стрільці посіли чільне місце поміж революційних сил Наддніпрянщини. Вони з найбільшою послідовністю і рішучістю спрямовували свою енергію до основної мети: здобуття суверенної і соборної Української держави. Для здійснення цього вони невтомно працювали і боролися. У найтяжчих ситуаціях давали достойну і сміливу відсіч ворогам України.

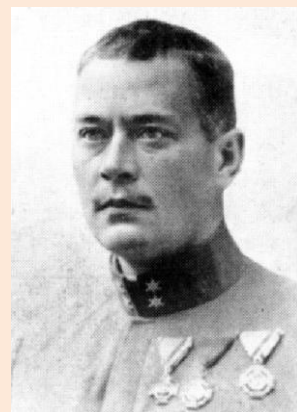
Учні третьої групи презентують свої напрацювання, інші уважно слухають і записують тези повідомлень товаришів. Презентації демонструють на екрані.

Володимир
Старосольський.
Енциклопедія
історії України

1-й доповідач. Володимир Старосольський – один з організаторів товариства «Січові стрільці», а з 1913 р. – голова (головний отаман). Після початку Першої світової війни – співзасновник Головної української ради, з 1915 р. – Загальної української ради і Бойової управи Українських січових стрільців. З 1915 р. – постійний представник Бойової управи при легіоні УСС. Співпрацював зі стрілецьким журналом «Шляхи». Володимир Старосольський разом із Дмитром Вітовським – головні ідеологи УСС. З 1916 р. – член таємного товариства УСС – «Лицарство Залізної Остроги», мета якого «насталювання характерів і плекання товариської культури». Співпрацював із Союзом визволення України у Відні. У жовтні 1918 р. входив до складу Українського генерального військового комітету, що підготував «Листопадовий зрив» 1918 р. у Львові.

2-й доповідач. Михайло Галуцинський – український педагог, військовик, публіцист, культурно-освітній та громадсько-політичний діяч. Народився в с. Звиняч Чортківського повіту, що на Тернопільщині, в родині священника. Закінчив Тернопільську гімназію, де входив до нелегального учнівського товариства «Громада». Здобув освіту у Львівському та Віденському університетах. У студентські роки брав активну участь в українському громадсько-політичному житті, очолював «Академічну громаду» у Львові та «Січ» у Відні. Брав участь у видавництві першого українського студентського журналу «Молода Україна». Після закінчення університету деякий час працював викладачем у Золочівській гімназії, директором Рогатинської гімназії Святого Володимира (нині на Івано-Франківщині). З вересня 1914 р. по березень 1915 р. призначений командантом легіону Українських січових стрільців. Опісля, із середини 1915 р., – військовий референт при командуванні австрійської армії.

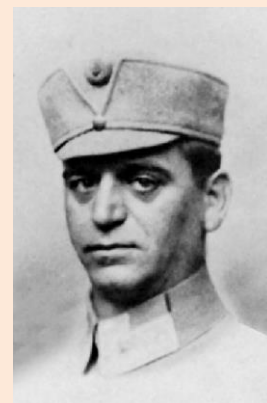
Михайло
Галуцинський.
Енциклопедія
історії України

Мирон Тарнавський.
Енциклопедія
історії України

3-й доповідач. Мирон Тарнавський – український полководець. Народився у с. Барилів (нині Радохівський район Львівської області) в родині греко-католицького священника. Здобувши початкові знання у сільській народній школі, закінчив німецьку гімназію у Бродах та призваний на однорічну військову службу до австрійської армії. Навчався у старшинській школі у Львові, в офіцерській школі у Відні і отримав звання лейтенанта австро-угорської армії. Службу проходив у 18-му батальйоні крайової оборони у Перемишлі та інших гарнізонах Галичини. В 1909 р. здобув звання капітана, відбуваючи початкові бої Першої світової війни на австро-російському фронті. У травні 1915 р. після поранення і лікування прибув на фронт у Карпати й під час наступу австро-німецького війська зустрівся з вояками легіону. За його проханням у січні 1916 р. призначений командантом вишколу легіону УСС – навчальної частини, де впродовж кількох тижнів проходили військову підготовку стрільці і старшини перед відправкою на фронт. Частина перебувала у с. Розвадів на Львівщині. Під керівництвом М. Тарнавського старшини навчального підрозділу домагалися високої індивідуальної підготовки стрільців, а також підготовки та вишколу малих підрозділів – десятків і чот. У липні 1917 р. майор М. Тарнавський призначений командиром легіону УСС, але на початку 1918 р. відкликаний до австрійського війська, де брав участь у поході в Наддніпрянщину.

4-й доповідач. Григорій (Гриць) Коссаk. Народився на Львівщині в м. Дрогобич. Активний діяч «Просвіти» та січового руху. Знайомий з Іваном Франком, листувався з відомими галицькими діячами. На початку Першої світової війни мобілізований до австрійської армії. Заслужив чин офіцера кавалерії. Згодом відкликаний на прохання Бойової управи УСС для формування військового легіону УСС. Із серпня 1914 р. його призначили отаманом другого куреня легіону. У січні–березні 1915 р. виконував обов'язки командира першого куреня УСС, а з 22 серпня 1915 р. до 16 березня 1916 р. – командир полку УСС. За участь у боях на горі Маківка нагороджений. У 1917–1918 рр. – заступник командира, а згодом – командир вишколу УСС. Учасник польсько-української війни 1918–1919 рр. Під час боїв у Львові очолював Начальну команду УГА. Був командиром її 3-го та 5-го корпусів. Після поразки визвольних змагань перебрався в Німеччину, згодом – в Українську Соціалістичну Республіку (УСРР). Підданий репресіям і страчений більшовиками.

Григорій Коссаk.
Енциклопедія
історії України

5-й доповідач. Петро Франко – відомий український педагог та письменник, військовик авіатор УГА. Народився у селі Нагуєвичі 28 червня 1890 року. Освіту здобував у Львівській академічній гімназії та Львівській політехніці, де вивчав хімію. У 1910 р. із братом Тарасом заснував у Львові відділ «Пласту». З 1913 року обоє вступили до організації «Січові стрільці». Коли розпочалася Перша світова, добровольцем записався до легіону Українських січових стрільців, де обіймав посаду сотенного командира. Написав ряд нарисів та художніх творів про січовиків. Особливо молодь любила читати твір «Від Стрипи до Дамаску. Пригоди чотаря УСС». Маючи диплом інженера та хист до техніки отримав направлення до авіаційної школи в місто Сараєво. Пройшовши відповідну підготовку, служив у авіачастині австрійської армії. Коли у Львові стався «Листопадовий зрив» та постала Західно-Українська Народна Республіка, Петро Франко створив повітряний флот Української Галицької армії.

Петро Франко.
Енциклопедія історії України

Василь Вишиваний.
Енциклопедія історії України

6-й доповідач. Василь Вишиваний (Вільгельм фон Габсбург-Льотрінген). Нащадок австрійської королівської династії, яка правила понад шість століть. Вільгельм Габсбург став на бік поневоленого на той час українського народу, перейнявся його болями і прагненням вивільнитися з-під чужоземних пут – як австро-угорських, так і російських. Він народився 1895 року в італійському місті Поло. Закінчивши в 1915 р. Віденську військову академію, потрапив на фронти Першої світової, а саме: до полку, де переважну більшість становили українці з Галичини. Зі слів Вільгельма Габсбурга: «...У 13-му полку, де я служив, були лише українці. Я вивчив їхню мову, традиції, звичаї, і в той час я став таким українським патріотом, як усі українці». Він заохочував своїх підлеглих до національного самовизначення, стверджуючи, що «коли я признаюся до українського народу, то і вони можуть сміло це робити». Один з його солдатів-українців подарував Вільгельму вишиту сорочку, яку він почав відкрито носити як у полку, так і поза ним. За це, а також за любов до України його прозвали Василем Вишиваним. Із поразкою Росії навесні 1918 р. його призначили командиром австрійської «групи архікнязя Вільгельма», до якої входив і курінь УСС. За Брестським мирним договором загони німецьких та австро-угорських військ передислоковано в Наддніпрянську Україну – серед них і загони січових стрільців. Із квітня 1918 р. Вільгельм Габсбург перейняв командування УСС біля міста Херсон. Перебуваючи на півдні України, він не тільки оберігав ле-

гіон УСС від розформування, але й перешкоджав німецьким і австрійським військовим частинам у зловживанні реквізиціями і покараннями непокірного українського населення, не придушував народні повстання, які спалахували повсюди у відповідь на репресії окупаційної влади. Прихильність місцевого населення до архієпископа Вільгельма зростає до такої міри, що це викликало занепокоєння гетьмана Павла Скоропадського. Підкорившись тиску Німеччини, австрійська влада намагалася всіляко обмежити діяльність архієпископа в Україні. Невдоволення віденських урядовців виявилось таким, що його відкликали до столиці, де він мусив давати пояснення в зв'язку з численними доносами. Незабаром Василь Вишиваний очолив гарнізон міста Запоріжжя. Згодом його полк перевели до міста Єлисаветград (нині Кропивницький), а ще через якийсь час – до Буковини. Командував полком Василь Вишиваний до 3 листопада 1918 року – саме тоді припинила існування Австро-Угорська імперія.

Наступні доповідачі розкривають життєписи Софії Галечко та Олени Підвисоцької, інформація про яких міститься у попередніх розробках занять. Після закінчення «доповідей» учні зачитують свої записи та ставлять запитання до учасників другої групи.

Учитель. Кожний патріот робив все, аби наблизити перемогу над ворогом і здобути таку жадану свободу для свого народу, своєї Батьківщини. Не лише зброєю, а й словом боролися УСС проти ворогів. Поставивши основною метою здобуття Української Держави, «усуси», окрім участі у бойових діях, старалися організувати своє внутрішнє життя так, щоб заощадити час для мистецької діяльності. Для цього в легіоні створено структури, що дозволяли стрілецтву підвищувати свій ідейно-політичний рівень, активно займатися самоосвітою, налагоджувати тісні зв'язки з українським населенням, проводити національно-просвітницькі заходи, дбати про передання нащадкам пам'яток, що відображали би боротьбу УСС за Україну.

Учні четвертої групи презентують свої напрацювання, інші уважно слухають і записують тези повідомлень товаришів. Презентації демонструють на екрані.

1-й доповідач. Українські січові стрільці здійснили справжній прорив в національному житті, пробудивши свідомість українців у письменництві, малярстві, музиці. Структури, які дозволяли стрілецтву підвищувати свій ідейно-політичний рівень були: кіш, вишкіл, збірні станиці, «Пресова Кватира», бібліотека, освітні та культурно-мистецькі гуртки.

Кіш УСС – запасна частина, яка займалась набором і вишколом новобранців. Але він був для них ще й школою національної свідомості, а часто й грамотності. В червні 1915 р. у коші створено курси для неписьменних, що їх вели вчителі: десятник Лука Лісевич, вістун Гриць Кадлубицький і Яків Кобилянський та студент-філософ, стрілець Андрій Дідик. На початку 1916 р. тут здобували

грамоту близько 60 «усусів», більшість з яких зголосилася добровільно, а кількох приділили примусово, наказом кошової управи. Стрілецьке командування дбало також, щоб стрільці, які до війни вчилися в гімназіях чи університетах, мали змогу продовжувати навчання, складаючи час від часу іспити. У цьому їм допомагали збірні станиці УСС, головним чином у Відні та Львові, які опікувалися січовиками під час іспитів. Близько 140 стрільцям удалося подібним чином закінчити гімназії.

Як згадував УСС Михайло Савчин, стрілецьтво пам'ятало про необхідність самоосвіти навіть у екстремальних умовах. Зокрема, стрільці, які навесні 1917 р. перебували у російському полоні в містечку Дубовки, що знаходилося за 50 верст від міста Царицин, підтримали ініціативу чотаря Василя Кучабського організувати систематичні курси з різних ділянок науки. Викладачами були: Андрій Мельник (політична економія), Іван Чмола (географія України), Роман Сушко (кооперативний рух), Василь Кучабський (історія України). Там само старшини УСС підготували працю «Муштровий порядок для піхоти». Нею користувався корпус Січових стрільців, а згодом, за часів Директорії, вона затверджена і видана друком для вжитку всієї української армії.

У коші піклувалися стрільцями, які перебували на відпочинку, влаштовували для них різноманітні курси, виступи та дискусії, ознайомили з ідеологією та розширювали кругозір про становище української справи. Кіш пильно стежив за політичним життям і повідомляв про нього стрілецький загаль, мав зв'язок із національним проводом і передавав йому настрої та побажання.

Національно-політична та культурно-освітня активність Українських січових стрільців не обмежувалася працею в легіоні. Вони приділяли величезну увагу національно-просвітницькій роботі серед широких кіл української громадськості як у Галичині, так і в Закарпатті, на Волині, а згодом – навіть у Наддніпрянщині.

Ще з 1914 р. передова частина стрілецьтва вела роз'яснювальну роботу серед українців у місцях постою, допомагала у створенні різноманітних національних інституцій, зокрема, читалень, товариств «Просвіти», господарських осередків, організувала курси ліквідації неграмотності тощо. Свідченням того, що УСС працювали і на перспективу, виявилася їхня участь в підтримці українського шкільництва. Зокрема, впродовж 1916 – початку 1917 рр. приблизно два десятки стрільців організували на Волині до 100 шкіл, де працювали учителями і навіть видавали підручники для волинської дітвори.

2-й доповідач. Наприкінці 1915 р. заснований культурно-містецький осередок «Пресо́ва Квати́ра». Його головою обрали художника Івана Іванця. Головним завданням «Пресо́вої Квати́ри» стало збирання матеріалів з історії УСС. Але на практиці «Квати́ра» мала ширші повноваження. Об'єднуючи в своїх рядах людей з літера-

турно-мистецьким хистом, осередок виявився своєрідним центром, який організовував і спрямовував духовне, культурне та творче життя легіону. Робота «Пресової Кватири» поділялася на 8 відділів: письменники-дописувачі, співаки, музиканти, рисувальники, різьбярі, маляри, фотографи, науковці, видавці. Вони розгорнули доволі інтенсивну діяльність. Напевно, найцінніший і найбагатший щодо кількості й всебічності документальний матеріал дали стрілецькі світлини (лише у Відні на середину 1916 р. зберігалося приблизно 3 000 негативів). Завдяки таким митцям, як Юліан Буцманюк й Іван Іванець, Теофіль Мойсейович і Микола Угрин-Безгрішний, Василь Оробець та інші відзнято фактично всі сторони життя стрілецтва, його будні та свята, бойові походи та відпочинок. Стрілецька фотографія й на сьогоднішній день є важливим джерелом вивчення боротьби легіону Українських січових стрільців.

У скульптурі та різьбярстві стрілецтва уславилися чотар Михайло Гаврилко і стрілець Микола Цимбрила. Перший – випускник Краківської академії мистецтв та учасник конкурсу на пам'ятник Тарасові Шевченкові в Києві – в легіоні ліпив із глини стрілецькі погруддя, а другий здобув популярність декоративною різьбою у гуцульському стилі. У середині 1915 р. М. Цимбрила викував на прямовисній скелі при дорозі на Болахів строфу з «Червоної Калини»: «Машерують наші добровольці на кривавий тан – визволяти братів-українців з московських кайдан!». До скульптурної монументалістики належить праця УСС із упорядкування стрілецьких могил і будівництво за проектом підхорунжого Левка Лепкого двох пам'ятників на могилах товаришів – в селах Семиківці та Пісочна.

Цінними мистецькими пам'ятками доби стали твори стрілецьких малярів, серед яких багато портретів старшин та стрільців, картин зі стрілецького життя, графічних рисунків, карикатур, заставок тощо. Значну їх частину створено безпосередніми учасниками тих подій чи за інформацією очевидців. Тут відзначилися стрілець Осип Курилас, випускник Краківської академії мистецтв, який за короткий час створив дві сотні стрілецьких портретів, батальні картини «Маківка», «Битва на Лисоні» та інші; чотар Іван Іванець – картини «В поході», «Завія», «Допомога селу», «Стежа», «Вістовий» та інші; хорунжий Юліан Назарак, студент Краківської академії мистецтв, картини – «Бій під Семиківцями», «Барабанний огонь російської артилерії в Семиківцях». Поряд з ними творчо працювали стрільці Лев Гец – автор численних акварелей і рисунків та Осип Сорохтей – художник-ка-

«Козак і дівчина».
Скульптор
Михайло Гаврилко.
Фрагмент пам'ятника
Тарасові Шевченку.
Київ. 1913 р.
Енциклопедія
історії України

рикатурист, випускник Краківської академії мистецтв, чотар Юліан Буцманюк. Рисунки й ілюстрації залишили також хорунжий Мирон Талпаш, підхорунжі Лев Лепкий, вістуни Іван Ткачук і Володимир Розумович, стрілець Василь Оробець. Легіон УСС дістав свій стрілецький однострій і прапор в основному завдяки проектам співробітників «Пресової Кватири» – Левка Лепкого та Івана Іванця. Дослідники вважають, що Іван Іванець створив прапор УСС.

Прапор легіону Українських січових стрільців.
Проектант, імовірно, Іван Іванець. 1917 р.

Зусиллями січових невтомників налагоджено випуск альманаху «Червона Калина», сатиричних журналів «Самопал» і «Самохотник», спеціальних поштівок.

3-й доповідач. Під опікою «Пресової Кватири» в стрілецькому середовищі працював духовий оркестр (що ним керував підхорунжий Михайло Гайворонський), смичковий та струнний оркестри, хор під керівництвом підхорунжого Леся Гринішака та стрілецький театр. Неодноразовими виступами перед галичанами та наддніпрянцями, а також перед іноземцями вони популяризували стрілецьку творчість. Музику творив головним чином Михайло Гайворонський, керівник стрілецького оркестру. Він заінструментував майже всі відомі пісні УСС: створив музику як до власних творів, так і до віршів відомих поетів. З-під його пера вийшли марші «Перший стрілецький похід», «Другий стрілецький похід», «Стрипа», «Їхав козак» тощо. Крім нього в справі інструментування та компонування пісень відомі підхорунжі Роман Купчинський, Лев Лепкий, Антін Баландюк. Воїстину Бояном стрілецтва став Роман Купчинський. Він пройшов славний і тернистий шлях в УСС від першого до останнього дня. Відомі його чудові пісні «Ой там при долині», «Як з Бережан до Кадри», «Ой цвіла черемха». У 1915 р. видані «Співанки УСС» – збірники творів Романа Купчинського та Михайла Гайворонського.

Поезія, що стала стрілецькими піснями, народжувалася з-під пера плеяди поетів, таких як: Юліан Назарак, Петро Карманський, Микола Голубець, Антін Лотоцький, Григорій Трух, Юрій Шкруме-

ляк, Василь Бобинський, Микола Угрин-Безгрішний. Зміст віршів воєнного часу, написаних «усусами», свідчить, що їхніми головними темами залишалася доля України та її народу, сподівання на краще майбутнє, мету якого Антін Лотоцький визначив в 1915 р. так:

«До Світла, до Сонця, до Правди, до Волі,
До щастя святої Краси».

Це сподівання не було пасивним. «Ми перші в бій за волю йдемо!» – наголошував Микола Угрин-Безгрішний у «Гімні УСС». Його підтримував Роман Купчинський:

«За рідний край, за нарід свій,
За долю України.
Ми йдемо в бій, ми йдемо в бій,
Крізь згарища, руїни...»

Спільне життя породило стрілецьких літописців – Василя Дзиковського, Осипа Назарука. За матеріалами розмов зі стрільцями Іван Боберський видав збірку «Українські січові стрільці в Карпатах у 1915 р». Осип Назарук написав розвідку «Над Золотою Липою». Мемуари про УСС писали Мирон Заклинський, Лука Луців. «Пресовою Кватирою» видавалися часописи «Шлях», «Самопал», «УСС», «Самохотник».

Поряд із діяльністю культурно-освітніх осередків передові стрілецькі старшини з певною допомогою Української бойової управи намагалися і в повсякденних умовах формувати зі своїх вихованців, здебільшого простих селянських хлопців, – «нових українців», які могли б стати врівень із європейцями і які в майбутньому були б в авангарді будівництва нового українського життя. І треба віддати їм належне: в цьому вони досягли непоганих результатів. У способі мислення, поведінці, розумінні своєї гідності, усвідомленні своїх прав та обов'язків УСС почали творити новий тип українця, відмінний від нерішучого й трохи вайлуватого «руснака». «Мене просто осліплювала думка, що тут родиться цілком нове покоління українського народу, котре може буде щодо якості ліпше від попереднього», – зазначав Осип Назарук, збираючи свої враження про УСС з-під Золотої Липи. «Про це свідчив навіть зовнішній вигляд і побут стрілецтва. Чисто вбрані, поголені, стрільці відрізнялися від тих же часто запущених та неохайних мадярських вояків», – писав він.

Після закінчення «доповідей» учні зачитують свої записи та ставлять запитання до учасників четвертої групи.

VI. Етап підбиття підсумків.

Учні висловлюють міркування щодо проблемного питання уроку.

Учитель. Отже, УСС посіли помітне місце в історії нашої держави як військові, ідеологічно свідомі українці, які прагнули відродити державну незалежність. Пам'ять про них буде вічно жити в наших серцях.

Значення українського січового стрілецького руху полягало насамперед у тому, що саме стрілецтво перед війною чітко і рішуче

пропагувало гасло самостійної України як актуальну й остаточну мету національно-політичної боротьби українців. Другим значним здобутком стрільців виявилось те, що вони усвідомили ідею збройної боротьби як необхідного засобу досягнення державної незалежності. І третім їхнім досягненням стала практична справа – військове виховання та навчання молоді.

Праця передвоєння отримала своє органічне продовження в діяльності легіону Українських січових стрільців в роки Першої світової війни та київських Січових стрільців у ході Української революції. Крім єдності стрілецької ідеології та спільності історичної назви, всі формації УСС об'єднували ще й люди, що їх творили.

VII. Етап повідомлення домашнього завдання.

Обов'язкове. Опрацювати хронологію бойового шляху легіону Українських січових стрільців. Написати однойменний твір-есе.

Тарас МИХАЙЛІВ,

учитель історії Комунального закладу загальної середньої освіти
«Ліцей № 3 імені Артема Мазура Хмельницької міської ради»,
учитель-методист

КОМАНДАНТИ ЛЕГІОНУ УКРАЇНСЬКИХ СІЧОВИХ СТРІЛЬЦІВ.

Урок-персоналізація. 10–11 класи

Мета. Характеризувати командантів легіону УСС: Франца Кікаля, Дмитра Кренжаловського, Мирона Тарнавського, Осипа Микитку, Михайла Галуцинського, Григорія Коссака, Антіна Вариводу та визначати заходи, що їх вони вживали для зміцнення стрілецтва; визначати та застосувати у мовленні поняття і терміни «командант», «Українські січові стрільці»; розвивати вміння учнівства порівнювати, оцінювати і пояснювати історичні факти біографічних даних на основі здобутих із різних джерел знань; виховувати почуття патріотизму та любові до рідної землі; висловлювати ставлення до історичних діячів, судження про доленосні події та явища тієї доби.

Тип уроку. Урок вивчення нового матеріалу, формування вмінь та навичок.

Послідовність проведення етапів уроків

I. Етап облаштування класу (1–2 хв.).

II. Етап актуалізування опорних знань учнів (3 хв.).

Учитель.

Вже бубон грає, треба вставати,
Пан сотник каже машерувати.
Бувай здорова, мила Вкраїно,
Не плач за мною, мила дівчино.

Сидір Воробкевич

**Орієнтовний перелік запитань
для актуалізування опорних знань учнів**

- Про яку сторінку історії України мовиться у вірші?
- У якому становищі опинилися українські землі напередодні та під час Першої світової війни?
- Хто такі Українські січові стрільці? Коли вони постали?
- Які причини сприяли появі стрілецтва?

III. Етап мотивування пізнавальної діяльності учнів (2 хв.).

Учитель. Після початку Першої світової війни українські партії, що діяли на території Австро-Угорської імперії, об'єдналися, створивши Головну українську раду та Українську бойову управу – організацію, яка повинна відати командуванням створюваного легіону Українських січових стрільців. Вже 6 серпня 1914 р. Головна українська рада та Українська бойова управа виступили з маніфестом, в якому вони від імені українського народу закликали українську молодь записуватися у легіонери. На цей заклик відгукнулося близько тридцяти тисяч осіб, з яких дві з половиною тисячі залучено на службу. 3 вересня 1914 р. легіон УСС прийняв присягу на вірність Австро-Угорщині та Україні і став ще одним з'єднанням австрійської армії. Загалом легіоном командували сім командантів.

IV. Етап оголошення теми та визначення навчальних цілей (1 хв.).

Командантами УСС почергово призначалося семеро людей. Серед них – Михайло Галуцинський, Григорій Коссак, Антін Варивода, Франц Кікаль, Дмитро Кренжаловський, Мирон Тарнавський, Остап Микитка. У всіх різна доля, свій шлях у легіоні. Тому ми з вами, розглянувши їхній життєвий шлях, вияснимо їх внесок у бойову сторінку Українського січового стрілецтва.

V. Етап повідомлення знань, формування умінь і навичок (25 хв.).

Учитель об'єднує учнів у сім груп (3–4 учні) та пропонує 7 карток з інформацією про одного з командантів УСС (додатки № 1–7). Кожна група повинна на основі запропонованої інформації виступити із розповіддю, вказуючи дати, події, географічні назви, імена і прізвища, які стосуються командувачів легіону УСС. Під час виступів учні заповнюють таблицю.

Орієнтовний приклад таблиці «Команданти легіону Українських січових стрільців»				
Прізвища, імена	Дати	Події	Географічні назви	Висновки
Михайло Галуцинський	1878–1931; 18.08.1914 – 21.01.1915	Командант УСС, директор Рогатинської гімназії, Галицька битва	Львів, Відень, Галичина, Рогатин, Золочів	Перший командант Українських січових стрілців, брав участь у Галицькій битві

Григорій Коссак	1882–1939; січень 1915 – листопад 1916	Вчитель, командант УСС, викладач, «Український національний центр»	Дрогобич, Львів, Маківка, Галич, Харків, Москва	Яскравий приклад боротьби за Україну
Антін Варивода	1869–1936; листопад 1916 – березень 1917	Командант УСС, полковник УГА	Серет, Львів, Лисоня, Ліберець, Відень	Очолював УСС в дуже складний момент їх буття
Франц Кікаль	?–1917; 17.03 – 01.07.1917	Командант УСС, підполковник австрійської армії	Брно, Конюхи	Загинув як герой в битві під Конюхами, показавши звитягу на полі бою
Дмитро Кренжаловський	1891–1946; липень – жовтень 1917	Командант УСС, книговидавець, редактор	Львів, Бельгія, Київ	Пройшов шлях від команданта УСС до книговидавця
Мирон Тарнавський	1869–1938; жовтень 1917 – січень 1918	Командант УСС, генерал-четар УГА	Барилів, Черниця, Львів, Відень, Перемишль	Учасник Чортківської офензиви
Осип Микитка	1871–1920; січень – жовтень 1918	Командант УСС, генерал-хорунжий УГА	Золочів, Перемишль, Одеса, Запоріжжя, Москва	Приклад українця-мученика за кращу долю Вітчизни

Під час уроку учні занотують до історичних словників нові поняття: «командант», «Українські січові стрільці», «офензива».

VI. Етап узагальнення та систематизування набутих знань, сформованих умінь і навичок (10 хв.).

Учитель пропонує учням виконати тестові завдання, спрямовані на повторення опрацьованого матеріалу.

Орієнтовний приклад добору тестових завдань

1. Хто став першим командантом УСС?
  - А. О. Микитка
  - Б. М. Тарнавський
  - В. Г. Коссак
  - Г. М. Галуцинський**
2. Хто з командантів УСС народився в Чехії?
  - А. А. Варивода
  - Б. Ф. Кікаль**
  - В. М. Тарнавський
  - Г. О. Микитка
3. Хто з командантів УСС заарештований у справі «УНЦ»?
  - А. Д. Кренжаловський
  - Б. А. Варивода**

- В.** Г. Коссак
Г. М.Галущинський
4. Хто з командантів УСС загинув у бою?
А. Ф. Кікаль
Б. Г. Коссак
В. А. Варивода
Г. Д. Кренжаловський
5. Хто з командантів УСС розстріляний в Москві?
А. М. Тарнавський
Б. О. Микитка
В. М. Галущинський
Г. А. Варивода

Учитель пропонує учням написати на основі отриманих знань невеликий (до 10 речень) твір «Команданти легіону Українських січових стрільців».

VII. Етап підведення підсумків (3 хв.).

Учитель пропонує учням висловити свої міркування про командантів УСС та їх внесок у національно-визвольну боротьбу українського народу в період Першої світової війни.

VIII. Етап повідомлення домашнього завдання (1 хв.).

Обов'язкове. Підготувати презентацію про одного з історичних персонажів уроку.

Вибіркове. Укласти тест про одного з командантів легіону УСС.

Додатки

Додаток № 1. Михайло Галущинський (псевдоніми, криптоніми: Височанський, Височанський Микола, Подорожник; *25/26 вересня 1878 р., с. Звиняч, Чортківський район, Тернопільська область – † 23 вересня 1931 р., м. Львів) – український педагог, військовик, публіцист, культурно-освітній та громадсько-політичний діяч. Народився в родині священника. Закінчив Тернопільську гімназію, де входив до нелегального учнівського товариства «Громада». У 1898–1900 рр. навчався у Львівському, а в 1900–1901 рр. – у Віденському університетах. У студентські роки брав активну участь в українському громадсько-політичному житті, очолював «Академічну громаду» у Львові та «Січ» у Відні. Разом з Антіном Крушельницьким, Лонгином Цегельським, Сенем Горуком, Євгеном Косевичем видавав перший український студентський журнал «Молода Україна», в якому пропала ідея побудови незалежної української держави. У 1901 р. після закінчення університету деякий час працював викладачем у Золочівській гімназії. З 1909 р. – директор Рогатинської гімназії Святого Володимира. В цей період став організатором гімназійної освіти в Галичині. Із 18 серпня 1914 р. по 21 січня 1915 р. – командант легіону Українських січових стрільців. Із середини 1915 р. – військовий референт при командуванні австрійської армії. З 1918 р. – активний учасник «Листопадового зриву» у Львові. У 1923–1931 рр. – очолював товариство «Просвіта», яка під його керівництвом перетворилася в значну

організацію. У 1921–1924 рр. – професор Львівського (таємного) українського університету. У 1925 р. став одним з співзасновників і провідним учасником Українського національно-демократичного об'єднання (УНДО). У 1928–1931 рр. обраний сенатором і віце-президентом (віце-маршалком) польського сенату.

Додаток № 2. Григорій (Гриць) Коссак (* 7 березня 1882 р. м. Дрогобич, Львівська область – † 3 березня 1939 р., м. Москва) – командант УСС, полковник УГА. До 1914 р. працював вчителем у селі Ясениця біля Дрогобича, брав активну участь у роботі товариства «Січові стрільці» на Дрогобиччині. На початку Першої світової війни мобілізований до австрійської армії. Згодом відкликаний на прохання Української бойової управи для формування УСС. Із січня 1915 р. по листопад 1916 р. – командант Українських січових стрільців. 5–9 листопада 1918 р. – командуючий українськими військами у Львові. У 1917–1918 рр. – заступник командира, а згодом командир вишколу УСС. В грудні 1918 р. очолив південні групи українсько-польського фронту. З кінця 1918 р. очолював Третій корпус УГА, згодом – тилові служби. На початку 1920-х рр. перебував у таборі для інтернованих у м. Ліберець (Чехословаччина). Згодом жив в еміграції в Австрії та на Закарпатті. В 1924 р. повернувся до УССР, викладав українознавство в школі червоних старшин у Харкові. В 1931 р. заарештований органами Народного комісаріату внутрішніх справ (НКВС). Звинувачений у приналежності до підпільної терористичної організації – Українського національного центру (УНЦ). Спочатку відбував покарання на Соловках, наприкінці 1933 р. переведений до Малого Ірбіту на Уралі. Після звільнення у 1937 р. жив у Москві, викладав німецьку мову. У 1938 р. заарештований удруге. 2 березня 1939 р. Військова колегія Верховного суду Союзу Советських Соціалістичних Республік (СРСР) засудила Григорія Коссака до страти. Наступного дня його розстріляли. По-смертно реабілітований 1989 року.

Додаток № 3. Антін Варивода (* 10 січня 1869 р., м. Серет (Буковина) – † 12 березня 1936 р., м. Відень) – командант легіону Українських січових стрільців; полковник Української Галицької армії. Закінчив австрійську старшинську школу. З початку Першої світової війни очолював сотню в австрійському війську. З листопада 1916 р. по березень 1917 р. – командант УСС. Під час українсько-польської війни 1918–1919 рр. – полковник УГА. Призначений до складу ліквідаційної комісії, займався поверненням вояків-українців з Австрії та Італії на Батьківщину. У 1920 р. командував бригадою інтернованих вояків УГА в мм. Ліберець (Чехословаччина) та Яблонне (Німеччина). Проживав у Відні, де й помер.

Антін Варивода.
Енциклопедія
історії України

Франц Кікаль.
Вікіпедія

Додаток № 4. Франц Кікаль (* ?, м. Брно, Моравія – † 1 липня 1917 р., с. Конюхи, Козівська селищна громада, Тернопільська область) – командант Українських січових стрільців (1917 р.). Під час Першої світової війни – підполковник австрійської армії. В 1914–1916 рр. служив у 24-му (Коломийському) піхотному полку австрійської армії, який майже на 80 % складався з українців. У листопаді 1916 р. переведений до УСС як командант вишколу Українських січових стрільців. Із 17 березня по 1 липня 1917 рр. – командант УСС. Був єдиним командантом-іноземцем у легіоні. Франц Кікаль загинув у ході боїв легіону з російськими військами.

Додаток № 5. Дмитро Кренжаловський (* 1891 – † 1946 рр.) – командант легіону УСС. Відряджений до УСС із австрійського війська. Легіон очолював у липні-жовтні 1917 р. Активний часник польсько-української війни 1918–1919 рр. Опісля – книго-творець, видавець часописів «Будяк», «Кіно». Помер у Бельгії.

Дмитро
Кренжаловський.
Вікіпедія

Додаток № 6. Мирон Тарнавський (* 29 серпня 1869 р., с. Барилів, Львівщина – † 29 червня 1938 р., с. Черниця, Львівщина) – український полководець, генерал-чотар УГА і її головнокомандувач. Народився в родині греко-католицького священника. Здобувши початкові знання у сільській народній школі, закінчив німецьку гімназію у Бродах та призваний на однорічну військову службу до австрійської армії. Згодом успішно склав іспити в старшинській школі у Львові. У 1892 р. завершив навчання в офіцерській школі у Відні і отримав звання лейтенанта австро-угорської армії. Службу проходив у 18-му батальйоні крайової оборони у Перемишлі та інших гарнізонах Галичини. В 1909 р. здобув звання капітана, відбуваючи перші роки війни на австро-російському фронті. Із січня 1916 р. – командант вишколу УСС, із жовтня 1917 р. по січень 1918 р. – командант УСС. 17 лютого 1919 р. перейшов на службу в УГА, отримавши призначення на команданта фронтової групи «Схід», а згодом полковника Другого корпусу УГА. Очолював Другий корпус у боях біля Львова, в Чортківській офензиві. 5 липня 1919 р. диктатор ЗУНР Євген Петрушевич призначив Мирона Тарнавського генерал-чотарем і головкомом УГА. Після переходу за ріку Збруч він пережив дні тріумфу й трагедії об'єднаних українських армій: похід на Київ та його здобуття (30 серпня 1919 р.), відступ, пощесть тифу. У 1920 р. під час союзу УГА з Червоною армією переховувався у Балті й у Києві, звідки по приході польської армії переїхав до Галичини. Вивезений поляками

до табору полонених у Тухолі, перебував там до кінця 1920 р. Після звільнення повернувся до Галичини та жив у с. Черниця поблизу м. Броди, де й помер. Похований на Янівському цвинтарі у Львові серед стрілецьких могил вояків Української Галицької армії.

Додаток № 7. Осип Микитка (* 21 лютого 1871 р., с. Заланів, Рогатинська міська громада, Івано-Франківська область – † 1920 р., м. Москва) – український військовий діяч, сотник УСС, генерал-майор (генерал-хорунжий) УГА. Народився в сім'ї народного учителя. Закінчив гімназію в місті Перемишль. Після закінчення кадетської школи у Відні (1902 р.) поступив на військову службу. Під час Першої світової війни служив кадровим офіцером австрійської армії – командиром роти та батальйону на Албанському фронті. Після формування легіону Українських січових стрільців був у ньому сотником, а 3 січня 1918 р. призначений командиром легіону, який із березня 1918 р. разом із австрійськими вояками (згідно з умовами Брестського миру 1918 р.) звільняв від більшовиків місто Одесу, Запоріжжя та Херсонщину. На цій посаді зустрів листопадові події 1918 р. Виступив проти переходу Української Галицької армії на бік більшовиків і прагнув здійснити евакуацію УГА з Одеси. Після провалу евакуації намагався вивести боєздатні частини армії до Румунії. Задля цього 15 січня 1920 р. видав наказ про відступ на південь. За ці дії 10 лютого 1920 р. заарештований і переданий командуванню Червоної армії. Перебував у підмосковному Кожухівському таборі для військовополонених галичан. Там йому пропонували обійняти керівництво дивізією Червоної армії. Відмовився. Вивезений до Москви, розстріляний.

Осип Микитка.
Енциклопедія
історії України

Ольга ЛАНЦА,
учителька історії

Івано-Франківського наукового фізико-технічного ліцею
Івано-Франківської обласної ради

СТРІЛЕЦЬКА ВАТРА.

Урок-історичний екскурс. 5–11 класи

Мета. Вивчити історію написання стрілецьких пісень; ознайомитися з творчістю Степана Чарнецького, Григорія Труха, Дениса Січинського, Лева Лепкого, Богдана Лепкого, Михайла Гайворонського, Романа Купчинського; формувати в учнів патріотичні почуття на основі вивчення стрілецької пісенної творчості.

Завдання. Створити збірник пісень «Пісні Українських січових стрільців».

Обладнання. Портрети С. Чарнецького, Д. Січинського, Б. Лепкого, Р. Купчинського, І. Франка; пісні у виконанні Квітки Цісик.

Тип уроку. Урок засвоєння знань, формування умінь і навичок.

Послідовність проведення етапів уроку

I. Організаційний етап.

Учитель заздалегідь об'єднує учнів у групи, кожна з яких досліджувала творчість авторів стрілецьких пісень. Школярі на окремих аркушах записують текст пісні митця, про якого доповідатимуть. Таким чином формуватиметься збірник стрілецьких пісень.

II. Етап актуалізування опорних знань.

Учитель. Українські січові стрільці... Хлопці і дівчата, які на заклик Головної української ради зголосилися вступити до легіону, створеного у складі австро-угорської армії у серпні 1914 року. Стрільці приймали дві присяги – на вірність Австро-Угорській імперії та на вірність українському народові.

Не одну ніч провели вони у окопах, не одна пісня виконувалася біля ватри у хвилини затишшя. Завітаймо на їхню ватру...

III. Основний етап.

Група 1. Історія пісні «Ой у лузі червона калина...»

На екрані демонструються світлини із життя січових стрільців. Звучить пісня «Ой у лузі червона калина...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького, Григорія Труха).

Серце якого українця не стрепенеться, зачувши ці слова і мелодію? Пронесені крізь терня заборон, вони звеселяють душу – тим, хто співав десятиліття тому, і тим, хто почув її вперше. Історія твору тривалий час залишалася загадкою для дослідників української пісні, бо її народження відбувалося за досить цікавих обставин.

У 1914 році поет і режисер Степан Чарнецький поставив у місті Самбір, що на Львівщині, драму Василя Пачовського «Сонце Руїни». У ній зображено сумну сторінку історії – останні дні існування Запорозької Січі, яку, як відомо, зруйнувала Катерина II. Режисер переробив та увів до постановки пісню-думу «Розлилися круті бережечки», де були слова:

«Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася».

Пісня стала популярною, особливо серед молоді у Львові та інших містах Галичини. В селі Горонда (Закарпаття), де стали на постій Українські січові стрільці з міста Чортків, її виконували найчастіше. Проте автор пісні довго залишався невідомим.

І лише згодом, коли львівська газета «Новий час» за 16 грудня 1933 року опублікувала спогади Степана Чарнецького, відомості про автора прояснилися. В спогадах писалося: «Ми стали викінчувати давно вже приготовлену до вистави драму Пачовського «Сонце Руїни». Автор дав мені свобідну руку скоротити предовгу, протяжну, але прекрасну свою драму. Я це і зробив, обтинаючи її на третину та заступаючи пісню «Ой не дивуйтесь, добрії люди» новою

піснею “Ой у лузі червона калина похилилася”, до котрої мелодію доробив я сам, а Михайло Косак розложив на інструменти».

Набагато пізніше, у 1954 році, журнал «Світло», який виходив у місті Торонто, опублікував статтю Гриця Труха «Історія пісні “Червона калина”». Згодом ця стаття увійшла до збірки «За волю України», 1 500 примірників якої в 1967 році видали в Нью-Йорку.

Гриць Трух писав: «Коли одного дня у серпні 1914 року ми мали збірку на площі бурси у Стрию, я почув як мій сусід Іваницький наспівував гарну пісню, що мені дуже сподобалась. Її він навчився від артистів Львівського театру. На моє прохання він мені переспівав кілька разів одну строфу тієї пісні і я її вивчив напам'ять, а потім і цілу пісню. Словами, що мене захопили, були:

“Ой у лузі червона калина похилилася,
Чогось наша славна Україна зажурилася”.

Оці слова так дуже підходили до тодішнього нашого часу і положення, так живо виказували всю нашу стрілецьку ідею, що я повторював собі оту чарівну пісню раз у раз.

А як наступного дня ми вийшли знову на вправи, я сів перед бурсою коло столика і склав три нові додаткові строфи, що разом творили ту славну “Червону калину”. Мабуть, ще таки того самого вечора, після вправ, я установив стрільців на площі бурси і почав вчити їх співати ту “Червону калину”. Так було кілька вечорів. А що “Червона калина” захопила стрільців так само, як і мене, то незабаром по Стрию розкотився гомін однієї з перших стрілецьких пісень “Ой у лузі червона калина похилилася...”»

Згодом її почали співати в Галичині та на Великій Україні. Долаючи кордони, пісня разом з українськими емігрантами оселилася в Канаді, США, Бразилії, Аргентині, Мексиці, Австралії. Пісня вижила у сталінсько-беріївські морози, в «Сибірах» і на Соловках, в Колимі і в Магадані. Та й на рідній землі не зламали її суворі вітри.

Тому наш співаник ми розпочинаємо саме із стрілецького гімну.

Учні групи починають формування збірника стрілецьких пісень. Першою піснею до збірки стає «Ой у лузі червона калина...»

Група 2. Історія пісні «Не пора...»

На екрані демонструються портрети Івана Франка та Дениса Січинського. Виконується пісня «Не пора...» (музика Дениса Січинського, слова Івана Франка).

Свідоме служіння своєму народові стало основою формування бойового духу Українських січових стрільців. Більшість старшин, рядових стрільців були випускниками гімназій, здобули вищу освіту. На їх прапорі Архангел Михаїл тримав щит із галицьким левом. Це символізувало єдність Заходу і Сходу. Прапор цей уособлював прагнення тогочасного українства, вихованого Іваном Франком, до національної самобутності, до мови і культури, і врешті – до державності. Не дивно, що пісня «Не пора» на вірш Івана Франка та музику Дениса Січинського стала улюбленою в стрілецтва.

Із січовими стрільцями Івана Яковича єднали хоч недовгі, але дружні і міцні взаємини. Серед січовиків виявилось чимало вихованців галицьких молодіжних товариств та організацій – «Сокіл», «Січ», «Пласт», які сповідували національну ідею, що в її основі слова Каменяра: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями».

Іван Франко числився почесником товариства «Січ», підтримував діяльність його засновника, відомого галицького діяча Кирила Трильовського. Коли у 1906 році той випустив у Чернівцях «Збірник пісень патріотичних і січових», поет схвально відгукнувся про це.

На жаль, доля розпорядилася так, що Іван Франко не зміг побачити усіх героїчних справ, якими ознаменувався нелегкий бойовий шлях УСС. Здоров'я поета погіршувалося. Особливо недуга почала прогресувати у 1915 році. На той час за поетом нікому було доглянути – син, січовий стрілець, на фронті, донька – в Києві, дружина – в лікарні. За наполяганням лікарів Іван Якович перейшов жити до «Притулку для хворих та виздоровців УСС», що відкрився наприкінці 1914 року у Львові.

Там Каменяра оточили увагою та шанобливим піклуванням. Сучасники писали, що стрільці опікувались ним, як рідним батьком. Здоров'я поета помітно покращало, він почав ходити, читати, віршувати. Загалом у притулку поет пробув більше як півроку. За два дні до смерті 28 травня 1916 року Іван Франко покинув його стіни.

Смерть Івана Франка схвилювала українське січове стрілецтво. Кость Левицький, відомий галицький політик, очільник Головної української ради – один із організаторів панахиди. Своєю участю та активністю у ній січовики засвідчили глибоку пошану до поета. На похорон прибула з фронту стрілецька делегація на чолі із сотником Григорієм Коссаком. Фронтівикам доручено винести домовину з хати і супроводжувати її на Личаківське кладовище. Попереду стрілецької делегації сотник Зенон Носковський ніс срібний вінок з написом: «Іванові Франку від Січового війська». Разом з тисячами львів'ян стрільці провели в останню путь свого учителя. На знак скорботи за ним в усіх стрілецьких частинах приспущено національні прапори з чорними жалобними стрічками. «На бойовому шляху України упав перший жовнір першого ряду першої чоти каменярської сотні», – писав стрілецький журнал «Шляхи».

Створена у 1880 році поезія Івана Франка «Не пора...» стала піснею завдяки мелодії Дениса Січинського, композитора, музичного діяча, соратника поета, прихильника незалежності України.

Учні додають до збірки стрілецьких пісень твір «Не пора...»

Група 3. Історія пісні «Чуєш, брате мій...»

На екрані демонструються портрети Левка та Богдана Лепких. Звучить пісня «Чуєш, брате мій...» (музика Левка Лепкого, слова Богдана Лепкого) у виконанні Квітки Цісик.

Напевно, і кам'яне серце здригнеться, почувши щемливу мелодію, в якій стільки невимовного болю, бездонного жалю, глибокого

відчаю... Сто років виповнюється з того моменту, як почала вона звучати по Україні та по всьому світу, по тих краях, куди доля закинула українців. Такі могутні крила пісенним журавлям дали брати Левко та Богдан Лепкі.

Вони народилися у сім'ї священника отця Сильвестра Лепкого – письменника, активного громадського діяча, який повчав молодь: «Для України треба вміти не тільки вмирати, а й жити». Його сини жили для України, віддаючи народові свої таланти.

Богдан Лепкий у спогадах писав, що вірш «Чуєш, брате мій...» створений у 1910 році: «Я вертав з театру, з драми ... “Листопадова ніч”, під ногами шелестіло пожовкле листя, а над головою лунали крики відлітаючих журавлів. Вірш склався немов сам із себе без могого відома й праці. До нього підібрав музику мій брат Левко...».

Народження пісні відбулося 1914 року. Колишній студент теологічного факультету Львівського університету Левко Лепкий вступив до легіону і став у лави організаторів українського війська.

Пісня «Чуєш, брате мій...» завжди звучала із уст стрілецтва у хвилини туги. Її співали над могилами січових стрільців, а пізніше – усіх патріотів України. З 1939 року ця пісня, як інші стрілецькі твори, заборонена. І навіть якщо хтось наважувався її співати, то при цьому не згадувалося про авторів. Тому багато поколінь сприймали її як народну. Пісня «Чуєш, брате мій...» перекладена на багато мов світу і за кількістю перекладів поступається лише «Заповіту» Тараса Шевченка.

Учні додають до збірки стрілецьких пісень твір «Чуєш, брате мій...»

Група 4. Історія пісні «Їхав стрілець на війноньку...»

На екрані демонструється портрет Михайла Гайворонського. Звучить пісня «Їхав стрілець на війноньку...» (музика і слова Михайла Гайворонського).

Автором слів та музики цієї пісні є поет, диригент, композитор, педагог, музично-громадський діяч і критик із Тернопільщини Михайло Гайворонський.

Музичну освіту він здобув у Львівському вищому музичному інституті імені Миколи Лисенка по класу скрипки. Працював диригентом оркестру в театрі імені Миколи Садовського, підтримував творчі зв'язки з композиторами Кирилом Стеценком, Миколою Леонтовичем.

У 1914 році Михайло Гайворонський вступив до УСС і брав участь у боях в Карпатах у сотні Василя Дідушка. З початку травня 1915 року став організатором та керівником духового оркестру.

Після національно-визвольних змагань 1917–1920-х років доля композитора-пісняра склалася нелегко. Він зазнав переслідувань та емігрував до США. Там продовжував навчання у Колумбійському університеті і працював: організував «Українську консерваторію», струнний оркестр, писав багато інструментальних творів.

А як склалася подальша доля пісні «Їхав стрілець на війноньку»? Вона стала народною. Щоб зберегти її від заборони, слово «стрілець» змінено на слово «козак». Друкувалася вона у збірниках як народна пісня. В пісні порушується споконвічна тема прощання воїна з коханою. Але якщо глибше вдуматися у зміст першої строфи, то більш трагічними є слова «Я йду в чужую сторононьку».

Учні додають до збірки стрілецьких пісень твір «Їхав стрілець на війноньку...»

Група 5. Історія пісень

«Зажурились галичанки...» та «Заквітчали дівчатонька...»

На екрані демонструється портрет Романа Купчинського. Звучить пісня «Зажурились галичанки...» (музика і слова Романа Купчинського).

Ще одне ім'я вписане до пісенного літопису січового стрілецтва – ім'я Романа Купчинського. Виходець із священничої сім'ї, родом із Тернопільщини, ще студентом Львівського університету він вступив до легіону Українських січових стрільців, з яким пройшов усі воєнні шляхи аж до трагічного фіналу.

Музикування Романа Купчинського почалось 1916 року. Вже на кінець війни він мав заслужену славу пісняра. Цікаво, що в його піснях міститься історична атрибутика – фіксуються місця подій, походи, навіть конкретні імена.

Виконується пісня «Заквітчали дівчатонька...» (музика і слова Романа Купчинського).

Пісня Романа Купчинського «Заквітчали дівчатонька...» присвячена пам'яті підхорунжого, вбитого на горі Лисоня, що поблизу Бережан. В пісні не просто гра слів, а правдиве оспівування жорстоких реалій війни. Автор із високою майстерністю передав музично-поетичне порівняння обряду прибирання молодої до шлюбу із звичаєм порядкування біля могили полеглого стрільця.

Учні додають до збірки стрілецьких пісень твори «Зажурились галичанки...» та «Заквітчали дівчатонька...»

IV. Завершальний етап

Учитель. Отак непомітно збіг час. В пам'ять Українських січових стрільців ми створили з вами збірничок найпопулярніших пісень, відвідали символічну стрілецьку ватру, ознайомились із творчістю стрільців-піснярів. Історія січового стрілецтва не залишає байдужими нащадків. На завершення пропоную вашій увазі українську народну пісню «Маківка. Ніч перед боєм».

Вже скоро світанок. Пантрують дозори.
Окопи і шанці туман поглина.
Навколо мовчазні, задумані гори,
І зовсім не віриш, що всюди війна. (2 рази)
Що нас тут аж двісті. А вранці зі свистом
Від скелі осколком відколе картеч.
І пекло на плечі нам, браття, натисне,
І голови горді покотяться з плеч. (2 рази)

Бо в клетоті тої смертельної жатви
Найпершими жертвами будемо ми.
Такі молоді добровольці – солдати
З роздертої війнами Галичини. (2 рази)
І біля верхівки тієї Маківки
В перину з ожини, в перину із трав
Приляже поспати, приляже навіки
Багато із нас, хто так палко кохав. (2 рази)
Хто ладен віддати життя за Вітчизну,
Для кого синівство – найвищий наказ.
Він вип'є до дна ту жорстоку трутизну
Отут, на Маківці, отут, серед нас. (2 рази)
Зосталось недовго. Жевріє світанок.
А друзі, а друзі, а друзі ще сплять.
Їх сон бережу я. Та прощатись ще рано,
Когось же ці кулі іще пощадять. (2 рази)
Коли ж уцілілих по світі як попіл
Життя розкидає по довгій війні.
Зостануться шрами – ті давні окопи,
Хрести, і калина, і наші пісні. (2 рази)

Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА,
вчителька української мови і літератури
Голинського ліцею Калуської районної ради,
вчителька-методистка, заслужена вчителька України

«КУРИЛИСЬ ЗАМЕТІЛЯМИ ДОРОГИ...»
(За трилогією Романа Купчинського «Заметіль»).
Урок позакласного читання з української літератури.
10 клас

Мета. Ознайомити учнів із постаттю Романа Купчинського, його трилогією «Заметіль»; удосконалити навички аналізу прозового твору; сприяти розвитку логічного мислення та зв'язного мовлення школярів, формуванню умінь робити свої висновки з прочитаного, застосовувати набуті знання у житті; викликати у молодих людей почуття гордості за свій народ, прагнення прилучитися до розбудови України, збереження її мови та культури.

Обладнання. Стенд «Позакласне читання» із матеріалами до уроку, записи стрілецьких пісень, портрет Романа Купчинського, виставка його творів; слайди із фотографіями, які відображають життєвий і творчий шлях митця і воїна; картки для роботи у групах «Навмисна помилка», «Визначаємо художній метод Романа Купчинського», «Галицьке стрілецтво. Історична довідка»; картки для роботи

з класом «Проблематика твору», «Імена персонажів», «Банк цитат», «Анкета образу»; фрагменти біографії Р. Купчинського.

Тексти для читання.

1. Купчинський Р. Заметіль І. Курилася доріженька: повість зі стрілецького життя. Львів: Каменяр, 1991. 175 с.

2. Купчинський Р. Заметіль ІІ. Перед навалою: повість зі стрілецького життя. Львів: Каменяр, 1991. 151 с.

3. Купчинський Р. Заметіль ІІІ. У зворах Бескиду: повість зі стрілецького життя. Львів: Каменяр, 1991. 143 с.

Перебіг уроку

Учитель повідомляє тему і оголошує мету уроку. Звучить пісня «Від Бережан до Кадри...» (музика і слова Романа Купчинського). На фоні стихаючої мелодії слово вчителя.

Учитель. Тоді повнозерним колосом дзвеніли ниви, вгиналися від плодів сади. Давно не було такого урожаю в Галичині.

«Ой, не на добре то! Ой, не на добре!» – казали старші люди.

І як у воду дивилися. «Стоустою птахою» понеслася звістка про війну. Чорною тінню впала на галицькі села, міста, ліси, поля... На людські душі. Зловіщим крилом зачепила навіть найвищі вершечки Чорногори.

Курились заметілями дороги... По них, як співається у пісні Романа Купчинського, яку ви прослухали, манджали молоді хлопці-українці, щоб стати у ряди січових стрільців і здобути в бою волю Україні або ж загинути за неї. Покинули рідні домівки, стареньких матерів, коханих.

Про все це розповідає трилогія Романа Купчинського «Заметіль». Про неї йтиме мова на нашому сьогоднішньому уроці «Курились заметілями дороги...», до якого ви готувалися за планом, поміщеним на стенді «Позакласне читання».

Але найперше – кілька штрихів до біографії автора.

Учні за вказівкою учителя знаходять детальну біографію Р. Купчинського на сайті Тернопільської бібліотеки для молоді, а також на сторінках загальнодоступних інтернет-видань.

Учитель. Роман Купчинський – людина широкого обдаровання: український письменник, журналіст, композитор, громадський діяч, поручник УСС і Української Галицької армії.

На екрані демонструються слайди із життєпису Романа Купчинського, що коментуються учнем.

Учень. Тарас Салига у статті «Час судить по-своєму...» писав: «Ідеал України, пречиста любов до неї освячували й освітлювали усе життя і творчість Р. Купчинського».

У статті «Бард стрілецької музи» (автор невідомий), яка вийшла у США у перші роковини смерті Романа Купчинського (1977 рік), охарактеризовано його стрілецьку пісенну творчість. А пісень він створив чимало – кілька десятків.

Написав Роман Купчинський два томи поезій і п'ять томів повістей. Богдан Лепкий у короткому огляді української літератури «Наше письменство» називав поезію Романа Купчинського «витонченою за формою класичного і модерного вірша».

Учні розповідають коротку біографію Р. Купчинського, використовуючи інформацію, знайдену в інтернеті.

Учитель. На картках, які ви зараз отримаєте, є деякі відомості про письменника, але не всі вони правильні. Спробуйте виправити помилки.

Орієнтовний набір карток для закріплення рівня засвоєння біографії Романа Купчинського

Картка 1.

Роман Купчинський народився 24 вересня 1890 року в селі Розгадові Бережанського повіту на Тернопільщині. Його батько був греко-католицьким священником. *(Правильно – 1894 року)*

Картка 2.

У 1912 році Роман Купчинський записався до легіону Українських січових стрільців. За 6 літ зазнав усіх фронтових лих, досягнув чину поручника. *(Правильно – у 1914 році)*

Картка 3.

Роман Купчинський був організатором літературно-мистецької групи «Кобзар» та однойменного часопису. Вийшло 2 номери «Кобзаря». *(Правильно – «Митуса», 4 номери)*

Картка 4. У 1924 році вийшли з друку перші дві повісті трилогії «Заметіль» – «Курилася доріженька» і «Перед навалою», а в 1930 році – третя – «У зворах Бескиду». *(Правильно – у 1928 і 1933 рр.)*

Учитель. Як свідчила тодішня галицька преса, «Заметіль» «зачитували до дірок». Ви також прочитали цей твір. Яке враження він справив на вас? Яка тема трилогії Р. Купчинського?

Учні обмірковують та оголошують відповіді на запитання.

Учитель. Запросимо до слова історика і літературного критика, щоб провести історико-літературні паралелі – «Галицьке стрілецтво. Правда історична – правда художня». Правда художня повідомлятиметься на основі трилогії Романа Купчинського «Заметіль».

Історик 1. «Галицьке стрілецтво. Правда історична».

Січове стрілецтво, яке виникло ще наприкінці ХІХ століття, почало активно діяти в Галичині під час Першої світової війни, закликаючи до своїх лав добровольців, щоб самим творити «свою долю та власними руками добувати ... собі свободу».

Галицькі українці тисячами йшли до українського війська, добре розуміючи, що у випадку завоювання України Росією всілякі надії на краще майбутнє будуть поховані назавжди.

За три тижні до лав Українських січових стрільців, як свідчить більшість історичних джерел, зголосилося понад 28 тисяч чоловік.

Серед добровольців переважали молоді люди. Більшість грамотні. Австрійська влада чинила всілякі перешкоди мобілізації українців, обмежила кількість стрільців у легіоні. Українські вояки не мали

зброї, одягу, взуття, нормального харчування. Це викликало обурення добровольців, але створення легіону Українських січових стрільців було єдиним шляхом до відновлення національного війська, яке стало на боротьбу за незалежність України.

«Самою назвою Українські січові стрільці, – пише Микола Лазарович, – ніби зв'язували себе зі славними традиціями Запорозької Січі, вперше за довгі роки перебираючи святі обов'язки захисту прав свого народу».

УСС, хоч змушені змиритися з регламентацією своїх дій австрійською владою, з самого початку існування стали на позиції боротьби за Українську державу. Першим доказом цього була їх відмова скласти присягу на вірність Габсбурзькій династії.

Стрільці добре розуміли, що, крім них, ніхто не оборонить простих українців, яких спочатку мордували, відступаючи, австрійські і угорські вояки (причому часто без вагомих причин і будь-якого суду вбивали, вішали, арештовували галичан), а потім російське військо, яке грабувало, гвалтувало, палило, нищило все на своєму шляху. Цілі маси українських священників, представників інтелігенції заарештовано і вислано до Сибіру.

УСС виконували розвідувальні завдання, здобували воєнний досвід і славу в численних боях, а пізніше найактивніші і найсвідоміші з них під керівництвом сотника Дмитра Вітовського та чотаря Івана Балюка брали участь у виробленні стрілецької ідеології, визначенні основних її засад, зокрема мети – здобути незалежну і соборну Українську державу.

Історик 2. «Галицьке стрілецтво. Правда художня».

У трилогії Романа Купчинського також відтворено події Першої світової війни, поширення і зміцнення стрілецького руху, прагнення галицьких українців здобути у бою волю і власну державу, але через самотні художні образи неісторичних осіб – інтелігента Петра Зварича та звичайних сільських хлопців, людей старшого покоління.

У першій частині твору «Курилася доріженька» розповідається про галицьке село Бужани на Львівщині та його мешканців: студента Петра Зварича, сімей його дядька Городюка та отця Кишницького, діда Федорія та інших селян, мирне життя яких раптово перервала страшна звістка про війну.

Сільські «політики» розмірковують про колізії світового пекла, зіткнення двох великих імперій – Австро-Угорщини і Росії. Мариночка б'ється у розпуці за сином Миколкою, якого мобілізували до цісарської армії, Петро, покинувши гостинну оселю дядька і кохану дівчину Наталку, зголошується до стрільців, іде, щоб відновити українську державність, захистити свій народ. Його приклад наслідують й інші бужанські хлопці.

Подальший перебіг подій відтворено у другій частині твору – «Перед навалою». Автор змальовує Галичину, яка стала ареною воєнних баталій, людей-персонажів, на долі яких випали важкі випробу-

вання: діда Федорія, отця Кишницького і його дочки Наталки, не-легкі стрілецькі будні, бої з ворогом, перемоги і втрати.

У третій частині трилогії, яка має назву «У зворах Бескиду», події відбуваються і в Галичині, і в Закарпатті. Читач чує передсмертні крики українців, яких вішають, вбивають то австріяки, то москалі, вибухи гранат, свист куль під час боїв під Сянками та Верецькими, палкі слова січових стрільців про визвольну боротьбу. Автор дає можливість прослідкувати різні дороги, якими герої твору, виписані письменником колоритно і переконливо, прийшли до національного прозріння.

У канву трилогії вплетено і конкретні історичні факти, реалії дійсності, але це не шкодить художності. Є у творі й образи історичних осіб: Кирило Трильовський, Іван Боберський, Кость Левицький.

Залишено незмінною топоніміку – Золочів, Львів, Стрий.

У трилогії майстерно передано народний колорит, картини сільського та містечкового побуту.

Треба сказати, що автор зумів вдало поєднати «емоцію» і «рацію».

Учитель. А тепер проведемо міні-дослідження: визначимо, яким способом відтворює життя Роман Купчинський у «Заметілі».

Кожна група отримує картки «Визначаємо художній метод Романа Купчинського» і характеризує трилогію за одним із названих критеріїв: 1. Часопростір. Вибір теми. 2. Динаміка подій. 3. Специфіка психологізму. 4. Принципи зображення дійсності і персонажів.

Учні зачитують результати групових міні-досліджень і приходять до висновку, що у трилогії реалізм поєднується з елементами романтизму.

Учитель. Кого чи що ви бачите в епіцентрі подій?

Учитель після відповідей учнів прикріплює на дошці кружечок з написом «Людина».

Учитель. Які проблеми, пов'язані з Людиною, порушено у творі?

Учні перелічують проблеми, а вчитель (чи хтось із школярів) прикріплює їх навколо кружечка – «родина», «Україна», «життєвий вибір», «національний обов'язок», «війна», «кохання», «пісня», «природа».

Учитель. Які дійові особи є носіями основних думок твору?

Учні обмірковують та відповідають на запитання. Далі отримують картки, де записано імена кількох героїв трилогії – Петра Зварича, Наталки, діда Федорія, автора. Кожна група витягує одну картку і характеризує персонажа у площині визначеного кола проблем, використовуючи при цьому створений «Банк цитат». Відповіді обмірковуються упродовж 2–3 хвилин. У цей час тихо звучить мелодія стрілецької пісні. Десятикласники характеризують героїв, учитель оцінює відповіді.

Учень 1. «Літературний портрет Петра Зварича».

«Молоденький студент прав». Читаємо його портрет і переконуємося, що в ньому сфокусовано усі людські приваби: і високий зріст, і тонкий стан, і широкі рамена, і чорне волосся, і рівний ніс, і цікаві

сірі очі, що «запалювались огнем, як два вуглики» чи «заходили мрійливим серпанком задуми», і рішуче підборіддя. Як каже Городюкова, «молодий дубчак, що виріс на добрій почві, і хоч ще тонкий, встоїть при кожній бурі». Навіть знак від кінського копита на чолі додавав молодому обличчю хлопця краси, підкреслював силу волі.

Чи не ідеалізує, бува, Роман Купчинський свого героя? Таке запитання, звичайно, може постати, але відповідь на нього однозначна: «Ні».

Художня фраза автора переконує життєвою вірогідністю, а портрет самобутній, з індивідуальною людською плоттю, з пульсацією у ньому внутрішньої сили. Та й, зрештою, автор говорить і про його «трохи завелику» «певність себе», вроджену задиркуватість, що «приводили не раз до прикрих інцидентів». Та чи це властиво тільки Петрові? Чи не такими були й інші хлопці, у яких «вітер засіяв легенький вусик під носом»?

Учитель. Петро Зварич – це один із найяскравіших образів-носіїв проблем трилогії «Заметіль». Проаналізуємо деякі з них.

Учень 2. «Петро Зварич і родина».

Петро – круглий сирота: батьки померли, коли він був ще малим, тому під час канікул хлопець перебував у свого дядька Городюка (чоловіка матеріної сестри), учителя в Бужанах, ставився до його рідних, «як до своїх найближчих», «приліг серцем» до цих добрих людей. Намагався сам заробляти, щоб їм «не сидіти ... на карку».

Городюки і Петро – одnodумці, щирі між собою у ставленні до інших, у вболіванні за український народ і Україну.

Учень 3. «Петро Зварич і проблема життєвого вибору».

Петро в усьому давав собі раду. Був наполегливим і впертим у досягненні мети, не розчаровувався, не падав духом. «Не повелося раз – пробував удруге, а не пішло і за другим разом – брався втретє за діло з таким запалом, якби це було за першим разом».

Закінчивши гімназію, Петро Зварич «записався на права». Він хоче бути добрим правником, тому так ревно взявся за книжки. І все було б добре, якби не війна. Якою дорогою піде хлопець? Тією, що куриться воєнними заметілями, чи тією, на якій можна перечекати зловісні події? Друга – певна і безпечна, але Петро вибирає першу – йде добровольцем у січові стрільці, бо не може бути пасивним спостерігачем у житті, залишатися осторонь боротьби свого народу за волю. І я поважаю такий вибір.

Учень 4. «Петро Зварич і національний обов'язок».

Чи розумів цей молодий хлопець свій національний обов'язок? Безперечно, адже добровільно «зголосився до Українських січових стрільців». «Молодий, повний запалу до справи і любови до рідного народу, їхав радо назустріч великим подіям...» Він, як і багато галичан (причому різного віку), був сповнений патріотичного бажання творити рідну армію, щоб відновити українську державність. Не одразу розумів, як це робити, тому і покладав надії на Австро-Угор-

ську імперію. Та розчарування прийшло дуже швидко, і Петро Зварич усвідомив, як важко українським патріотам доводити своє право називатися народом. Австрійський уряд дозволив залишити в легіоні Українських січових стрільців лише 2 500 бійців, і велика мета стрілецтва – «йти визволяти і освідомлювати російських українців» – була «відсунена в далеку будучину».

Усе це вражає Петра Зварича аж до думки про доцільність існування стрілецтва як такого. Але галицька дійсність підтверджує необхідність української армії, яка б захищала свій народ від зайд як зі сходу, так і з заходу, бо і ті, й інші толочать, нищать, грабують його рідну землю, переслідуючи власні інтереси. Петро приходиться до думки, що свободу треба завойовувати. «Жаден нарід, – каже Горюк, – без труду не виборов собі волі».

Учень 5. «Петро Зварич і війна».

Війна пройшла крізь долю Петра Зварича, змінила його погляди, відкоригувала поведінку, критерії оцінювання подій, людей, себе. Він гордий від того, що молоді українські хлопці готові віддати життя за вільну Україну. Коли треба було тисячам добровольців повертатися додому, багато хто йшов на хитрощі, щоб залишитися.

Чи не розуміли вони, що війна і смерть – нероздільні? Звичайно, добре знали. Усвідомлював це і Петро. «Може, перша куля, перша граната призначена на те, щоб поховати в землю його мрії, всі його сподівання!», але у бій він йде не сам – поруч сотня його товаришів. Вони мають право на життя, і лише розуміння необхідності боронити волю веде їх у бій. Шляхетна мета вища від смерті.

Петро Зварич побачив потворне обличчя війни: безвинно вбитий австрійцями «дурний Якимцьо», прикований до гармати «старенький, сивий, як голуб», отець Дольницький, розірвані гранатою груди четаря Шпака, повішені селяни, спалені галицькі села...

Пережиті стрілецькі будні висталили дух хлопця, його силу волі, підтвердили правильність вибору – шлях боротьби за волю України.

Учень 6. «Петро Зварич і кохання».

Якщо говорити про справжнє кохання, то почуття Петра і Наталки, на мою думку, можна назвати саме таким. Адже воно перевірене розлукою, війною, нелегкими випробуваннями долі.

Щойно освідчившись Наталці у своїх почуттях, Петро змушений залишити дівчину: обов'язок перед народом кличе його у ряди січового стрілецтва. Але навіть у найтяжчих ситуаціях хлопець не забуває про кохану. Думає про неї тепло і ніжно. Це додає йому сил побороти труднощі.

А як гарно Петро звертається до Наталки! «Наталочко!», «Панно Наталко», «Люба, кохана дівчина», «Кохана моя», «Коханчику мій любий», «Золото моє», «Моє кохане дитинятко», «Дівчино моя єдина». Мабуть, сьогодні кожна дівчина хотіла би почути такі слова від свого коханого.

Петро всіляко підтримує Наталку і її родину, коли влада забрала отця Кишницького, підозрюючи його в москвофільстві.

Проймаємося симпатією до Петра, коли читаємо, як він непомітно кладе Наталці в торбинку 40 корон, як сумує за коханою, з яким трепетом перечитує лист від неї.

Автор передав багатий внутрішній світ хлопця, його чисті і високі почуття, думки. Не захоплюватися такою молодою людиною просто неможливо.

Учень 7. «Петро Зварич і пісня».

Пісня – один із ключових персонажів трилогії «Заметіль». З нею пов'язані всі дійові особи. Через пісню вони проявляють себе, живуть із нею і в ній.

Щемить на серці від рекрутської пісні, яку співає Петро з хлопцями-новобранцями, від'їжджаючи з Бужан до січового війська:

«Я в дорогу від'їжджаю,
На серденьку тугу маю.
Бувай ти здорова,
Ти, дівчино моя...»

Нечуваною веселістю і гордістю сповнюється Петрова душа від ясної пісні стрілецького відділу, який крокує по вулицях Львова. Звучить бадьорий спів як утвердження великого бажання вояків здобути волю Україні.

Пісня завжди підтримувала бойовий дух стрілецтва. Як особливо звучить, наприклад, гімн «Ще не вмерла Україна» у виконанні січових стрільців: «Не був це спів празниковий, вічевий чи концертний, але спів вояків, що завтра могли душу й тіло положити, і спів громадян, що за цю пісню могли завтра поманджати на Сибір...»

Дивні почуття викликає у Петра Зварича, який потрапив у небезпеку (переховується від ворогів під мостом), пісня про Петра Сагайдачного, галичанина з-під Самбора, що став гетьманом цілої України: «Розкішна вона, широка, як ті степи, на яких уродилася, задля яких повстали Українські січові стрільці».

У пізньолітню стрийську ніч Петро чує пісню про козака, що гуляє за Дунаєм, а серцем лине у рідний край:

«Подай перевозу,
Хай перевезуся...
Та на ту Україну
Хоч раз подивлюся...»

Слова пісні перегукуються з Петровими думками і бажаннями. Йому б такого перевізника, щоб «перевіз по синіх водах ген далеко на схід, хоч раз на Бужани подивитися...»

Окремо треба сказати про колядки. Вони здатні сповнити теплом найхолодніші душі. Згадаймо, як сприйняли коляду «Бог предвічний» кубанські козаки, яких стрільці запросили на Святу вечерю: «Козаки стояли, слухали, і видно було, що тануть на їх серцях останні льоди, які ще держалися досі».

Отже, пісня була для Петра Зварича, як і для інших галичан, постійною супутницею в житті, подругою і порадицею, джерелом національного духу та гордості.

Учень 8. «Петро Зварич і природа».

Роман Купчинський у трилогії «Заметіль» майстерно відтворив природу. Вона є повноправною дійовою особою у творі. Серце і душа Петра Зварича відкриті для замилювання рідними краєвидами, зачудування сонцем і небом, розкішшю зеленого різнобарв'я. А сама природа то тепла і сонячна в унісон до щасливої усмішки Петра, то грізна і вируюча, як жорстокий бій з ворогом.

Хлопець живе серед цієї розмаїтої краси рідної землі, бачить її і любить: «Зварич глянув туди і побачив білі айстри, що при світлі лампи світлом виблискували...

– Які в вас цього року прекрасні білі айстри! – сказав Петро до Наталки».

Не може хлопець заснути і в чудову серпневу ніч у Стрию, коли серце щемить від краси: «На темне склепіння неба викотився повний червоний місяць, як стиглий кавун. Викотився і станув непорушно серед безмежної блакиті. Задивилася земля на небо і собі знерухоміла. Вітри поклалися, не дихаючи навіть, завмерла трава, застигли в любовнім екстазі квіти, закаменіли в німій молитві дерева, витягнувши високо до небес руки. Одна тільки срібна мережка місячного сяйва тремтіла, і розливалися пахощі матіоли».

Таке ставлення до природи підкреслює багатство внутрішнього світу Петра Зварича, його здатність бачити і розуміти все, що його оточує.

Аналогічно учні розглядають інші образи трилогії. Учитель оцінює відповіді.

Учитель. Які образи природи вам найбільше запам'яталися?

Учні називають образи природи – сонце, небо, дощ, вітер та ін.

Учитель. Кожна група вибирає один із названих образів, повідомляє про своє рішення (для уникнення повторення) і заповнює анкету образу.

Орієнтовна анкета образу

1. Який? Яка? Яке?
2. З чим асоціюється?
3. З чим можна порівняти?
4. Що робить?
5. Що з ним робиться?
6. Як виконується дія?
7. Де виконується дія?
8. Коли виконується дія?
9. Чому це відбувається?
10. Який висновок можна зробити про...
11. Чи подобається вам такий образ? Якщо так, то чим?

Тихо звучить музика. Учні виконують завдання, потім зачитують його. Учитель оцінює відповіді.

Учитель. Як ви думаєте, чи є актуальними проблеми, порушені Романом Купчинським у трилогії «Заметіль»? Відповідь на це запитання прозвучить у ваших виступах у «Театрі одного актора».

Учні інсценізують свої виступи. Учитель здійснює оцінювання.

Учитель. Чи потрібна «Заметіль» Романа Купчинського в ХХІ ст.? В епоху відео, інтернету?

Учні обмірковують та оголошують відповіді на запитання.

Учитель. Справді, такі твори, як «Заметіль» Романа Купчинського, нам потрібні. Адже і зараз чи не найважливішою проблемою є питання захисту незалежності України, боротьби за українську мову, за відродження національних цінностей українського народу, які намагаються потоптати як зовнішні недруги, так і власні перевертні та безбатченки.

І, безперечно, не може не захоплювати багате, образне, соковите слово Романа Купчинського, його щире вболівання за долю України.

Можна сказати тільки одне: як добре, що після тривалого забуття Роман Купчинський повернувся до нас.

Оксана ІВАНЮЛИК,

вчителька української мови і літератури Микитинецького ліцею
Івано-Франківської міської ради, вчителька-методистка

МЕЛОДІЇ І ВЧИНКИ, ВИКРЕСАНІ ІЗ СЕРДЕЦЬ. КУЛЬТУРНО-ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ СІЧОВОГО СТІЛЕЦТВА.

Матеріали до уроків

Нічого нам не треба від життя:
Ні грошей, ані почесей, ні слави,
Лише Держави треба вороття,
Святої Української Держави.

Михайло Пронченко

Історичні передумови формування легіону Українських січових стрільців

Історія – це пам'ять людського суспільства, його свідомість і совість, засіб самоочищення, виховання прийдешніх поколінь. На жаль, у тоталітарні часи цілі пласти нашого минулого сфальсифіковано або заховано за броньованою стіною мовчання. І лише зі здобуттям Україною незалежності розпочалися серйозні дослідження драматичного літопису Карпатського краю та й усього українського народу.

«Читати українську історію треба з бромом, – писав Володимир Винниченко, – до того це одна з нещасних, безруких, беспорядних історій, до того боляче, досадно, гірко, сумно перечитувати, як нещасна, зацькована, зашарпана нація тільки те й робила за весь час

свого державного (чи напівдержавного) існування, що одгризалася на всі боки: од поляків, руських, татар, шведів. Уся історія – ряд. Безупинний, безперервний ряд повстань, війн, пожарищ, голоду, військових переворотів, інтриг, сварок». Прикро, але і в 2024 році маємо ті ж виклики в сучасній Україні, здавалося б, вільній державі.

Одним із важливих етапів нашої історії став вибух національно-визвольного руху на західноукраїнських землях, імпульсом якого стала Перша світова війна, коли на зміну національному гнобленню Габсбурзької монархії накотилася репресивна машина Романівської імперії, яка протягом сторіч нещадно душила духовність в Україні.

Початок ХХ століття дарував українцям шанс домогтися своєї держави. Дві імперії, що знищували український народ, – Австро-Угорщина й Росія – зчепились у смертельному двобої. Це призвело до складної ситуації: українці Наддніпрянщини, яких примусово рекрутували в царську армію, й українці Галичини у складі військ Австро-Угорщини воювали одні проти одних. На жаль, чимало істориків у советські часи навмисно викривлювали ці події, паплюжили діяльність січових стрільців, оскільки, мовляв, вони воювали проти братнього російського народу, проти українців зі Сходу. Спростовуючи такі уявлення, Роман Федорів, лауреат Шевченківської премії, наш земляк, у часописі «Дзвін» писав: «Ще кілька років тому про січове стрілецтво було назагал говорено як про зграю буржуазних націоналістів, які на початку Першої світової війни добровільно зголосилися до австрійської армії, щоб допомогти “австріякам” воювати проти братів-росіян і водночас проти братів-наддніпрянців. Лихо тільки, що ніхто з наших учених не хотів та й боявся об’єктивно розібратися в конкретній історичній ситуації, що виникла в Галичині напередодні Першої світової війни, а головне – ніхто не прагнув зрозуміти поривання тогочасного юнацтва, вихованого Іваном Франком, до своєї національної самобутності, до мови, культури і нарешті – до державності».

Українці Східної Галичини охоче йшли в австрійську армію. Перша, основна мета – оволодіти воєнним мистецтвом, використати Австрію для формування власного війська, друга – визволити українців східної частини від російського ярма, набагато жорстокішого від австрійського. У 1914 році заклик Головної української ради вступати до лав УСС знайшов відгук серед молоді. Але цей захід виявився не до вподоби польським шляхетським колам, які переконали австрійські керівні органи, що війська УСС ненадійні, їхні інтереси ближчі до Росії, вони, мовляв, можуть зрадити в будь-який момент. Уряд Австрії прислухався до цих застережень і дозволив залишити військо лише з 2 500 легіонерів із 28 тисяч добровольців.

Бойовий шлях і просвітницький чин Українських січових стрільців

Воєнні дії весни 1914 року склалися не на користь Австрії. Царські війська окупували значну територію Східної Галичини, місто

Львів. Із перших днів почалося гоніння на українство. Новопризначений генерал-губернатор Галичини і Буковини граф Григорій Бобринський оголосив, що Східна Галичина й Лемківщина – споконвічні корінні частини єдиної великої Росії, у цих краях населення завжди вважалося російським, а тому весь устрій повинен закладатися на російській основі. Граф наголошував, що він впроваджуватиме тут російську мову, закони і лад... До болю знайома риторика для України, але вже 2014 року. Хоч минуло століття, але уряд сучасної Російської імперії, використовуючи брехню, збройне втручання у внутрішні справи нашої держави, «газові» війни, намагається довести усьому світу, що Україна – це якесь «непорозуміння», такої держави бути не може, що українців немає і ніколи не було!

Добре відомі свідчення Івана Франка про наслідки перебування російських військ у Львові. Протягом трьох днів закрито українські школи, друкарні, усе справоведення – російською мовою, розгромлено греко-католицьку церкву, заборонено українські організації, товариства. Тому січове стрілецтво вело героїчну боротьбу проти окупантів і часто перемагало.

У стрілецькі ряди приймали переважно вісімнадцятирічних юнаків. Австрійський уряд озброїв стрільців застарілими гвинтівками «верндлями», важкими, з довгими багнетами, розрахованими на одну кулю. Ці гвинтівки замість ременя носили на шнурку. Стрільців обмундировано військовим одягом угорського покрою та старим взуттям. Не краще виглядали і старшини.

Незважаючи на оснащення «усуси» уславилися героїзмом в битвах біля Борислава, Дрогобича, Стрия, а особливо в кінці квітня – на початку травня 1915 року біля гори Маківка, коли перешкодили російським військам прорвати фронт і окупувати Угорщину.

Січові стрільці не тільки брали участь у збройній боротьбі, а й проводили велику культурно-просвітницьку роботу серед населення. «Мандруючи по селах Волині, – згадував Володимир Левицький, – січові стрільці будили селян, проповідуючи, “хто ми, чиї сини та ким за що закуті”, розповідали про стрілецтво, закликали до возз’єднання всіх українських земель. Серед населення читали літературу. Слово “Україна” набирало широкого та реального значення». За один місяць стрільці організували 46 народних шкіл, у яких навчалося 800 селянських дітей. На Волинь приїхало майже 40 освічених колишніх вояків УСС, яких звільнено від військової служби. Просвітницька діяльність знайшла підтримку серед місцевої інтелігенції.

Силами і заходами стрільців організовано український театр, що діяв упродовж 1917–1918 років у Галичині та на території Сходу України. На його сцені виступали Іван Рубчак, Йосип Гірняк, Лука Лісевич, Ярослав Барнич, Микола Бенцаль, Ярослав Гриневич. У часи воєнного лихоліття сцена ставала чудовим засобом пропаганди національного мистецтва серед українського населення.

Велику культурно-освітню і пропагандистську роботу проводив гурток «Пресової Кватири», ініціаторами створення якої були Іван Іванець, Юліан Буцманюк, Петро Герасимів, Микола Угрин-Безгрішний, Никифор Гірняк та інші. Тут гуртувалася молодь із літературними і музичними талантами. Із допомогою «Пресової Кватири» у Львові розпочато видання місячника «Шляхи», який став виразником стрілецької ідеології, та збірника матеріалів «Червона Калина». Звертаючись до січових стрільців, Богдан Лепкий у передмові писав: «Ви надію, що відходила від нас, завернули з калинового моста, бо наша справа не пропала і не пропаде ніколи, поки наша широка земля родить таких буйних синів, як ви». На сторінках цього видання вперше опубліковані публіцистичні статті Василя Кучабського й матеріали до історії українського стрілецтва Василя Дзіковського. У «Шляхах» і «Червоній Калині» друкували свої твори такі молоді митці: Роман Купчинський, Микола Голубець, Левко Лепкий, Юрій Шкрумеляк, Антін Лотоцький, Василь Бобинський, Мирослав Ірчан, Мирон Заклинський, Іван Балюк.

Від весни 1918 року до жовтня стрільці перебували на Катеринославщині (Дніпропетровщині) й Херсонщині. Про те, як вони поводитися на батьківщині Івана Карпенка-Карого, писала у своїх спогадах Софія Тобілевич: «Зорганізоване в одно ціле твердою дисципліною та спільним життям у протяг світової війни, українське січове військо, оселившись на Україні й роздивившись навколо, що тут діється, взялось до праці. Незабаром серед селянства розійшлися чутки одні від других чудніші: вони вчать... вони лічать хворих... вони посилають своїх людей на роботу в поміч удовам і недужим... За все платять... Поводяться по-людськи з народом. Позаводили свої крамниці, дають селянам світло, роздають книжки... Під приводом отаманів стрілецтва, з участю знавців свого діла: артистів, малярів, співців, поетів, музик – позаводили вони виклади шкільної науки для дітей і дорослих, відчити та світляні картини, концерти, театральні вистави й народні гулянки. Було створено спільною працею велике діло культури, що ... привабило до них усю околицю».

Зазнаючи великих втрат від тифу, голі й босі, стрілецькі полки танули щоденно й досягли Нової Чарторії, де, за наказом командування, розформувалися. 25 тисяч українського війська, що перейшло 20 листопада 1920 року через ріку Збруч, опинилося в таборах у Тухолі, Александрові, Щеторні, Каліші, Ланцуті, Пикуличах, Вадовицях. Про табори згадується в пісні Романа Купчинського «Ми по таборах і тюрмах»:

«Тухоля, Домб'є і Берест,
Домброва і Бригідки.
На слухний суд прийдуть колись,
Як достовірні свідки.
І скажуть правду в очі всім,
Хто мучив нас без права.

І буде радість замість слів,
І замість ганьби слава».

Трагічне закінчення епопеї стрілецтва, марно витрачені молодецьке завзяття й надії знайшли переконливе втілення в рядках із поезії Левка Лепкого:

«Як скитальці, як ті пси,
Вертали на останку...
Важкі найшли на нас часи –
Мабуть, і до останку.
Не вертали у вінках
В лаврових, як герої...
І не вітали по хатах
За труди і за бої...»

Історія УСС – це гордість і слава, радість і біль нашого народу, який прагнув волі, кращої долі, побудови суверенної України. На жаль, політична та воєнна обстановка не сприяли здійсненню задуманого. Боротьба за визволення не дала бажаних результатів: здобути волю український народ тоді, на жаль, по-справжньому не зміг.

Іван Франко й Українські січові стрільці

«...Гей, Січ іде!
Підківками брязь:
В нашій хаті наша воля,
А всім зайдам зась!»

Цей вірш Івана Франка не увійшов до жодного його советського видання творів, бо в той час доводили, що йому взагалі чужа ідея національної незалежності України. Але якраз навпаки. Каменяр усім серцем вітав віковічні прагнення рідного народу до соборності, радів, що він, хоч і гноблений, деморалізований, бідний, хоч поволі, усе ж піднімається, дедалі сильніше прагне до світла, правди і свободи й шукає до них своїх шляхів. Великий митець гаряче вітав створення легіону УСС і дав батьківське благословення своїм синам Петрові й Тарасу, які пішли воювати за Україну.

Із січовими стрільцями цю геніальну людину єднали хоча недовгі, але дружні й міцні зв'язки. Палкий патріот і син свого народу, Іван Франко підтримував національно-визвольну боротьбу в роки Першої світової війни. Факт настільки незаперечний, що дехто із советських літературознавців навіть звинувачував поета в тому, що на схилі віку він «збивався на невірний, по суті націоналістичний шлях, явно зраджуючи своїм революційно-демократичним переконанням».

На прикладах Франкової любові до України виховувалися сотні тисяч юних галичан, які сповідували національну ідею. Їхнім девізом стали слова Каменяра: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями».

Наприкінці 1915 року поет тяжко захворів. Він перейшов жити до «Приюту для хворих та виздоровців УСС». Там став бажаним пацієнтом, на нього чекали і всіляко допомагали. Тодішня управи-

телька Ольга Косакевичева відвела хворому затишну кімнату на першому поверсі з вікнами на південний захід. Разом із юними фронтовиками І. Франко лікував серце і немічні ноги.

Незважаючи на критичний стан здоров'я, письменник не одну вечірню годину провів у стрілецькій вітальні. У зимові дні на запашну каву сюди не раз приходили відомі львівські газетярі Осип Назарук, Микола Голубець, Микола Когут, театрал Лесь Новина-Розлуцький. Під одним дахом з Іваном Франком жив і творив художник Олекса Новаківський, який теж користувався стрілецькою гостинністю...

«Стрільці відносились з глибоким пієтизмом до особи Івана Франка, – писав у спогадах Володимир Щуровський. – Улекшували йому долю по своїм силам. Піклувались ним, немов рідним батьком. Найнижчі послуги виконували з власної охоти і радо». В іншому місці спогадів записано: «За кілька тижнів перебування в “Приюті” здоров'я поета помітно покращало. Він почав ходити, читати, віршувати, диктуючи стрільцям або списуючи особисто немічними руками. Всім проявникам врилась глибоко в пам'ять ця благородна, похилена постать, просуваючися коридорами “Приюта”. Очі палкі, живі зберегли цей вогонь і завзяття, яке до смерті залишилося цьому першому Каменяреві на галицькому просторі».

Попри важку недугу, великий письменник ні на хвилину не випускав із рук пера, далі трудився на полі красного письменства. Активно перекладав, робив поетичні переспіви, реконструкції та тлумачення оповідань літописних пам'яток Русі-України, писав вірші, редагував раніше створені поеми, не полишав наукової роботи. Величезну кількість цих праць митець міг написати лише завдяки умовам, які йому створили. Він наголошував: «Мої матеріальні відносини досить забезпечені, коби лише вернути до здоров'я... Я виготовив кілька пачок творів віршами і прозою, оригінальних і переробок...» А 9 січня 1916 року Іван Франко повідомляв Уляну Кравченко: «Мій матеріальний стан досить забезпечений, і я пишу тепер переважно на запас, кожного дня по пару сторінок, останнього року переважно віршами». Серед творів, написаних у притулку, є низка віршів на антивоєнну тематику: «З великої війни», «Приємний вид», «Ой брязнула шибка».

У притулку Іван Франко пробув майже півроку. Володимир Щуровський згадував, що покинув поет цей гостинний дім «на два тижні перед смертю досвіта». Не хотів нікого обтяжувати.

Смерть Івана Франка сколихнула січове стрілецтво. Як згадував Кость Левицький, один із організаторів панахиди, «січовики засвідчили найглибшу пошану до письменника». На похорон прибула просто з фронту велика стрілецька делегація, очолювана сотником Грицьком Коссаком. Фронтовикам доручили винести домовину з хати й супроводжувати її на Личаківське кладовище. Попереду стрілецької делегації йшов сотник Зенон Носковський зі срібним

вінком, на якому напис: «Іванові Франку від Січового Війська». Разом із тисячами львів'ян січові стрільці провели в останню путь свого Великого Вчителя. На знак скорботи в усіх стрілецьких частинах приспущено національні прапори з жалобними стрічками.

«На бойовому шляху України упав перший жовнір чети Каменярської сотні. Упав по боротьбі великій, склонив голову сиву по метушні життєвій, поклався на вічний спочинок по прозі виснажуючій, кровавій, упав з піснею на устах, з окликом напіменним: «Пам'ятай про життя!» Із закликом: «Тільки ти придатний будь!» – писав стрілецький журнал «Шляхи». Назвавши Івана Франка «першим жовніром Каменярської сотні», січові стрільці підкреслили, що поет став для них національним провідником, ідейним наставником.

Пісенна творчість Українських січових стрільців

«Пісне! Велична, рідна Пісне!
В тобі є все: і древня наша слава,
Володимира хист і мудрість Ярослава,
І наших прабатьків ворогування злісне,
І Богдана розвага,
І Богуна відвага,
І Дорошенка ум, і хитрощі Мазепи,
І гомін гір,
І блиски зір,
І шум лісів, і розговори степу» –

так високо оцінив значення пісні Роман Купчинський у творі «Ода до пісні». І справді, вона відіграла величезну роль у житті січових стрільців, лунала невідлучною товаришкою стрілецького життя. Швидко минали воєнні події – швидко народжувалися пісенні твори. Є в них бадьорість духу й туга серця, відвага й ніжне кохання, сум і прагнення відвоювати свободу України. Співали їх сині гори й широкі степи, несли їх у далекий світ і бистрий Черемош, і розлогий Дніпро. Із піснею на устах клали стрільці свої буйні голови за волю України, бо стрілецька пісня каже: «Як ішли в бій, то співали і зі співом умирали! Гей, гей!» Не можна забувати про величезну роль цих творів, що так ціпко з'єднали український народ на його землях.

Стрілецькі пісні відзначаються почуттями патріотизму, любові до рідної землі, народу. Вони витримали іспит часу, ставши відомими і популярними й донині. Приваблює в них молодечий стрілецький героїзм, біль через страждання рідного народу. Відчуття доби, юнацька безпосередність звитяжців, патріотизм, бажання йти в бій за рідну землю, за народ, готовність щомиті віддати своє життя – ось тематика стрілецьких пісень. У цих творах – ліричних, жартівливих, трагічних – домінує спільна прикмета – одокументальний дух часу. Стрілецькі пісні дуже часто включали в себе й історичну атрибутику: фіксували місця подій, походи, зберігали топоніміку, конкретні імена.

Темою стрілецьких пісень ставали окремі епізоди війни, смертельні рани, бойові невдачі, розлука з батьками та коханою дівчиною, смерть друзів. Відтворення реальної дійсності, хоч дещо опoетизованої, відчуття атмосфери, якою дихали визвольні змагання в часи Першої світової війни та боїв Української революції, – ось чим особливо цінні для нас стрілецькі пісні.

За змістом і призначенням їх можна поділити на три групи: військово-патріотичні, жартівливі, про кохання. Але варто відзначити, що цей поділ доволі умовний, бо у маршових піснях немає різкості, притаманної для багатьох вояцьких пісень; жартівливі – дотепні.

Творцями стрілецьких пісень стали, звісно ж, безпосередні учасники воєнних подій 1914–1921 років. Авторами слів і мелодій виявилися Левко Лепкий, Роман Купчинський, Михайло Гайворонський, Остап Нижанківський, Борис Кудрик, Микола Колесса, Зіновій Лисько та інші. Але є багато анонімних творів. До складання пісень авторів штовхала потреба, просьба, трагічна подія, а часом настрої – веселий або сумний... Пісню творило саме життя, «за нею питали, її радо співали», – писав Михайло Гайворонський. Достовірні події, оспівані у стрілецькій творчості, образи поборників високих ідеалів, майже кожен із яких мав свій прототип у житті, – усе це змушує постійно звертатися до поетичного літопису стрілецьких змагань, відкривати в ньому нові сторінки й зосереджувати зусилля на глибоке і всебічне розкриття пісенної стрілецької епопеї.

Роман Купчинський – «перший Боян новочасної України»

Роман Купчинський повертається з тривалого забуття. Йому як письменникові доля судила народжуватися двічі: на початку ХХ століття і в його кінці. Та, незважаючи на довгі роки офіційного табу, народ беріг у серці пам'ять про свого барда, бо в народну любов він увійшов у буремний час визвольних змагань за розбудову української державності, тобто у легендарні роки січового стрілецтва... Ідеал України, любов до неї освячували й освітлювали усе життя і творчість Романа Купчинського. А складалося його життя так.

Народився Роман Григорович Купчинський 24 вересня 1894 року в селі Розгадів Бережанського повіту (тепер Зборівської міської громади Тернопільської області) в родині греко-католицького священника. Та незабаром батько перейшов на нову парафію – до села Кадлубищі на Бродівщині, де й минало дитинство письменника.

Після закінчення Перемишльської гімназії у 1913 році Роман Купчинський відразу вступив до духовної семінарії у Львові. Правда, вчитися тут довго не довелося: через рік він записався до легіону Українських січових стрільців, де за шість літ зазнав усіх фронтових лих, досягнувши чину поручника та посади командира сотні.

У 1920 році Роман Купчинський потрапив у польський полон, який відбував в Тухольському таборі (Польща). Після табірних поневірянь вступив на факультет філософії до Віденського університету. А згодом повернувся до Львова і продовжив студіювати філософію.

Із 1924 року можна означувати другий період творчості письменника (перший, в основному поетично-пісенний чи поетично-композиторський, припав на попередніх вісім літ, починаючи із 1916 р.). Тоді Р. Купчинський активно віддався журналістиці. В 1930-ті роки його обрали головою Товариства письменників і журналістів.

Був і третій період творчості Р. Купчинського – еміграційний. Він тривав від 1940 року до кінця життя письменника (помер Роман Григорович 10 червня 1976 року в передмісті Оссінг, що біля Нью-Йорка). Найкращі ж пісенні тексти й музику до них Роман Купчинський написав на війні – в час героїчно-трагічний.

Музикувати Роман Купчинський почав на фронті з 1916 року. А вже під кінець війни він мав заслужену славу пісняра. Безперечно, у цьому, окрім благодатних домашніх умов, зіграла свою роль і фронтова доля, що звела його з такими людьми, як Михайло Гайворонський, Левко Лепкий, Ярослав Ярославенко. «Почалося моє музикування, – не без гумору згадував Р. Купчинський, – в 1916 році, щоправда не на фортепіано, бо на фронті над Золотою Липою не було де фортепіано поставити, але на гітарі. Був зі мною в Українських січових стрільцях підхорунжий Павло Теодорович, мав гітару, вчив мене акомпанувати собі до співу. Та не це штовхнуло мене складати пісні. Поштовх до цього дала аж суперечка з М. Гайворонським, диригентом оркестру УСС. Суперечка пішла з приводу пісні “Їхав стрілець на війноньку”. Слова до цієї мелодії... зложили ми (М. Гайворонський, Л. Лепкий, І. Іванець, Л. Розлуцький і я) в один зимовий вечір в Гуднаці біля Бережан. Кожен щось докидав, а я вбирав у вірш. За яких пару тижнів з’явився текст пісні у львівському журналі “Шляхи” з підписом “М. Гайворонський”.

– Ти повинен це спростувати, – кажу до нього.

– Та то що таке велике?! – відповів Гайворонський. – Мелодія – головна річ. Спробуй зложити, побачиш!

І з цього почалося... Одного разу, коли я йшов на свою квартиру, ніс на плечах гітару. Був вітер, який ніби щось побренькував на струнах. Я слухав, і причувалося мені, що це так дерева шумлять. Звідси перша моя пісня “Ой шумить, шумить та дібровонька”. На весну 1917 року зложив я другу – “Човен хитається серед води”. Хлопці співали її залюбки.

Що штовхало мене до складання пісень? Не натхнення, а потреба, просьба, трагічна подія, а часом настрої – веселий або сумний. Відходимо від коша – пісня, йдемо на фронт – пісня, йдемо на Східну Україну – пісня, а там смерть приятеля, власна або чужа, і так далі. Остання моя воєнна пісня зложена в таборі полонених у Тухолі. Це “Лети, моя думо”».

На співпрацю з композиторами Романові Купчинському взагалі таланило: те, що його твори обробляли Михайло Вериківський, Василь Барвінський, Микола Колесса, Остап Нижанківський, Пилип Козицький, Станіслав Людкевич, Богдан Вахнянин, Борис Кудрик, Микола Леонтович, – факти красномовні.

Такий великий інтерес до пісенної творчості Романа Купчинського зумовлений не лише її особливою мелодійністю, а й конкретною історичною вірогідністю. Наприклад, у пісні «Як з Бережан до кадри» живе реальна особа – Осип Теліцак, витівник і улюбленець січовиків, військові дні якого склалися із різних пригод.

У період дислокації Українських січових стрільців під Куропатниками й Конюхами Роман Купчинський написав «Човник хитається», «Накрила нічка», «Пише стара мати».

«Човник хитається», наприклад, відтворює конкретний пейзаж. Невеличка річка Ценівка, що розлилася навесні, місячної ночі нагадувала справжнє море. Під впливом вечірніх тужливих зітхань хорунжого УСС Василя Соловчука, що згадував свою кохану, поетові вдалося створити глибоко ліричний сюжет. Цей твір став настільки популярним, що був уведений до збірників українських народних пісень, тобто став народним.

Пісню «Накрила нічка» Роман Купчинський присвятив своєму товаришеві, який загинув у бою:

«Там при окопах на долині
Стоїть поручник молодий.
Йому по хвилі вилітає
Зітханнечко з грудей:
Спи, дівчино, спи, кохана,
Злоті мрії сни.
І про мене, голубонько,
Не забудь, спімни».

Цей уривок із пісні свідчить про авторське вміння будувати пісенний сюжет, у якому є велика драма. Твір закінчується тим, що стрілець гине в бою, а вітер несе тихе зітхання: «Спи, дівчино, спи, кохана...» У цього пісенного твору є багато художніх якостей: драматургія, легкість, композиційна виразність.

Захоплено можна говорити і про маршово-похідні пісні Романа Купчинського, де є свій дух, свій настрій, патріотична пристрась:

«Ми йдемо в бій, ми йдемо в бій
По згарищах руїни,
За рідний край, за нарід свій,
За волю України».

Ця пісня написана автором при переході війська за Збруч.

Бойовий дух і порив, кохання і героїство перепліталися у стрілецьких піснях, як у житті. Багато творів Роман Купчинський присвятив своїм товаришам. Пісня «Ой там при долині» присвячена загибелі знайомого сотника, «Заквітчали дівчатонька» – пам'яті підхорунжого Василя Мальованого; «Ірчик» митець написав у Чернятині біля Жмеринки у 1920 році і присвятив Мирославу Ірчанові. У всіх його піснях відчувається захоплення стрілецьким лицарством і співчуття до скалічених доль молодого цвіту України.

Композитор і письменник Левко Лепкий

Левко Лепкий – талановитий журналіст, художник, один із засновників видавництва «Червона Калина», найбільш відомий як автор стрілецьких пісень. Народився на Тернопільщині у сім'ї священника Сильвестра Лепкого (відомого в літературі під псевдонімом Марко Мурава). Його рідний брат – письменник Богдан Лепкий.

Закінчивши Бережанську гімназію, Левко Лепкий навчався на теологічному, потім перейшов на юридичний факультет Львівського університету. Належав до перших організаторів товариства «Січові стрільці» (разом із Климом Гутковським, Кирилом Трильовським, Михайлом Галуцинським, Омеляном Левицьким та іншими). Усю війну прослужив в УСС, тоді повернувся до Львова, брав активну участь у молодому літературно-мистецькому русі.

Левко Лепкий працював директором видавництва «Червона Калина», співпрацював із музичним видавництвом «Сурма», редагував сатиричний журнал «Будяк» – чи не єдине сатирично-гумористичне видання, яке дотепно і правдиво ілюструвало події того часу, вносило розвагу в сірі будні, зганяло смуток. Деякі карикатури не втрачають своєї гостроти й сьогодні.

Вірші, оповідання, фейлетони, літературно-критичні статті, розвідки з історії січового стрілецтва, мемуари Левка Лепкого публікують альманахи «Шляхи», «Нові шляхи», «Червона Калина», «Митуса», «Вісті з Лугу», «Тризуб», «Календар “Червоної Калини”» – останній, зокрема, він і редагував. Свої літературні твори митець підписував власним іменем, а також псевдонімами і криптонімами: Оровець, Льоньо, Швунг, Зиз, Зизик, Леле, Ле-ле, Л.Л...

В 1922 році у Львові вийшла сценічна картина Левка Лепкого «Сон Івасика» з нотним додатком. Це твір для дітей про стрілецьке життя. Музику написав Михайло Гайворонський. У 1937 році «Червона Калина» видала великий альбом «УСС у 20-ліття вступу (1914–1920)», ілюстрований документальними фотографіями та репродукціями картин із стрілецького життя. Текст редагував Богдан Гнатевич у співпраці з Л. Лепким. «Багато нового життя, – читається там, – вніс Левко Лепкий, що прибув у стрілецькі ряди восени 1915 року. З ним приїхав також на фронт мистець-маляр Осип Курилас. У Тудинці (над Стрипою біля Соснова) при команді полку улажено для нього малярську робітню».

Левко Лепкий і четар Іван Іванець запровадили стрілецьку шапку – мазепинку. У 1916 р. той-таки І. Іванець опрацював проект стрілецького прапора, Л. Лепкий виготовив зразок, за яким впроваджено так звану зубчатку на комір та відзнаки на рукавах. За проектом Л. Лепкого збудовано пам'ятник загиблим січовим стрільцям на цвинтарі у містечку Винники, який дивом зберігся до наших днів. Левко Лепкий брав активну участь й у громадському житті. Він належав до правління Товариства письменників і журналістів імені Івана Франка.

У 1944 році митець емігрував до США. Помер у місті Трентон (біля Нью-Йорка) 28 жовтня 1971 року. Його ім'я та пам'ять про нього живуть у стрілецькій пісні та в поетичному слові, в історії УСС.

Але насамперед Левко Лепкий прославився завдяки стрілецькій пісні. Хоча його творча всебічність не давала йому змоги зосередитися на одній діяльності, проте справі стрілецької творчості він дуже допоміг: скрізь підбадьорював, вів перед, піддавав думки – і, як підтверджували його товариші, «щойно з його приходом в поле легіону восени 1915 року духовне життя УСС вельми пожвавилось».

Тематика пісень Левка Лепкого близька до творів Романа Купчинського, Михайла Гайворонського. Порівняймо «Їхав стрілець на війноньку» М. Гайворонського та стрілецьку похідну Л. Лепкого «Ой видно село»; «Накрила нічка» Р. Купчинського і «Маєва нічка» Л. Лепкого – це типові пісні-романси, які вольовою, танцювальною ритмо-мелодикою близькі до міського сентиментального романсу початку ХХ століття.

Упродовж 1915–1916 років на хуторі Тудинка над рікою Стрипа (на Тернопільщині) Левко Лепкий написав слова і музику дуже популярного твору «Ой видно село». Пісня полюбилася. Згодом її співали всі стрільці.

Окрім уже названих, слід згадати й інші пісні Левка Лепкого: «Коби скорше з гір Карпатів», «Гей, там у Вільхівці» (написана разом із Романом Купчинським), сатирично-гумористична обозна «Бо війна війною» з її героєм-лицарем Іваном Цяпкою. Вельми популярним став одразу ж після написання романс Л. Лепкого «Колись, дівчино мила». Високим пафосом сповнені стрілецькі пісні патріотичного звучання: «Група Схід», «Ми йдемо вперед». Залюбки співається і тепер його пісня «Кладочка» на трохи змінені слова брата Богдана Лепкого, а також пісня «Казала дівчина».

Надзвичайно популярною стала жартівлива пісня «Бо війна війною». Написав її Левко Лепкий під час переїзду УСС з-під Бережан до Розвадова 6 жовтня 1916 року. Як створювалися пісні «Бо війна війною» і «Як з Бережан до Кадри», розповів Роман Купчинський: «Стрілецький обоз, до якого долучилась і “Пресова Кватира”, проводив до коша чотар Іван Цяпка. Ішли ми тоді з Бережан до Миколаєва над Дністром і мали по дорозі досить нагод посміятися з різних “потягнень” незабутнього Цяпки та любовних клопотів стрілецького Казанови – хорунжого Осипа Теліщака. Ті два старшини стали героями двох пісень, одної Л. Лепкого: “Бо війна війною”, а другої: “Як з Бережан до Кадри”, яка має мої слова, а запозичену мелодію».

Ще один приклад для зіставлення реальної дійсності з поетичним її оспівуванням – пісня «Гей, там у Вільхівці». Тут нерозділене кохання хорунжого Федя Черника злить його настільки, що він розбиває дві дивізії. Такий казковий прийом гіперболізації знадобився авторам пісні, аби пригасити біль від поразки в бою біля Бережан, коли цілий полк УСС зненацька оточений і потрапив у полон. Роман Куп-

чинський писав про створення цієї пісні: «Після битви на Лисоні ... постала пісня “Гей, там у Вільхівці”. Мав я вже давніше початок мелодії і слова, але ніяк не міг докінчити. Але як розбитки полку збирались відходити до коша, жаль за Федем Черником, що десь манджав тепер у неволі, додав спонуки Л. Лепкому – і він з місця виграв кінець пісні на скрипці». Свій полон Ф. Черник відбував у Симбірську разом із Семеном Горуком, якому теж присвячена пісня «Гаразд, Горук».

Пісні Левка Лепкого, як і вся стрілецька творчість, вважалися дуже популярними. Цьому сприяло багато факторів: правдиве зображення життя стрілецтва, змалювання почуттів, сподівань молоді, її прагнень, зв'язок цих пісень із народнопоетичними творами.

Більшість із стрілецьких пісень, а їх близько півтори сотні, – це правдиві перли. Вони є достовірними свідками минулої слави та змагань народу за самостійність. Стрілецькі пісні виявилися тим джерелом, яке живило і скріплювало духовні сили нації в нестримному леті до волі. Будьмо певні: у пісенній пам'яті народу не може зберігатися щось випадкове й малозначуще. А стрілецька творчість живе понад століття в серцях українців, бо у ній – сила й наснага.

Минуло понад століття

1914–2024. Понад століття минуло. Але, на жаль, і сьогодні є актуальними такі виклики, які постали перед нами: справжня незалежність України, справжній, а не вдаваний патріотизм, справжня любов до рідного народу, справжня самопожертва, прагнення захистити Вітчизну від посягань не тільки територіальних, а й духовних... А щоб вирости гідним народом своєї держави, щоб відстояти своє право на існування, скористаймося повчанням Євгена Маланюка: «...Навчіть їх любити, а не ненавидіти один другого. Скажіть їм, що Україна – це не рай земний, – бо раю на землі не може бути, – а найкраще виконаний обов'язок супроти Бога і людей. І скажіть їм, що Україна не створиться хитрими спекуляціями, а тільки великим і організованим ідейним поривом... Тільки великим хрестовим походом Духа ... можна створити Україну».

ВИХОВАННЯ ПАМ'ЯТТЮ... ГЕРОЇ НЕ ВМИРАЮТЬ!

Галина МАКУХ,
вчителька історії Калуського ліцею № 2
Калуської міської ради

«МИ ПЕРШІ В БІЙ ЗА ВОЛЮ ЙДЕМ!»

Позаурочне заняття. 5–7 класи

Мета. Сформувати в учнів уявлення про легіон Українських січових стрільців, розглянути бойовий шлях «усусів» на основі їхньої творчості; сприяти піднесенню патріотичного духу учнівської молоді, виховувати шану до героїв, що боролись за Україну.

Обладнання. Мультимедійний проектор, історична мапа «Україна в Першій світовій війні».

Епіграф.

Коли множаться праведні – радіє народ.
Як панує безбожний – народ стогне.

Книга приповістей Соломонових, розділ 29, вірш 7

Сценарій заняття

Учитель. Історія – це пам'ять людського суспільства, його свідомість і совість, засіб самоочищення, виховання прийдешніх поколінь. Закономірно, що у період національного відродження, який ми сьогодні переживаємо, українці звертаються до своєї історії, духовних витоків. Згадують тих, хто віддав життя за волю України.

Цього року світ відзначає 110-річчя з дня початку Першої світової війни, яка змінила життя і долю багатьох народів. А ми згадуємо 110-ліття від дати створення легіону Українських січових стрільців, який став безпосереднім учасником бойових дій цієї війни та передвісником української національної революції.

Перша світова війна виявилася для нашого народу національною трагедією, бо українці воювали один проти одного в складі ворогуючих імперських армій.

Учитель показує на мапі території України в складі Російської та Австро-Угорської імперій, райони бойових дій. Учні переглядають уривок документального фільму «Українські січові стрільці» із серії «20 кроків до мрії». URL: <http://youtube.com/watch?v=cGHf8unqTEM>

Ведучий. У своєму зверненні до народу стрільці заявляли: «Ми пішли в світову війну лише тому, щоби наша Україна в часі цього всесвітнього смертельного спору могла проголосити, що є і хоче бути, хоче мати своє місце під сонцем...»

Читець 1.

Чи то буря, чи то грім,
Чи реве хмаролім,

Що земля за сто миль грає грізно?
То зібрався в похід
Український нарід.
В ряд ставай, щоб не було запізно!

* * *

Хай усім нам лягти,
Не дійти до мети,
Та про нас говоритимуть внуки...
Так боролись колись,
Полягли й не здались,
А кайдани порвали на штуки.

Богдан Лепкий

Ведучий. Восени і взимку 1914 р. – навесні 1915 р. легіон успішно вів воєнні дії в Карпатах проти угорських військ, зокрема на горах Ключ, Маківка, в боях за міста Самбір, Стрий, де стрільці відкрили себе невмирущою славою.

Учитель демонструє слайди, що розкривають бойовий шлях легіону УСС, в той час звучить пісня «Там на горі на Маківці» (музика та слова народні). URL: <http://youtube.com/watch?v=BM9a3gSNAzY>

Ведучий. Під час кровопролитних боїв густо росли березові хрести на стрілецьких могилах. Але, де падала сотня, там ставала тисяча. Ніщо не могло зупинити січовиків в боротьбі за кращу долю.

Читець 2.

Повіяв вітер степовий,
Трава ся похилила.
Впав в бою стрілець січовий,
Дівчина зажурилась.
А був це хлопець молодий,
Йому пора кохати.
Він впав, як той сухий листок,
Повік буде лежати.

Слова народні

Читець 3.

Летить ворон з чужих сторон
Та й жалібненько кряче:
«Вставай, козаче молодий,
Твоя дівчина плаче!»
Заплаче матінка стара,
Заплаче чорнобрива,
Бо не одного козака
Сира земля накрила.

Слова народні

Ведучий. Влітку 1916 року великих втрат зазнали січові стрільці на території Бережанщини. Лише в бою за гору Лисоня загинуло більше сотні молодих патріотів.

Учитель демонструє слайди бойового шляху легіону УСС, що супроводжується роботою з мапою.

Читець 4.

Ой впав стрілець у край зруба,
Коло зломаного дуба
І не встане,
І не встане вже.
Йшов до бою опівночі,
Смерть закрила йому очі
Від трьох куль на все,
Від трьох куль на все.
І хто йому заспіває,
І хто його поховає?
Хіба вітер й сніг.
Хіба вітер й сніг.
Ой за тебе, рідний краю,
Наші стрільці умирають,
І він теж поліг,
І він теж поліг.

Михайло Гайворонський

Читець 5.

Як з Бережан до Кадри
Січовики манджали,
То краялось серденько
Від горя, із печали.
То краялось серденько
В хорунжого Осипа,
Як нам з очей зникала
Та Золотая Липа.
То краялось серденько,
Не втихло й на хвилину,
Як в Бережанах кидав
Дівчину чорнобриву.

Роман Купчинський

Ведучий. Попри важкі бої, переходи, страждання і смерть молоді хлопці, січовики, залишалися натхненними романтиками. Вони дали нам цілу плеяду талановитих поетів, художників, композиторів, акторів. Не було їм байдуже і до почуттів.

Читець 6.

Накрила нічка та й тихесенько
Земленьку кругом,
Лиш вітер мряки жене злегенька
Над розіспаним лугом.
І до любови накликає
Чарівниченько-соловій,
А місяць срібний розтягає

Чарівну пряжу мрій.
Там при окопах на долині
Стоїть поручник молодий,
Йому щохвилі вилітає
Зітханнечко з грудей:
«Спи, дівчино, спи, кохана,
Золоті мрії сни,
І про мене, глубонько,
Не забудь, спімни».

Роман Купчинський

Ведучий. Дворічна боротьба українського народу за незалежність закінчилася трагічною поразкою. Переїхавши в Наддніпрянщину, Українська Галицька армія, в складі якої воювали січові стрільці, опинилася в так званому «чотирикутнику смерті» і змушена була скласти зброю. Понад 40 тисяч юнаків, синів нашої знедоленої Галичини, які в буревісному 1918 р. підняли свою голову, віддали життя за волю, за кращу долю народу, за Україну.

Читець 7.

Засумуй, трембіто, та й по всьому світу,
Що пропало галичанам сорок тисяч цвіту.
Засумуй, трембіто, понад всі Карпати,
Щоб не ждали синів з війни ні батько, ні мати.
Засумуй, трембіто, понад все Поділля,
Щоб не ждала дівчинонька хлопця на весілля.
Засумуй, трембіто, що галицька сила
Та від Збруча по Славуту трупом ся встелила.

Роман Купчинський

Ведучий. Кров стрілецьку ніхто не змив і не змиє. Нею навіки залишились окроплені сторінки нашої славної історії. Кров стрілецька залишилась пам'яттю у наших серцях. Будемо жити і виживати – така доля нашої нації через дар пам'яті бути невмирущим.

Звучить пісня «Ой у лузі червона калина...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького і Григорія Труха). URL: <http://youtube.com/watch?v=fq4xdu8A56w>

Учитель. У ті буремні роки Української революції Захід та Схід України ненадовго, але все ж таки об'єдналися в єдину державу і саме Українські січові стрільці стали одними з перших, хто розпочав цю справу. Вони першими йшли в бій за волю своєї держави, тому й назва нашого заходу, який присвячений святкуванню 110-ліття від дня заснування легіону, починалася словами: «Ми перші в бій за волю йдемо!»

Учні пояснюють значення назви заняття та слів епіграфа.

Учитель. Духовна сила Українських січових стрільців і пам'ять про їхню безвинну жертву особливо важливі у наш час. Маємо обов'язково берегти пам'ять про всіх героїв, які поклали свої голови за нашу честь, гідність і свободу. Слава героям!

Звучить пісня «Йде січове військо...» (музика і слова Михайла Гайворонського). URL: <http://youtube.com/watch?v=LoniSZhWiIA>

Богдан МАКСИМЕЦЬ,
кандидат політичних наук,
викладач відокремленого структурного підрозділу «Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника», викладач-методист

«А МИ ТУЮ СТІЛЕЦЬКУЮ СЛАВУ ЗБЕРЕЖЕМО!»
Просвітницька літературно-музична композиція.
5–7 класи

Мета. Розкрити бойовий шлях легіону Українських січових стрільців, установити історичне значення «усусів», скласти характеристики визначним представникам легіону. Виховувати, формувати в учнів особистісне ставлення до основних фактів, подій, явищ, постатей, пов'язаних з легіоном УСС; почуття патріотизму.

Обладнання. Державна символіка України, зображення прапора УСС та кокарди «усусів», мультимедійне обладнання, відеозаписи стрілецьких пісень, тематична презентація.

Сценарій заходу

Звучить пісня «На пора, не пора...» (музика Дениса Січинського, слова Івана Франка).

Не пора, не пора, не пора
Москалеви й ляхови служить!
Довершилась Україні кривда стара –
Нам пора для України жить!
Не пора, не пора, не пора
За невігласів лить свою кров
І любити царя, що наш люд обдира, –
Для України наша любов!
Не пора, не пора, не пора
В рідну хату вносити роздор!
Най пропаде незгоди проклята мара!
Під України єднаймося прапор!
Бо пора це великая єсть:
У завзятій, важкій боротьбі
Ми поляжем, щоб волю і славу, і честь,
Рідний краю, здобути тобі.

Ведучий. Тривожні й водночас обнадійливі часи переживає нині Україна. Кожен, хто більш-менш реально оцінює ситуацію, розуміє: покращення настане не скоро. Потрібна ще довга праця і боротьба за утвердження того, що називаємо державним і національним

суверенітетами, достатком. Аби ми самі себе могли цінувати і поважати, як того заслуговує народ, який входить у двадцятку найчисельніших на Землі.

Ведуча. Складовою частиною цієї найбільшої для нас справи є відновлення історичної правди, утвердження в пам'яті слави нашого народу, без чого жоден не може нормально розвиватися. Цьому сприяє святкування найвизначніших подій нашої історії. Однією з них є створення та діяльність легіону Українських січових стрільців під час Першої світової війни 1914–1918 рр.

Ведучий. Передувало цій визначній події національне відродження кінця ХІХ – початку ХХ ст. на західноукраїнських землях, які входили до Австро-Угорщини. Одним з його проявів стало створення різноманітних молодіжних громадських організацій: тіловиховних, протипожежно-руханкових (протипожежно-фізкультурних) – «Сокіл» і «Січ», військово-патріотичних – «Пласт», «Січові стрільці».

Ведуча. Саме ці товариства своєю діяльністю підготували той ґрунт, на якому пізніше постав легіон Українських січових стрільців. Перші осередки товариства «Сокіл» створені 1891 р. та в 1894 р. відповідно у селі Купчиці на Тернопільщині та у місті Львів. Біля їх витоків стояли Кость Жмур, Павло Думка, Василь Нагірний, Василь Лаврівський, Іван Боберський.

Ведучий. Перше протипожежно-руханкове товариство «Січ» засновано Кирилом Трильовським 1900 р. у селі Завалля, що на Снятинщині. У 1911 р. Олександр Тисовський, Іван Чмола, Петро Франко заснували у Львові перший український таємний військово-патріотичний гурток «Пласт». Офіційним початком «Пласту» вважають день першої присяги – 12 квітня 1912 р. Відтоді пластові організації поширювались краєм. У 1913 р. Володимир Старосольський заснував військово-патріотичну організацію «Січові стрільці І», а в 1914 р. Роман Дашкевич створив товариство «Січові стрільці ІІ».

Ведуча. Вже перед Першою світовою війною у Галичині налічувалося 974 місцевих осередків «Сокола», які об'єднували 33 тисячі соколів, більше 900 місцевих осередків «Січей» і 80 тисяч січовиків. Діяло 34 пластові гуртки, у яких налічувалося 1 700 пластунів. Товариство «Січові стрільці» налічувало 94 осередки.

Ведучий. Особливою популярністю користувалися «Січі», які мали розгалужену мережу не лише в Галичині, але й на Буковині. «Січі» утримували читальні та бібліотеки. Січовики вивчали українську історію та літературу. Крім того, на спеціально влаштованих курсах у повітових містах вони освоювали «пожарничі» (тобто протипожежні) і «руханкові» (тобто фізкультурні) вправи, вчилися січових пісень, танців. Особливо припала до сердець січовикам пісня «Гей, там на горі Січ іде», яка стала їхнім славнем.

Звучить пісня «Гей, там на горі Січ іде» (музика і слова Кирила Трильовського).

Гей, там на горі Січ іде,
Гей, малиновий стяг несе.

Приспів.

Гей, малиновий, наше славне товариство,
Гей, машерує, раз, два, три.
Гей, на переді кошовий,
Гей, як той орел степовий.
Гей, а позаду осавул,
Гей, твердий хлопець, як той мур.
Гей, а по боках четарі,
Гей, то сторожі огневі.
Гей, отамане, батьку наш!
Гей, веди, батьку, вперед нас!
Гей, не залле нас вражий вал,
Гей, бо з нас кождий радикал.
Гей, молод хлопче, позір май,
Гей, та до Січи приставай.
Гей, наша Січа дорога,
Гей, як та мати, всім одна.
Гей, повій, вітре, з синіх гір,
Гей, на прапор наш, на топір.
Гей, повій, вітре, зі степів,
Гей, дай нам силу козаків.
Гей, дай нам силу, відвагу,
Гей, Україні на славу.

Ведуча. Важким випробовуванням для українського народу виявилася Перша світова війна, яка розпочалася 1 серпня 1914 р. Саме тоді Головна українська рада, створена у Львові, ініціювала формування у складі австрійської армії української військової частини – легіону Українських січових стрільців (УСС, «усусів») (із серпня–вересня 1915 р. – Перший полк Українських січових стрільців), який розглядався першим атрибутом майбутньої української державності. На заклик до Стрия прибуло 28 тисяч молодих людей, які зголосилися стати в ряди «усусів». Прибували переважно вихованці «Сокола», «Січі», «Пласту», «Січових стрільців». Однак австрійський уряд дозволив сформувати легіон УСС чисельністю лише 2,5 тисячі вояків.

Ведучий. Командиром легіону призначено полковника Михайла Галущинського. Він – син священника із села Звиняч, що на Тернопільщині. Після закінчення Тернопільської гімназії навчався у Львівському та Віденському університетах. Потім працював учителем у місті Золочів, а з 1909 р. очолив Рогатинську гімназію Святого Володимира. Зі студентських років брав активну участь у громадсько-політичному житті краю. Правда, «до воєнної справи ніколи не чув я надзвичайного покликання, – щиросердечно визнавав, – а вже більшої пошани не мав ніколи».

Читець 1.

До зброї! До зброї, стрільці!
Зірвіться, ламайте кайдани!
З'єднаються з вами покійні брати,
І згояться народні рани...
До зброї! До зброї, стрільці!
Товаришів рідних згадайте,
Що мріють про волю в холодній землі,
Всі сили до бою з'єднайте!
До зброї! До зброї, стрільці!
Велика Вкраїна повстане,
І в купелі крові воскреснуть мерці,
І радість до краю загляне.
До зброї! До зброї, стрільці!
І рідну країну спасайте!
Повстаньте, як вірні козацькі сини,
Героями в хату вертайте!

Василь Вишиваний

Ведуча. Сформувавши легіон Українських січових стрільців, австро-угорське командування форсувало його підготовку, щоб якнайшвидше кинути у бій. Але застаріле озброєння та слабо підготовлені старшинські кадри не давали можливості виконати це завдання. Підготовка проходила дуже повільно і не зовсім якісно.

З цього приводу січові стрільці складали в'їдливі жарти.

Демонструються інсценізації стрілецьких усмішок.

* * *

Ройовий Кнопка вчить стрільця стріляти. Він каже:

- Ану лягай і стріляй, але цілься добре. Ти зрозумів?
- Зрозумів, – відповідає стрілець. Він вистрелив, але не вцілив.
- Ех, ти, стрілець, дай-но свій карабін, я тобі покажу, як стріляти.

Ройовий узяв карабін. Прицілився, вистрелив, але теж не вцілив. Тоді він суворо подивився на стрільця і сказав:

- Отак твій дід стріляв, коли служив при війську. Зрозумів?
- Зрозумів, – сказав стрілець.

Ройовий Кнопка вистрелив другий раз, але знову не вцілив.

- Отак стріляв твій тато, коли служив при війську. Тобі ясно?
- Ясно, – відповів стрілець.

Ройовий ще раз вистрелив, але не вцілив і люто подивився на стрільця, який спокійно дивився, як стріляє його ройовий.

– Отак ти стріляєш, – прошипів ройовий, витираючи спітніле чоло, – отак. Розумієш?

- Розумію, – відповів стрілець.

Ройовий ще раз вистрелив і таки вцілив.

– Отак я стріляю, – сказав ройовий стрільцеві і зверхньо глянув на нього. – Стріляй так, як я, бери приклад з мене. Чуєш?

* * *

Наші старшини – ройові, хорунжі, чотарі, а також і сотники були спочатку цивільними людьми. Вони ніяк не могли звикнути до військових порядків і усвідомити, що готують стрільців до майбутніх боїв, і деколи поводитися як цивільні люди. Ось яка цікава розмова відбулася між сотником і стрільцем.

– Вилазь на дерево, – сказав сотник до стрільця, – і добре зважай, куди рухаються ворожі сили. Зрозумів?

– Зрозумів.

– Тільки вважай, щоб не впав.

– Добре.

– Ану повтори, на що маєш зважати.

– Маю вважати, щоб не впасти, – сказав стрілець, глянувши на сотника.

* * *

Поручник: «Стрілець Пукавка, я казав один крок наперед! Чи ви не зрозуміли?»

Стрілець: «Вибачте, пане поручнику, але як я зроблю один крок вперед, то стану на вашу тінь».

* * *

Поручник: «Стрілець Бульба, ви вже знову підхмелились. Це вже втретє цього тижня».

Стрілець: «Пане поручнику, що я тому винен, що тиждень має тільки днів».

* * *

Поручник: «Стрілець Кватирка, що робить варта, як її прийдуть змінити!»

Кватирка: «Тішитися, пане поручнику!»

* * *

Сотник: «Джуро Савко, чи я тобі не казав, що ти маєш завжди встати на годину раніше за мене!»

Джура: «Добре, пане сотнику, то прошу вас ще годину полежати».

* * *

Десятник: «Стрілець Бульба, що будете робити, як надійде пан сотник?»

Стрілець: «Або я знаю, при якій роботі мене застануть?»

Ведучий. Саме таких майже непідготовлених, погано озброєних січових стрільців австро-угорське командування у вересні 1914 р. кинуло проти наступаючих російських військ. До незгод додалося ще й те, що стрільці носили подерту військову одягу мадярського покою та старе взуття. Не вистачало харчів. Недаремно вони співали у строю:

«Марширують добровольці
Через Мезетеребеш,

Чи то військо, чи то банда
Ти ніяк не розбереш».

Ведуча. Проте незважаючи на ці недоліки, легіон УСС вписав яскраву сторінку в історію Першої світової війни. Виховані на ідеях Тараса Шевченка, Івана Франка, «усуси» виявили світові неперевершений зразок мужності, лицарства, військової доблесті. Недаремно легіон неофіційно називали «залізним», кидали в найзапекліші бої. Січові стрільці йшли у бій з благословення церкви. Вони успадкували славу руських воїнів, славу гайдамаків і опришків.

Звучить пісня «Ми – гайдамаки» (музика і слова Осипа Маковея).

Ми – гайдамаки, всі ми однакі,
Всі ненавидим ляцькеє ярмо.
Йшли діди на муки, підуть і правнуки,
Ми за народ життя своє дамо.
Не тішся, враже, сотня поляже,
Тисяча натомість стане до борби.
За чорну зневагу складали присягу
Вести борбу поневолені раби.

Наша присяга: Бог, честь, відвага,
Воля Вкраїни, кривджених добро.
Ними ся клянемо, поки живі будемо,
Ломить, палить кайдани і ярмо.

Пірвем кайдани, які тирани
Кріпше і кріпше сковують щодня.
Бо ми – гайдамаки, як один, однакі,
Не боїмось куль, ножів, ні огня.

Ведучий. Січові стрільці відзначилися у багатьох боях. Особливо запеклі бої відбулися за гору Маківка у квітні–травні 1915 року.

Читець 2.

Був ясний, тихий день весняний,
Пестило сонце квіт ряству,
І на березці на полянці
Бруньки розвилися перші, ранні,
Коли під шум смерек в борах,
Упав наказ: «Вперед у наступ!
За ту неволю вісталітню
Ходім у битву у побідну!»
Гарматний гомін на просторах
Котивсь під синій небосхил,
Зареготався скоростріл.

Олесь Бабій

Ведуча. Переповідають, що дев'ять разів вершина переходила з рук в руки під крики «Слава Україні!» та російське «Ура!». «Клекотіли по обох боках скоростріли, при землі гупали ручні гранати, – писав згодом сотник Дмитро Вітовський. – Здавалося, гора рухається, дишається пеклом». Як героїчно не билися українські стрільці, але втри-

мати зайняті позиції не вдалося. Проте через кілька днів, 6 травня, внаслідок австро-німецького наступу легіон повернув втрачені позиції. У боях на горі Маківці полягло півсотні українських стрільців, яких поховали на південному схилі гори, 92 вояки отримали поранення. Маківка стала символом української зброї.

Читець 3.

Верхів'я гір, верхів'я слави,
Шумить, шумить, шепоче ліс:
По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спиняв московських полчищ лави,
І вперше по літах недолі
Слова упали тут стрільцеві:
«Ми не поклонимось цареві!
Ми прагнем волі!»

Олесь Бабій

Звучить пісня «Ой на горі, на Маківці» (музика і слова народні).

Ой на горі, на Маківці
Б'ються січовії стрільці.

Приспів.

Хлопці, підемо боротися за славу,
За Україну, за рівні права й державу,
Хлопці, підемо, боротися будемо
За Україну, за рівні права!
Б'ються, б'ються, не здаються,
Йдуть до бою ще й сміються.
Наша сотня вже готова,
Вирушає аж до Львова.
Гей, в колону всі ставаймо
Та й іще раз заспіваймо.
В нас велике свято нині –
Всі прапори жовто-сині!
Вітер прапор розвіває,
Україну звеселяє!

Ведучий. Після Маківки січові стрільці відзначилися в багатьох інших боях, зокрема на берегах річок Стрипа і Серет (липень–серпень 1915 р.), Золота Липа (липень 1915 р.), на горі Лисоня біля Бережан (серпень–вересень 1916 р.).

Ведуча. Йдучи у важкі бої, січові стрільці високо підносили жовто-блакитні стяги, гучно звучало гасло «За Україну!».

Звучить пісня «За Україну!» (музика Ярослава Ярославенка, слова Миколи Вороного).

За Україну
З огнем завзяття
Рушаймо, браття,
Всі вперед!

Слушний час
Кличе нас,
Ну-ж бо враз
Сповнять святий наказ!

Приспів.

За Україну, за її долю,
За честь і волю, за народ.

Ганебні пута
Ми вже порвали
І зруйнували
Царський трон!
З-під ярем
І з тюрем,
Де був гніт,
Ми йдемо на вольний світ!
О Україно!
О рідна Ненько,
Тобі вірненько
Присягнем.
Серця кров
І любов
Все тобі
Віддати в боротьбі.
Вперед же, браття!
Наш прапор має,
І сонце сяє
Нам в очах!
Дружний тиск,
Зброї блиск,
Кари гнів
І з ним свободний спів.

Ведучий. Багато січових стрільців проявили неабиякий героїзм. Серед них варто назвати імена Дмитра Вітовського, Сеня Горука, Романа Дашкевича, Василя Дідушка, Євгена Коновальця, Григора Коссака, Андрія Мельника, Романа Сушка, Мирона Тарнавського, Петра Франка. Особливо треба відзначити дівчат-стрільчинь Софію Галечко, Олену Степанів, Павлину Михайлинин, Олену Кузь, Анну Дмитерко, Ольгу Підвисоцьку.

Ведуча. Героїзмом січових стрільців захоплювався Вільгельм Габсбург, архікнязь (ерцгерцог), онук імператора Франца-Йосифа. Він з дванадцяти років жив у місті Живець (нині Живецький повіт Сілезького воєводства, що в Польщі). Саме тут зацікавився українською культурою. Навчаючись у військовій академії, факультативно опанував українську мову. Брав участь у Першій світовій війні. У квітні 1918 р. його призначено командиром першого полку УСС. Вільгельм Габсбург відомий ще як український поет Василь Вишиваний.

Читець 4.

О хмари, що в сторони рідні йдете,
Гуцулів від мене вітайте –
О птиці, що в гори на південь пливете,
З вітанням од їх повертайте...
Я сильно надіюсь, що прийде хвилина,
Весь світ запалає огнями –
І воля народів, щаслива година,
Братерство воскресне між нами.

Василь Вишиваний

Ведучий. Січові стрільці не шкодували свого життя, оскільки усвідомлювали, що борються за кращу долю українського народу. Багато з них потрапляли в полон, отримували поранення, гинули.

Читець 5.

Ось тут його поховали
Орла – беркута...
І отсе його могила
Стоїть без хреста.
І дороги втоптані
До неї нема...
Опущена, занедбана,
Забута вона!...
Ні м'ята-рута, ні барвінок
На ній не росте,
Одинока самосійка –
Трава лиш цвіте.

Осип Вагилевич

Ведучий. Навіки залишився немеркнучим подвиг січового стрільця Богдана Думки, який вогнем свого кулемета прикрив маневр підрозділу, бився до останньої кулі і поліг смертю героя.

Читець 6.

...Як Він в засвітній край пішов
Через криваву річку,
Ніщо на знак свій не лишив,
Лиш жовто-синю стрічку.
А як буй-голову Він склав
В боях на слави полі,
Ніщо у Бога не благав,
Лиш Україні волю.

Марійка Підгірянка

Ведуча. Жертовність «усусів» оспівана не в одній стрілецькій пісні. Саме пісня допомагала зносити незгоди воєнного лихоліття і підтримувати бойовий дух.

Звучить пісня «Чуєш, брате мій...» (музика Лева Лепкого, обробка Кирила Стеценка, слова Богдана Лепкого).

Чуєш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій...
Кличуть: кру, кру, кру,
В чужині умру,
Доки море перелечу,
Крилонька зітру,
Крилонька зітру...
Мерехтить в очах
Безкінечний шлях,
Гине, гине в сірій мряці
Слід по журавлях...
Кличуть: кру, кру, кру,
В чужині умру,
Доки море перелечу,
Крилонька зітру,
Крилонька зітру...

Ведучий. Діяльність легіону Українських січових стрільців мала неабияке історичне значення. Через військову формацію пройшли вишкіл понад сім тисяч чоловік. Серед них багато відомих військових і громадсько-політичних діячів. УСС стали основою для створення української національної армії під час визвольних змагань українського народу 1917–1921 рр. як в УНР – Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців, так і в ЗУНР – Українська Галицька армія. «Усуси» збагатили українську історію і культуру.

Звучить пісня «Ой, у лузі червона калина...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького і Григорія Труха).

Ой у лузі червона калина похилилася.
Чогось наша славна Україна зажурилася.
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!
Не хилися, червона калино, маєш білий цвіт.
Не журися, славна Україно, маєш вільний рід.
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!
А ми тую червону калину піднімемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!
Ой у полі ярої пшениці золотистий лан.
Розпочали стрільці січовії з ворогами тан.
А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!
А ми тую ярую пшеницю ізберемо,
А ми нашу славну Україну, гей, гей, розвеселимо!

Як повіє буйнесенький вітер з широких степів,
Та прославить по всій Україні січових стрільців.
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо!
А ми тую стрілецьку славу збережемо,
А ми нашу славу Україну, гей, гей, розвеселимо.

Марія ШПІЛЬЧАК,
вчителька української мови і літератури
Івано-Франківського ліцею № 24
Івано-Франківської міської ради, вчителька-методистка

«ЖИВА ПАМ'ЯТЬ ПРОЙДЕ КРИЗЬ СТОЛІТТЯ У СЕРЦЯ ПОКОЛІНЬ НАВІКИ...»

Заняття-розмірковування. 5–9 класи

Мета. Навчити учнів осмислювати важливі події в історії українського народу; розвивати пізнавальні інтереси; формувати почуття патріотизму, національної гідності та гордості за свій народ і Українську державу; виховувати активну громадянську позицію, почуття відповідальності за долю Батьківщини.

Обладнання. Святково прибрана зала. На сцені рушниками зроблено композицію, в центрі якої – прапор, тризуб, віночок, колосся. Збоку на столику головний убір УСС і букет квітів, перев'язаних чорною стрічкою, поряд – запалена свіча.

Підготовча робота. За два-три дні до уроку учні отримують завдання, за якими добирають потрібний матеріал, та вірші, які повинні вивчити напам'ять і виразно декламувати.

Епіграф.

На службу Україні,
На чесне діло гоже
В ім'я святої правди, –
Благослови нас, Боже!

Юрій Шкрумеляк

Сценарій заняття

Під звуки тривожної мелодії на сцену виходить сім дівчат в українських костюмах. Одна з них тримає колючий терновий вінець.

Дівчина 1.

Невпинний час страждань, людського болю
Нам відраховував і днини, і години,
Вінець терновий, оповивши волю,
Лежав і на чолі, й на серці України.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Дівчина 2 (бере вінець).

Він коле серце і стискає груди,
І голками впивається у тіло,
Чи не пора нам схаменуться, люди?
Щоб мирне сонце вже усім світило.

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Дівчина 3 (бере вінець).

Цей вінець клятий стільки зла накоїв,
Історію спотворив нанівець,
Він нашу пам'ять у могилі заспокоїв,
Безславний пророкуючи кінець.

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Дівчина 4 (бере вінець).

Культуру, прадідами пещену віками,
Ламав, калічив і кидав в багно,
Розчавлював колючими руками
Ту віру, що народжує добро.

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Дівчина 5 (бере вінець).

Намірився й дух волі геть прибрати,
Страх сіяти і душу засмітить,
Хотів у нас Вкраїноньку забрати
І мову батьківську занапастить.

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Дівчина 6 (бере вінець).

Він душі наші довго міг косити,
Принижувати і вбивать людину.
Ні, досить цей вінець носити,
Ти долі іншої достойна, Україно!

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Дівчина кидає терновий вінець, на сцену виходить Мати-Україна, шість дівчат передають одна одній вінок із калини, колосся, квітів, а сьома – одягає його на голову Матері-України. Звучить фонограма пісні «Україна» (музика і слова Тараса Петриненка).

Дівчина 7.

Велична і свята, о рідна Україно,
Лише тобі карать нас, чи судить.
Нам берегти тебе, Соборну і єдину,
Й історії твоєї славу возродить.

Авторська інтерпретація публікацій інтернету

Мати-Україна.

Народ мій є, народ мій завжди буде!
Ніхто не перекреслить мій народ –
Пощезнуть всі перевертні й прибуди
І орди завойовників – заброд!
Всі байстрюки катів осатанілих,

Не забувайте, виродки, ніде:
«Народ мій є. В його гарячих жилах
Козацька кров пульсує і гуде».

Василь Симоненко

Дівчата-читці залишають сцену, виходять п'ять хлопців.

Хлопець 1.

Народ мій є! Є пам'ять й віра,
Що нас єднають у одну сім'ю,
І хай між нами вироста довіра
Й витравлює безпам'ятства змію.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Хлопець 2 *(бере свічку і запалює).*

Щоб наша пам'ять нарешті відродилась,
Прийшла із поневолення життя,
Щоб свічкою новою запалилась
Душа, зірвавши пута забуття.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Хлопець 3 *(бере свічку).*

В молитвах всіх героїв пригадаю,
Живим у Бога буду щедрості просити,
Воскресне дух, я всіх вас закликаю
Людської пам'яті нам свічку запалити.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Хлопець 4 *(бере свічку).*

Коли життя знов набирає сили,
В ім'я народу хай вона палає.
За муки, за життя і за могили
Хай вдячна пам'ять наша величає.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Хлопець 5 *(бере свічку).*

О свічко пам'яті!
Тобі горіти день і ніч
За тих, кого катовано,
За тих, кого розстріляно,
За тих, кого мордовано,
І всіх, кого не злічено...

О свічко пам'яті!

Палай у душах і серцях усіх живих.

Авторська інтерпретація публікації інтернету

Хлопці залишають сцену. Звучить фонограма лемківської народної пісні «Пливе кача...», на екрані з'являється відеофрагмент, де горять свічки на Майдані біля фотографій героїв Небесної Сотні.

Учитель. Ми з вами запалили свічку пам'яті, для того щоб воскресити сторінки нашої історії такої далекої і сьогоденної.

Бо чи то так долею написано, чи Богом вготовано, але саме понад сто років тому у 1914 році створено перші українські військові

підрозділи, які стали зародком національної армії. І нині сформовано справжні Збройні сили України, які стали на захист Батьківщини від зазіхань зовнішнього ворога – Росії, та проти тих, хто намагається роз'єднати Україну.

Сьогодні ми з вами воскресимо в пам'яті одну із забутих сторінок нашої історії про Українських січових стрільців. Ця сторінка допоможе краще зрозуміти нинішні події в Україні, бо понад сто років тому січові стрільці боролися за волю рідного народу й краю.

Учень-історик 1. Після зруйнування імператрицею Катериною II Запорозької Січі – колиски вольності – почалися часи занепаду й неволі українського народу та його держави. Україна потрапила під владу Росії та Австрії – Австро-Угорщини. Обидві проводили в Україні ворожу політику.

Учень-історик 2. Долю українського народу змінила Перша світова війна. Українці Галичини прийняли війну між Австро-Угорщиною й Росією з надією, що лише в цій війні (якщо Росія зазнає поразки) можливе визволення України. Тому й зорганізувалися до свого війська.

Учень-дослідник 1. Австро-Угорщина дала обітницю стрілецтву й українському народові на початку війни, що в разі звільнення України з-під московського ярма вона стане вільною державою. Тому-то влітку 1914 року впродовж трьох тижнів мобілізації зголосилося понад 28 тисяч добровольців у лави Січових стрільців.

Учень-дослідник 2. Це були свідомі українські юнаки і дівчата. Вони добровільно, на поклик Головної української ради, яка постала у Львові на початку війни, поспішили в ряди стрілецтва, щоб зі зброєю в руках виступити проти найбільшого ворога України – Росії. Але австрійська влада не раділа такій чисельності, бо, певна річ, побоювалася, що стрілецтво, свідоме своєї мети, могло б обернути й проти влади. Тому залишили тільки 2,5 тисячі бійців, а іншим веліли вертатися додому.

Учень-історик 3. Датою створення легіону Українських січових стрільців вважається 3 вересня 1914 року. Легіон став незвичайним явищем: у нього влилася переважно освічена інтелігентна молодь, яка взяла в руки не тільки зброю, а й чітку програму національно-просвітницької праці на постоях між боями: створювала школи, читальні, хоріві й оркестрові гурти, пресові листки, журнали, спрямовані на те, щоб піднести українську свідомість і честь.

Учень-історик 4. У своєму зверненні до народу січові стрільці заявляли: «Ми пішли у світову війну лише тому, щоби наша Україна в часі цього всесвітнього смертельного спору могла проголосити, що є і хоче бути, хоче мати своє місце під сонцем». *(Микола Голубець)*

Учень-дослідник 3. Легіон Українських січових стрільців – це армія справжніх інтелігентів, носіїв високих думок і благородних ідеалів. Це єдина армія того часу, яка не залишила фактів мародерства, насильства щодо полонених чи населення.

Учитель. Ось які спогади залишила Софія Тобілевич про перебування січових стрільців на Східній Україні:

«Люди, почувши, що густими колонами суне із залізниці військо, поховалися по льохах, по ярах, дожидаючи судного дня. Самі лише баби, дівчата й діти, що страху не знають, залишилися вдома.

Ось-ось уже вони. Ідуть широким шляхом степовим і в село повертають. Хто вони? Обличчя не суворі, в очах привіти. Хто це? Стрічки жовто-блакитні мають. Що це за пісня розлягається дужим, могутнім хором? Слова не чужі, слухайте: “Гей, видно село, широке село під горою”.

Та це ж наша пісня, наше військо, наші прапори українські!

Вислані сюди, щоб нещадно карати винуватців, стрільці замість того допомагали людям загоювати ті рани, що темний люд завдав собі й усьому краєві. Покути й кари за всякі провини тільки в сні лякали тих, хто почував гріх за собою.

Людей не брали на допити, а поводитися, як з нерозумними дітьми, що в незнанні своєму не відають, що творять.

Зорганізоване в одне ціле твердою дисципліною та спільним життям упродовж світової війни, Українське січове стрілецтво, роздивившись навколо, взялося негайно до праці. Незабаром серед селянства розійшлися чутки одні від одних чудніші: вони вчать, вони лікують, вони посилають своїх людей на роботу в поміч удовам і недужим. За все платять, поводяться по-людськи. Позаводили крамниці, дають людям світло, роздають книжки! Щось небувале коїться.

Всеохопний дух людяності й щирого братерства справив диво. Хоч як розбещено людей по селах останніми подіями, але дух ладу й законності, заведений у стрілецтві, та щирі й справедливі до всіх відносини заїмпонували народові.

Люди зразу якось підлягли владі новоприбулих і не чинили опору новим розпорядженням, зрозумівши, що вони не йдуть на шкоду народові. Між іншим, взято було під опіку стрілецтва всі парові млини в околиці. Було сформовано плату за мливо та встановлено однофунтовий відсип з кожного пуда зерна для роздачі бідним удовам і калікам. Народові це подобалося, і всі без протесту давали свою частку.

Доступність і відсутність гордості старшин зробили їх швидко такими популярними серед селянства, що до них посунули люди за порадою в усіх своїх бідах і життєвих пригодах. Так народ, покинутий сам собі в темряві, радий, коли йому хто хоче допомогти.

У будинку царської тюрми січові стрільці влаштували великий концерт. Замало для всіх місця всередині. Майдан цвіте людським натовпом, як луг квітками. А діти обліпили всі щербини в мурах, як горобенята свої гнізда. Що їх цікавить тут? Чи той прапор? Чи портрети Тараса й Богдана на сцені, вінками та стрічками перевиті? Чи звуки гімну “Ще не вмерла...”, що мляються зі сцени дужою хвилею, виконані хором і оркестром стрілецького гурту? Чи україн-

ське слово пориває їхні душі, що в усіх на обличчях і здивування, і радість, і сльози?

За чотири місяці пробування січовиків в Україні ми бачили всі можливі заходи, щоб збудити народ з вікового сну, щоб запалити в ньому вогник свідомості, національного й людського чуття».

Учень-історик 5. Восени і взимку 1914 року, навесні 1915 року легіон УСС успішно вів воєнні дії в Карпатах проти російських військ, зокрема на горах Ключ, Маківка, у боях за Самбір, Стрий, де стрільці вкрили себе невмирущою славою.

Учень-дослідник 4. Густо падали жертви під час боїв, густо росли білі березові хрести на стрілецьких могилах, однак на зміну загиблим вливалися інші сили із числа добровольців. Ніщо не могло зупини січовиків виборювати кращу долю для свого народу.

Учень-дослідник 5. Стрільці – це наша гордість, наша честь і наша слава. Здобувши гарт у горнилі Першої світової війни відділи стрільців стали ядром майбутньої Української Галицької армії, яка боролася за незалежність Західно-Української Народної Республіки.

Учень-історик 6. Проіснувала ЗУНР від 13 листопада 1918 року до 15 липня 1919 року і впала під переважаючими силами ворогів-поляків. Відступивши в Наддніпрянську Україну, Українська Галицька армія опинилася в так званому «чотирикутнику смерті» і змушена скласти зброю. Лише невеликій частині вдалося повернутися в Галичину. Інші ж віддали своє життя за волю, за кращу долю народу, за Україну.

Учень-дослідник 6. Могили... Скільки їх по лісах, по горах, по полях, іменних і безіменних, закинутих, забутих людьми і Богом. Не перелічити усіх місць нашої скорботи. Вороги української нації знали, що народ, в якого жива історична пам'ять, кожної миті може прокинутися і знову стати на свій захист. Тому-то почалася нечувана у своєму безумстві і антигуманності друга війна проти Українських січових стрільців – війна з їхніми могилами.

І здавалося, що пропало все, що зник слід по нашому стрілецтву, та лишилося те, що в народі вбити нікому не можна. Лишилася вічно жива стрілецька пісня.

Учень-дослідник 7. Стрілецтво дало нам не лише невмирущі приклади боротьби за волю України, а й плеяду легендарних поетів, композиторів, художників, скульпторів. Це Роман Купчинський, Михайло Гайворонський, Степан Чарнецький, Юрій Шкрумеляк та багато інших. І нині, і вічно співатиме український народ їх пісні: «Ой у лузі червона калина...», що стала гімном січових стрільців, «Журавлі», «Гей, видно село», «Човен хитається», «Бо війна війною».

Учні виконують пісню «Ой у лузі червона калина...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького, Григорія Труха).

Учитель. Як бачите, ви маєте дивовижний взірець безмежної любові УСС до України. Я впевнена, що багато хто з героїв, які сьогодні віддають життя за нашу свободу, брали приклад зі стрілецтва.

Будьте достойними їхньої жертви. Любіть Батьківщину, бережіть волю. На жаль, нам знову доводиться йти хресною дорогою своєї далекої і такої близької історії, знову доводиться пити чашу страждань. У цей день хочу низько вклонитися всім, хто в різні періоди загинув за незалежність України. Слава Україні!

Усі. Героям Слава!

Учитель. Прийми, Боже, молитву своїх дітей: ми просимо за Україну, за наш народ.

Учень 1.

Душу схиляємо нині
До пресвятих молитов.
Боже, даруй Україні
Волю, добро і любов.

Володимир Вихрущ

Учень 2.

Отче наш, у твоїм часоплинні
Все минає – ридай, не ридай.
Боже, вибач гріхи Україні
І надалі грішити не дай.

Володимир Забаштанський

Учень 3.

Боже, Отче Всемогутній,
Захисти коханий край,
Дай нам вийти у майбутнє,
Мужність і сміливість дай.
Захисти нас від свавільних
Хижаків жорстоких, злих,
Захисти від божевільних
І від зрадників своїх.
Хай Собори із руїни
Стануть там, де Ти прорік.
Суверенній Україні –
Слава нині і ввік.

Олесь Луній

Учень 4.

Україно, молюся за тебе,
Як за матір гріховно-святу,
За блакить твого вічного неба
І за ниву твою золоту.

Володимир Забаштанський

Учень 5.

Україно, молюся за пам'ять
Убієнних за волю синів
І за тих, що у душах запалють
Промінь правди, щоб край заяснів.

Володимир Забаштанський

Учень 6.

Україно, лише в милосерді
Час єднання синів настає.
То нічого, що ми не безсмертні.
За безсмертя молюся твоє.

Володимир Забаштанський

Учні виконують пісню «Боже Великий, Єдиний...» (музика Миколи Лисенка, слова Олександра Кониського).

Марія ГРИЦИШИН,

учителька української мови і літератури
Ліцею ім. Миколи Сабата Івано-Франківської міської ради,
учителька-методистка, заслужена учителька України

СІЧОВІ СТРІЛЬЦІ: ІСТОРІЯ. ПІСНІ. ЗВИТЯГА

Урок-пісенне коло. 7–9 класи

Мета. Ознайомити учнів із фактами звияжного шляху легіону Українських січових стрільців; формувати уміння і навички театральної участі; виховувати особистісні ставлення до славетних сторінок минулого України.

Обладнання. Святково прибрано зала. Сцена прикрашена українською національною символікою.

Склад учасників. Ведучий 1, ведучий 2 – дівчина і хлопець в народних строях; ведучий 3, ведучий 4 – два хлопці в народних строях; ведучий 5, ведучий 6 – дівчина і хлопець в стрілецьких мундирах; ведучий 7, ведучий 8 – стрілець і дівчина в народному строї; ведучий 9; ведучий 10; читець.

Сценарій заняття

Ведучі виконують пісню «Заспіваймо пісні» (музика народна, слова Івана Петришина). Читець виразно декламує вірш Романа Купчинського «Ода до пісні».

Ведучий 1. Ця поезія написана на початку століття і належить Роману Купчинському, поетові і пісняреві, ім'я якого тісно зв'язане з історією стрілецтва і стрілецької пісні.

Ведучий 2. Стрілецька пісня... Через сплюндровані могили і повалені березові хрести, з далеких доріг, битих стрілецькими ногами, вона вривається знову, як згадка про волю. Квіткою-незабудкою знову розцвітає у вдячній людській пам'яті.

Ведучий 1. Ще не вдаряла блискавками об схил Карпат, не шаліла ураганом по степах України, а для неї народ віддавав зі своєї скарбниці мелодії і слова, аби була вічною, як її творець і його одвічне прагнення до волі.

Ведучий 2. Ще не впав, скошений ворожою кулею, стрілець, не пролилась його кров на святу землю, ще ніхто не брався віщувати сумну долю тих, хто йшов у бій за Україну, а вже над першими чотами війська курликали, відлітаючи у вирій, «Журавлі» Богдана Лепкого.

Учасники виконують пісню «Журавлі» (музика Левка Лепкого, слова Богдана Лепкого).

Ведучий 3. Донедавна про Українських січових стрільців говорено як про зграю буржуазних націоналістів, які на початку Першої світової війни добровільно зголосилися до австрійської армії, щоб допомагати «австріякам» воювати проти братів-росіян і водночас проти братів-наддніпрянців.

Ведучий 4. Якщо дивитися на історичні факти поверхнево й упереджено, то, звісна річ, розмови про австрофільство січовиків та їх націоналізм начебто доказові. Лихо тільки, що ніхто з наших учених не хотів об'єктивно розібратися у конкретній історичній ситуації, що виникла в Галичині напередодні Першої світової війни.

Ведучий 3. Революційні події в Росії, що хвилями доганяли одна одну, інтенсивна політична атмосфера в Австро-Угорщині не могли не вплинути на спрагли активності молодечі душі, що саме десь о цій порі так пристрасно потяглися до освіти та самоосвіти.

Ведучий 4. Франкова титанічна праця дала свої результати, вринулась у народі усвідомленням національного буття, адже поет уже кілька десятків літ безустанно бив у дзвони пробудження людської гідності.

Ведучий 3.

Гей, брати! В кого серце чистее,
Руки сильнії, думка чесная,
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольнії,
В серцях жадобу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої.

Іван Франко

Ведучий 4. Власне, Франкові «сімена» й проросли.

Читець декламує вірш Івана Франка «Не пора».

Ведучий 5. Ще 1900 року місцева інтелігенція та селяни Снятинщини на своїх зборах утворили «Січ», що мала відроджувати героїчні традиції народу. Ніхто тоді не міг сподіватися, що цей такий далекий до столиці покутський осередок народних ентузіастів колись називатимуть провісником Українських січових стрільців (професійно вишколеної української армії).

Ведучий 6. У грудні 1912 року у Львові утворився «Український січовий союз». Це час, коли виникла війна в Сербії, Чорногорії, Болгарії, Греції, що спільними силами хотіли позбутися османського ярма. Україна теж будувала плани свого національного визволення.

Ведучий 5. Утворилася добровільна стрілецька армія, у рядах якої переважно гімназійна та студентська молодь; інші сили мобілізовано до армії цісарської. Щоправда, й січовики стали під прапори цієї армії, але стали із вірою в українську державність.

Ведучий 6. Урешті вони й виявилися пізніше засновниками Української Галицької армії. А що потім виникли колізії братовбивчої війни, то це трагедія, і, скоріше, трагедія, диктована історією, ніж їхньою волею. Хіба ж їх вина у тому?

Читець декламує вірш Василя Пачовського «Б'ють литаври гучні».

Ведучий 5.

Гей, Січ іде!
Красен мак цвіте!
Кому прикре наше діло, –
Нам воно святе.

Іван Франко

Ведучий 6.

Гей, Січ іде,
Підківками брязь:
В нашій хаті – наша воля,
А всім зайдам зась!

Іван Франко

Ведучий 5. Та повернемося до давніших часів. Ще не було перших добровільних формувань Українських січових стрільців, а вже була «Ой у лузі червона калина», яка згодом сприймалася як гімн стрілецтва. Автором її слів і мелодії став Степан Чарнецький, поет, автор тодішніх багатьох популярних пісень.

Учасники виконують пісню «Ой у лузі червона калина...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького, Григорія Труха).

Ведучий 7. Першими піснями, які взяло у свої ранці стрілецтво, були «Не пора» Івана Франка та народні пісні, здебільшого жовнярської та рекрутської тематики, героїчні та патріотичні.

Ведучий 6. Саме стрілецтво ще не створило своєї пісні, хоч уже майже всі тодішні піснярі Галичини взяли за її створення.

Ведучий 7.

Сповнилась міра, кров братів,
Нелюдські злочини катів,
І зганьблена родинна честь
Зродила месть, криваву месть.
Настав вже час, прийшла пора,
Ура, у бій, ура! Ура!

Петро Карманський

Ведучий 8. Кожна стрілецька пісня – історія. У серпні 1914 року формувався легіон із добровольців, завчасно підготовлених товариствами «Сокіл», «Січ», «Пласт».

Ведучий 7. Тих добровольців висилало кожне село, кожне містечко. Ішла юнь і краса Галицької землі, аби визволяти Велику Україну з віковичних царських кайданів. Ішла маленька Україна у бій, аби визволити її, а разом з нею і себе.

Читець декламує вірш Івана Франка «Розвивайся ти, високий дубе». Учасники виконують пісню «За Україну!» (музика Ярослава Ярославенка, слова Миколи Вороного).

Ведучий 5. Австро-угорський імператор з неприхованою відразою поставився до організації УСС. Його двір, повністю або значною мірою заповнений ворогами українського народу, здебільшого польською шляхтою та її агентами, прекрасно розумів, що монархія доживала свого віку, і після її розвалу український народ заявить про свої права на незалежну державу, а УСС стануть її першою армією.

Ведучий 6. Січове стрілецтво постійно перебувало під загрозою розформування і розпуску. Уряд боявся не тільки добре озброїти, а й одягнути легіон.

Ведучий 5.

Не сміє бути в нас страху,
Ні жодної тривоги,
Бо ми є лицарі грізні
Залізної остроги.

Роман Купчинський

Ведучий 6.

Не страшать нас і цісарів
Високії пороги,
Бо ми є лицарі грізні
Залізної остроги.

Роман Купчинський

Учасники виконують пісню «Ми – гайдамаки» (музика і слова Осипа Маковея).

Ведучий 5. Та минув час. УСС кинуте на випробувальний бій у Карпати. Легендарна гора Маківка і бій на ніч 28 квітня – 2 травня 1915 року, перемога майже неозброєних січовиків над вишколеною царською армією залишила по собі перші могили та пісні.

Ведучий 6.

Ой на горі на Маківці
Зозуленька кує.
Б'ються стрільці на Маківці,
Аж ся світ дивує.

Слова народні

Ведучий 5.

Ой на горі на Маківці,
Там билися Січовії Стрільці.

Бились вони, бились, не здавались,
Йшли до бою, ще й співали.

Слова народні

Учасники виконують пісню «Гей, там на горі січ іде» (музика і слова Кирила Трильовського).

Ведучий 9. Поки стрільці гналися за ворогом з Карпат, поки бряжчала зброя, лилася кров, не було часу на творення пісні. Пристосовували для своїх потреб мирні пісні.

Ведучий 10. Стрілецьтво охоче приймало в свої ряди пісні, складені про них народом.

Ведучий 9. У народних піснях, які співались здавна, місце козаченьків займали січові стрільці. Не гріх так робити, бо й одні, і другі стали лицарями народу.

Ведучий 10. Не противився такій зміні й народ, і вслід за стрільцями співав переінакшені пісні. «Гей, на горі та женці жнуть», «Бистра вода», де вже не козак, а стрілець просить отамана. Гуцульська сотня виспівувала «Ой їхав я коло млина».

Ведучий 9. Після Маківки відбувся другий великий бій: 2 вересня 1916 року на горі Лисоня, де загинуло чимало стрільців.

Ведучий 10.

Ой упали сніги білі на Поділлі,
Вирушає в бій красивий легінь смілий.
Як ішов, лишив дівчині синю стрічку.
Як пішов – пропав, загинув – камінь в річку.

Роман Купчинський

Ведучий 9. Смерть підхорунжого Романа Мальованого вирвала з грудей Романа Купчинського, співця і поета, пісню «Заквітчали дівчатонька», яка відразу ж стала народною піснею.

Учасники виконують пісню «Заквітчали дівчатонька» (музика і слова Романа Купчинського).

Ведучий 10. Події у селах, де дислокувалися тоді стрільці, дали багату тематику для пісень. Тудинка, Вівся, Новосілка, Соснів, Березжани і річка з дивовижною назвою Золота Липа. Тут народжувалися шедеври стрілецької пісні.

Учасники виконують пісню «Накрила нічка» (музика і слова Романа Купчинського).

Ведучий 9. Усе, чим жило і дихало стрілецьтво, його порив до волі, зітхання дівочого серця, спогад про дім, гумор і сатира так тісно переплелися, як тільки може це все переплестися в житті.

Учасники виконують пісню «Бо війна війною» (музика і слова Левка Лепкого) та демонструють інсценізації стрілецьких усмішок.

* * *

- Черепаха! Скільки вб'єш ворогів?
- Чи я знаю? Коби одного!
- Добре! А ти, Зварич?
- Щонайменше двох.

– Славно. А ти, Зелений?

– Я? Як Зварич уб'є двох, то я можу йти додому.

* * *

– Стрілець Кулька, скажіть, де лежить Японія?

– Голошу слухняно, що в Китаю!

* * *

– Стрілець Бомба, коли ви народилися?

– 31 грудня.

– Ей, Бомба, ви все мусите бути останній.

* * *

– Слухайте, стрілець Гичка, що то є військова тайна?

– Військова тайна є тоді, голошу слухняно, коли я йду другий раз по обід.

* * *

На подвір'ї біля казарм стоїть купа нікому не потрібного піску. Треба його десь забрати. Іван Цяпка каже стрільцям викопати яму і зсипати туди пісок.

– А що робити з землею з ями?

– Оферми! Викопайте таку глибоку яму, щоби вмістилися і пісок, і земля.

* * *

Десятник Люлька каже:

– Коли вернуся додому, оженюся. Візьму собі гарну, багату жінку.

– І дурну, – додає Цяпка.

– Чому?

– Ну, бо мудра за тебе не пішла би!

* * *

– Стрілець Калитка! Їжте скоріше той сир, що вам прислала жінка, бо він смердить на цілу милю і викаже ворогові наші позиції.

Учасники виконують пісню «Як з Бережан до Кадри» (музика і слова Романа Купчинського).

Ведучий 7. Більшість пісень того періоду співали під гітару. Любили її січові стрільці.

Ведучий 8. У вишколі УСС виникла пісня «Пиймо, друзі».

Ведучий 7. Пісня оповідала про дівчину, яка відмовила покаліченому та посіченому боями стрільцеві бути його коханою.

Ведучий 8. Пісня видалася настільки популярною, що стала ніби гімном неодруженої частини стрілецтва.

Учасники виконують пісню «Пиймо, друзі» (музика і слова Романа Купчинського).

Ведучий 7. Золотий період стрілецької пісні закінчився навесні 1917 року. 4 березня у Києві виникла Українська Центральна Рада, очолювана Михайлом Грушевським. Згодом у столиці УНР відбувалося формування корпусу Січових стрільців, в основі якого українські вояки, полонені царською армією. До них перейшли і частини УСС із Галичини.

Ведучий 8. Українську Центральну Раду заступила влада Павла Скоропадського. Січові стрільці демонстративно склали зброю.

Ведучий 7. На Велику Україну галицькі січовики завезли багато пісень. Одна з них – «Зажурились галичанки», яка стала незабаром надзвичайно популярна під назвою «Плач галичанок».

Учасники виконують пісню «Плач галичанок» (музика і слова Романа Купчинського).

Ведучий 5. Не змогло стрілецтво вистояти. Воно залишило Україну і пішло за Збруч – маленьку заболочену річку.

Ведучий 6.

Ой та зажурились стрільці січовії,
Як Збруч-річку проходили,
Що стільки народу впало за свободу,
Встояти не було сили.

Роман Купчинський

Ведучий 7.

Ой та зажурились стрільці січовії,
Стали сльози дрібні лити:
Буде лях проклятий батьками орати,
Матерями волочити.

Роман Купчинський

Ведучий 6. Встояти справді не було сили, хоч десятки тисяч стрілецьких могил вкрили землю України. Та, як говорив колись філософ Фрідріх Ніцше, «воскресають лише там, де є могили».

Ведучий 1. Цей вислів треба розуміти у двох значеннях. Тільки той народ, який на вівтар боротьби за свою волю і державну незалежність приніс у жертву життя найкращих своїх синів, цвіт нації, достойний бути вільним.

Ведучий 2. І тільки той народ, який пам'ятає про ці жертви, який шанує свої могили, здатний відроджуватися знову і знову, підніматися на нову боротьбу, заявляти про своє право жити вільно.

Ведучий 1. Який ще народ у світі виспівав такі пісні, у яких рідна земля виступає в образі ізораної воєнними лихоліттями чорної рілля, засіяної кулями, білим тілом і кістками білими зволоженої?

Учасники виконують пісню «Чорна рілля ізорана» (музика і слова народні).

Ведучий 2. Образ розритої, сплюндрованої могили став у поезії Тараса Шевченка уособленням самої України.

Ведучий 3. Стоїть наша історія над сплюндрованими могилами Українських січових стрільців із витертою пам'яттю про них, боротьбу, справу, за яку вони віддали своє молоде життя, бо ті, хто хотів перетворити нас у німих, безсловесних рабів, хто хотів відібрати нашу пам'ять, аби остаточно відібрати в нас рідну землю, перш за все із сатанинською запопадливістю руйнували могили, спалювали, нищили бібліотеки й архіви.

Ведучий 4. Довгі роки нам не ставало сили, щоб відстояти при-
наймні стрілецькі могили.

Ведучий 3. Простіть нам за те, хлопці.

Ведучий 4. Сьогодні ми відновлюємо і могили, і славу.

Ведучий 7.

Стрілецькі могили понищено вщент.

Лупали, копали, валили, палили.

Лиш де-не-де хрест, де-не-де монумент.

І все. І пропали стрілецькі могили.

Богдан Стельмах

Ведучий 8.

А там українські стрільці січові,

Палкі «усусуси» – юнацтво безвусе,

Франкові онуки, його вартові.

Прости нам за них, милосердний Ісусе.

Богдан Стельмах

Ведучий 5.

Біліли фігури в зелених полях,

У білих містах цвинтарі зеленіли,

В блакитне із жовтого жайворон-птаха

Щороку про наші співав Тернопіли.

Богдан Стельмах

Ведучий 6.

Чужинцю, скажи Україні, що ми

Наказам її були вірні до скону.

Могила роздертими стогне грудьми,

І нікому встати в її оборону.

Богдан Стельмах

Ведучий 1.

А ти, гвалтівнику, безрадник святий,

Господаре й рабе старої руїни,

Спинися, лопату іржаву відкинь,

Тут впали за волю сини України.

Богдан Стельмах

Ведучий 2.

Тут наша історія, слава і честь,

Тут нашої долі покривджені моцці,

Народе полеглий, числа тобі несть,

Народе живущий, нема тобі прощі.

Богдан Стельмах

Ведучий 3.

Бо хто ми, бо що ми без рідних могил –

Ставище безводе, пташище безкриле,

Румовище храму у хаосі брил.

Вернім Україні стрілецькі могили.

Богдан Стельмах

Ведучий 4.

Без них наша пам'ять достоту як мрець,
Як небо беззоре, як море безхвиле.
Та ж он Симоненко, Тютюнник, Близнець –
Насипмо над ними стрілецькі могили.

Богдан Стельмах

Ведучий 9.

Без них наша совість – як той боягуз,
Що страхом життя своє в'ялить безсиле.
Та ж он Івасюк, Миколайчук і Стус –
Насипмо над ними стрілецькі могили.

Богдан Стельмах

Ведучий 10.

Над кожним, хто правди шукав у вогні,
А їх легіони, і їм не простили...
Над кожним сьогодні в ці праведні дні
Насипмо сьогодні стрілецькі могили.

Богдан Стельмах

Ведучий 1. Українська незалежність дається нам нелегко. Після понад 30 років розбудови держави ми відчули: мусимо стати на боротьбу за свою гідність і волю.

Ведучий 2. На Київському Євромайдані українці повернули собі те, що їм належить по праву, – владу над своєю долею.

Ведучий 3. Нині, відзначаючи понад столітній ювілей січової стрілецької слави, вклоняємося українським героям Небесної Сотні. Їхня жертовність мусить стати віднині найвищим суддею всіх наших справ.

Читець декламує вірш Дмитра Ткачівського «Вкраїна розквітне».

Небесна Сотня в вирій полетіла,
Злетіла в небо, у рай золотий,
І душі віддала за нашу Україну,
Полишила світ сей, для всіх дорогий.
І мріє про щастя, і мріє про волю,
І мріє лише про України добро,
Щоб нас не гнітило, щоб нас не боліло
Чуже і важке, і пекуче ярмо.
Не буде боліти! Вкраїна розквітне
І вільною стане, прославить свій стяг!
Небесная Сотня у вирій злетіла,
І житиме слава про неї в віках!

Ведучий 4. Безсмертна пам'ять героїв Небесної Сотні стала нині святою.

Ведучий 5. Як і подвиги бійців Збройних сил України, які стали героями у нинішній архісильний, архісуперечливий, архінепердбачуваний двадцять перший вік і полягли у боротьбі за єдину, неподільну Україну.

Ведучий 6. І вирости знову могили героїв. І знову схилилася над ними в сльозах Україна.

Ведучий 8. Своїми життями, як і понад сто літ назад січові стрільці, герої заплатили за усвідомлення нами істини, що несвобода, гніт, приниження і переслідування для українців є неможливими.

Ведучий 9. Своїми світлими душами помолімося за них, обіцяймо бути гідними їхньої пам'яті.

Учасники виконують Державний Гімн України «Ще не вмерла України» (музика Михайла Вербицького, слова Павла Чубинського).

Росина ІВАНОЧКО,

вчителька історії Ліцею ім. Миколи Сабата

Івано-Франківської міської ради,

вчителька-методистка, заслужена вчителька України

«...І СТАЛАСЬ НА ТІМ СВІТІ ВЕЛИКА НОВИНА, ЩО В БІЙ ІДУТЬ З ТЯЖКИМ КРІСОМ КОЗАК І ДІВЧИНА...»

Година пам'яті. 9–11 класи

Мета. Ознайомити учнів з історією утворення легіону Українських січових стрільців, із біографіями відомих жінок, які воювали у лавах УСС: Олени Степанів-Дашкевич, Софії Галечко та Ганни Дмитерко-Ратич, виховувати почуття патріотизму, важливості жертвованої любові та цілеспрямованості для утвердження національної держави, повагу до жінки, до минулого нашого народу.

Обладнання. Мультимедійний проектор і екран; записи стрілецьких пісень (можна скористатися тематичним сайтом інтернету (URL: <http://muzofon.com>)); набір світлин з історії легіону УСС (можна скористатися тематичним сайтом інтернету (URL: <http://uss.milua.org/history.html>)), уривок документального фільму (можна скористатися тематичним сайтом інтернету. (URL: <https://youtube.com/watch?v=6Eg-SHhwX4I>)).

Сценарій заняття

Звучить пісня «Ой у лузі червона калина похилилася...» (музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького і Григорія Труха).

Читець 1.

Лунає клич, луна грімкий;

Вперед, вперед, у бій святий,

У бій, у бій, за рідний край,

За нарід свій в ряди вставай.

Україно! Спокійна будь.

Тверда, мов сталь, мов сталь, стрілецька грудь.

І станем там, ми Січ нова,

Стрілецька Січ, кріпка, сильна,

І муром будемо тобі,
Україно, стрільці твої.

Антін Лотоцький

Ведучий 1. У процесі національно-визвольних змагань першої половини ХХ ст. українському народові не раз доводилося зі зброєю в руках виборювати свободу, захищати незалежність своєї держави. У державотворчих звитягах творилися національні військові формації – легіон Українських січових стрільців, Армії Української Народної Республіки, повстанські формування Наддніпрянщини, Українська Галицька армія і Українська повстанська армія.

Ведучий 2. Цього року ми відзначаємо 110-ліття від дати утворення легіону УСС. В історію українського народу Українські січові стрільці вписали нев'янучої слави сторінки. Дві з них віковічні. По-перше, січові стрільці стали заключним акордом епохи галицько-українського відродження. По-друге – своїми невтомними військовими змаганнями вони посприяли возведенню величної споруди: Української незалежної держави.

Ведучий 1. «Таке військо трапляється раз на сотки літ!» – сказав Володимир Винниченко, дивлячись на січового стрільця, який стояв на варті в своєму залізному шоломі, завітчаний знаком Червоної Калини, похорий на грізну залізну статую.

Історик 1. Унікальну добровольчу військову формацію, що в майбутньому назавжди пов'яжеться з назвою «Українські січові стрільці», засновано в серпні 1914 року з початком Першої світової війни. Формувався легіон на підставі імператорського патенту 1851 року, згідно з котрим кожен дворянин австрійської монархії мав можливість створити добровільну військову формацію, озброїти та спорядити її, особисто очолити та надати для війська сюзерена.

Історик 2. Українці становили переважно незаможне сільсько-господарське населення Східної Галичини Австро-Угорської імперії. Тому вони не змогли, на відміну від поляків, створити потужне з'єднання, придбати найсучаснішу зброю, між іншим, і гармати. Але їх завзятий дух, неабиякі хоробрість та відданість, готовність до самопожертви знайшли прихильність віденського двору, і українська частина з добровольчої формації перетворилася на підрозділ регулярного війська.

Історик 1. Датою, що дала відлік створенню легіону є 6 серпня 1914 року. В той день Головна українська рада та Українська бойова управа проголосили маніфест, де закликали гуртуватися під знаменами Українських січових стрільців для створення добровільного військового підрозділу. Він, як і всі інші добровольчі військові формації (наприклад – легіони польські, тірольський «Штандшютц» тощо) увійшов до складу австрійського війська й підпорядкувався австрійському міністерству оборони.

Історик 2. Упродовж 1914–1916 років за австрійською моделлю поступово формувалася структура легіону. Вже у вересні 1914 року

він налічував 2 500 осіб. Осередком добровольців спочатку постав Львів, а згодом – Стрий. Усіх легіонерів поділено на два батальйони (за національною традицією – курені) та один напівбатальйон (напівкурінь). Спочатку курені ділилися на сотні по 220 осіб. До складу сотні входили 4 чоти (взводи). Чота складалася з 4 роїв. А один рій налічував 10–15 стрільців. Зазвичай, сотня в бойових умовах нараховувала 100–150 вояків, 2 ремісники, писаря та його помічника. Військові звання в українському легіоні також упрощувалися згідно з історичною традицією: очолював курінь отаман (що відповідало рангу майора). Командира сотні називали хорунжим або ж сотником (що відповідало рангу капітана, пізніше – лейтенанта). Командування легіоном здійснював полковник або ж підполковник австрійської армії. Часто – українець за походженням.

Історик 1. Загальна чисельність легіону ніколи не перевищувала 2 000 осіб. До початку 1917 року в стрілецьких лавах відслужили приблизно 7 тисяч вояків. Із них вбито в боях 350 осіб, 1 200 – поранено і ще 1 500 – потрапили до російського полону.

Історик 2. Січове стрілецтво виховало славних синів України: Кирила Трильовського, Костя Левицького, Михайла Волошина, Дмитра Вітовського, Андрія Мельника, Романа Сушка тощо. У лавах січових стрільців воювали багато талановитих митців – художників, поетів: Юрій Шкрумеляк, Мирослав Ірчан, Левко Лепкий, Роман Купчинський.

Історик 1. Мета УСС – звільнення та об'єднання українського народу, створення єдиної Української Самостійної Соборної Держави. І хоч чотири роки боротьби не принесли перемоги, та славна сторінка української історії наближала нашу незалежність.

Демонструється уривок документального фільму «Українські січові стрільці» із серії «20 кроків до мрії».

Читець 2.

Жіноче серце! Чи ти лід студений,
Чи запашний, чудовий цвіт весни?
Чи світло місяця? Огонь страшенний,
Що нищить все? Чи ти, як тихі сни
Невинності? Чи як то стяг воєнний,
Що до побіди кличе? Чи терни,
Чи рожі плодиш? Ангел ти надземний,
Чи демон лютий з пекла глибини?
Чи б'єшся ти? Яка твоя любов?
В що віриш? Чим живеш? Чого бажаєш?
В чім змінне ти і в чім постійне? Мов!
Ти океан: маниш і потопляєш.
Ти рай – добутий за ціну оков.
Ти літо: грієш враз і громом убиваєш.

Іван Франко

Ведучий 2. Уже відомо, що жінки й дівчата воювали за вільну Українську державу в легіоні Українських січових стрільців, українських арміях періоду визвольних змагань 1917–1921 рр., у жіночій січі військового формування «Карпатська Січ», в Організації українських націоналістів та Українській повстанській армії.

Ведучий 1. Український жіночий героїзм... Всюди, де важко й небезпечно, попереду стояли жінки. Коли розп'яли Ісуса Христа, апостоли, вражені й налякані, зачинились у таємному приміщенні, боячись можливих переслідувань щодо себе. Здавалося, що справа Ісуса Христа загинула, що все пропало, відступило перед жорстоким злом... І у цей важкий момент саме жінки, жінки-мироносиці, не злякались, а пішли вперед, пішли виконувати те, що вважали своїм обов'язком. І саме їм ангел сповістив Благу Вість... Споглядаючи під таким ракурсом на історію України, бачимо на всіх її сторінках яскраві ілюстрації жіночого героїзму.

Ведучий 2. З найдавніших переказів і легенд докняжого періоду дійшли до нас відомості про прадавнє жіноцтво України: Либідь, сестру засновників Києва; Доброгніву, дочку київського посадника Уліба; княгиню Ірину Аскольдову та інших. І завжди перекази підкреслюють мудрість і мужність тих жінок. У часи, коли багато народів оспівували лише жіночу красу своїх дочок, українські легенди й літописи відзначали їх героїзм і патріотизм.

Ведучий 1. В часи багатолітнього поневолення України її кращі дочки не корилися. Вони нарівні з патріотами-чоловіками включились у битви не криваві, але не менш важкі і небезпечні битви – за наші права на нашій землі, за збереження окремішності та самобутності мови й культури. Могутньо лунали голоси Олени Пчілки, Марка Вовчка, Ганни Барвінок, Ольги Кобилянської, Лесі Українки, Христини Алчевської, Уляни Кравченко, Марійки Підгірянки, Костянтини Малицької, Ольги Дучимінської та багатьох інших. Чимало українок віддали найкращі роки життя для розвитку українськості всупереч неймовірним цькуванням чи то з боку російського царизму чи з боку австро-угорської держави.

Ведучий 2. Варто лише згадати долю Катрі Гриневичевої. Ця дівчина виросла в заможній спольщеній родині. До вісімнадцяти років не знала української мови. Але коли усвідомила свою національну приналежність та збагнула всі кривди, яких зазнавав український народ, вирішила спокутувати «свій гріх» перед українцями. І робила це героїчно. Ідеями українського патріотизму пройняті всі художні твори цієї письменниці. Надзвичайною самопожертвою і самопосвятою виповнена її педагогічна діяльність. Заможне спольщене суспільство, родина, давні приятелі відвернулися від неї, на сміхалися із неї та її матеріальних нестатків. Адже перед нею, добре освіченою вчителькою, яка насмілилась кинути виклик шовіністичній польській політиці, закрилися всі двері до державного вчителювання, що давало заробіток на прожиття. В час Першої світової вій-

ни Катря Гриневичева поїхала у Гмінд – невелике поселення в бологах Австрії, куди в табори уряд зігнав українських селян з усіх куточків Галичини, боячись, що вони можуть стати на бік Росії. Фактично, тим прирік їх на вмирання від голоду і хвороб. У Гмінді Катря працювала вчителькою табірної школи. Там проводила ранки, а решту дня – в бараках, серед людей і їхнього горя. Вона постійно інформувала часопис «Вісник визволення України» про нечувані злочини в таборі, знущання, заперечення будь-яких прав людини і про геноцид, у якому уряд вправляється над українським народом. Вона також писала новели, нариси і статті про Гмінд для публікації у «Літературно-науковому віснику». Ті матеріали сколихнули весь світ. Під тиском громадськості Гмінд закрили, людей звільнили. Чи це не подвиг Катрі Гриневичевої?

Ведучий 1. Геройськими подвигами прославились українські дівчата-січовички, які, не вагаючись, стали поруч чоловіків на про з найбільшим ворогом українства – московитською навалою. Видатною історичною реальністю стала жіноча чота січового стрілецтва. Активність і героїзм українських дівчат, які створили жіночу бойову одиницю і гідно пройшли крізь випробування Першої світової війни, вважаються воістину унікальними. Австрійські газети відзначали, що це перші жінки у бойових формаціях Європи. А числилося їх немало – 33 (до кінця війни близько 100). Загальним визнанням стало піднесення січовичок до старшинських рангів і нагородження військовими відзнаками.

Ведучий 2. Олена Степанів, Софія Галечко, Ганна Дмитерко, Васирина Ощипко, Олена Кузь, Павлина Михайлишин, Ольга Підвищоцька... Ці та інші жіночі імена пробилися до нас із тих важких, але героїчних днів. Жінки – стрільчині та санітарки – витримали пекло не одного бою.

Згадуючи військові дії 1914–1918 років та участь в них українських жінок, пам'ятаймо, що тоді, вперше після тривалої відсутності української держави та українського війська, Україна творила власну армію із добровольців, не з примусу. І відразу зголошувалися молоді жінки й дівчата, які покидали рідні домівки, затишні аудиторії задля того, щоб служити загальноукраїнській справі. А яким героїзмом сповнювалося життя тих, яких ув'язнили, вивезли в Сибір. Ніякі знущання та труднощі не змогли принизити їхньої гідності. В екстремальних умовах вони не деградували, а ще більше поглиблювали свою духовність, гартували свій незнищенний дух.

Учениці представляють міні-проект про Олену Степанів-Дашкевич, демонструючи власноруч створену презентацію.

Учениця 1. Про неї треба писати романи і знімати фільми. У контексті минулого і сьогодення. У розумінні жертвовності і в прагненні мети. Як приклад для прийдешніх поколінь. Мабуть, таки Боже Провидіння зберегло для нас фотографії і не дало советському сатанізму знищити світлу пам'ять про неї. Вдивіться уважно у світ-

лину столітньої давності. Стримана, загадкова усмішка галицької Джоконди. Архетип її обличчя – миротворчий. Жоден м'яз не напружений. Немає і тіні страху, хоча вирує війна. Ця дівчина з минулого, чи, може, з майбутнього? Дівчина – героїня, жінка – легенда. Так писала про неї світова преса.

Учениця 2.

Невловиме спіймаю,
Нездійснене здійсно,
Волю рідного краю
Одягну у броню.
Щоби кулі не брали,
Не розбили полки,
Щоб рабами не стали
Знов мої земляки.
Досить в ярмах конати,
Мати долю волів,
Свої ниви орати
Для лихих чужаків.
О якби появилась
Жанна д'Арк на коні,
Гідність, силу та мужність
Дарувала мені.
Щоб зловить невловиме,
Незбагненне збагнуть,
Щоб своїй Україні
Честь і славу вернуть.

Тетяна Барбелюк-Байда

Учениця 3. Українська історикиня, географка, громадська і військова діячка, перша в світі жінка, офіційно зарахована на військову службу у званні офіцерки, пані лейтенант УГА Олена Степанів народилася 7 грудня 1892 року в селі Вишнівчик на Львівщині в родині священника Івана Степаніва. Мати – Марія-Мінодора, з родини Кунцевичів, – присвятила себе вихованню дітей: Оленки й Ананія. Син учився на юриста і загинув смертю хоробрих у лавах Української Галицької армії, а Оленка в дівочі роки стала живою легендою у боротьбі за визволення. Закінчила Першу дівочу школу імені Тараса Шевченка у Львові та семінарію Українського педагогічного товариства. Потім навчалася на історичному факультеті Львівського університету і одночасно «просувала» ідею участі жіноцтва у стрілецькому русі, брала участь у санітарних курсах і військових виправах, поглиблювала знання в наукових гуртках і вдосконалювала гру на фортепіано.

Олена Степанів.
Вікіпедія

Учениця 1. Олена Степанів стала першою жінкою серед старшин товариства «Січові стрільці». Невдовзі 33 жінки зібралися в жіночій чоті, яку очолила Олена. У серпні 1914 року дівчина, залишивши дім, батьків, вступила до легіону Українських січових стрільців. «Наше “я” і виплекане почуття обов’язку, – пізніше записала Олена, – змусило нас, жінок, іти на війну». Учасниця Карпатської воєнної кампанії. Як хорунжа УСС брала участь у боях на горі Маківка. Нагороджена Медаллю хоробрості та Військовим хрестом Карла V. Коли австрійський генерал нагороджував її, то зауважив: «Перший раз маю щастя винагородити медаллю за хоробрість жінку і тішить мене, що на ваших грудях заблистить відзнака, яку досі лише вояк-чоловік міг здобути».

Учениця 2.

А Олена Степанівна
Ранених курує,
Вона рани обмиває
Та ще й бандажує.
Бандажує, обмиває
Стрілецької рани.
Ой була то Степанівна
Ще краще від мами.

Слова народні

Учениця 3. 29 травня 1915 року під час бою біля села Лисовичі, що на Болахівщині, Олена Степанів потрапила до російського полону і майже два роки перебувала в місті Ташкент. Під час обміну полоненими в квітні 1917 року через місто Петроград, через Фінляндію, Швецію й Німеччину повернулася до свого стрілецького коша, що стояв тоді біля міста Стрий. А в жовтні 1918 року, як членкиня Головної управи Української Галицької армії, вела таємні переговори з гетьманом Павлом Скоропадським.

Учениця 1. В 1921 році у Відні Олена Степанів стала докторкою філософії. Її дисертація називалася «Розподіл і розвиток суспільства в старій Русі до половини XIII ст.». Тоді ж одружилася з доктором Романом Дашкевичем. Повернувшись до Львова, викладала географію та історію в гімназії василіянок і у Львівському (таємному) українському університеті. Працювала наставницею в «Пласті», ініціювала створення Географічної комісії Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Вільно володіла трьома європейськими мовами, вивчала арабську й санскрит. А в «таємному» житті співпрацювала з Українською військовою організацією (УВО).

Учениця 2. Після «золотого вересня» 1939 року вчителювала та працювала в наукових інституціях Академії наук УРСР. У війну, серед іншого, допомагала совєтським військовополоненим. (А тим часом дівчата з Української повстанської армії часом брали собі псевдо «Степанівна».) Вона ніколи добровільно не покидала Батьківщину. Її змушували до того глобальні обставини. На пропозицію

товаришів податися у 1944 році в еміграцію відповіла: «Я залишаюся зі своїм народом». Звучить пафосно. І – виключно. У грудні 1949 року, за присудом особливої наради при Міністерства державної безпеки СРСР, опинилася в ув'язненні. Тюрма, щоденні допити й тортури, а потім табір. З мордовських торфовищ повернулася до Львова в 1956 році смертельно хворою. «Визволителі» забрали все – квартиру, родинні пам'ятки, документи. Померла Олена Степанів-Дашкевич 11 липня 1963 р. Похована на Личаківському цвинтарі.

Ой Маківко нещаслива, скажи, ти зрадлива,
Скільки наших товаришів ти зі світа змила.
Ой б'ють коні копитами, аж каміння скаче,
За тобою, Степанівно, цілий курінь плаче...

Слова народні

Учениця 3. Над нею постійно висів дамоклів меч державної загрози: російської, польської, советської. Всі влади намагалися позбавити її Батьківщини. Їм це частково вдавалося. Але не вдавалося позбавити бажання бачити Батьківщину вільною. Вона тричі поверталася в Україну. Перше повернення – з російського полону, друге – з ГУТАБу, третє – повернення із забуття. Україна врешті дізналася, що має іще одну славу доньку, якою можна пишатися перед будь-яким народом світу. Вона ніколи не кривила душею, навіть ворогам говорила правду – на шкоду собі. Її шанували як справжню, гідну супротивницю. Вона ніколи не писала покаяльних заяв, ані прохань про помилування, бо не відчувала за собою вини. Через століття повернулася в рідну домівку. У батьківській хаті відкрито музей Олени Степанів.

Учениця 1. У проміжках між битвами, засіданнями таємних товариств, царським полоном та советським табором докторка Олена Степанів-Дашкевич написала понад 75 наукових і популярних книжок. Зокрема «Економічну географію західноукраїнських земель», монографію «Сучасний Львів», нариси «Мандруймо по рідному краю» та «Архітектурне обличчя Львова».

Учениця 2. Український народ назавжди зберігатиме пошану й вдячність до дівчини-борчині.

Там-то приступом до бою
Ішла Степанівна.
І не знайдеться в Європі
Дівчина їй рівна.
Іде сміло, в руках зброя,
Гарна, як лелія:
«Ідїть вперед, стрільці мої,
На вас вся надія!
Ідїм сміло в бій завзятий –
Це ж рідна земля,
Перед нами – ось дивїться,
Як москаль валиться!..»

Пішли в поле на багнети,
Маківку зайняли.
Полягло їх там сто сорок,
Свого доконали.
Впало ворогів там много,
Цілий світ дивуєсь,
Що незнаний йому нарід
Москаля дратує.
Стає сміло в ряди війська,
Іде на границі
І боронить там завзято
Рідної землиці.
Іде бодро через поля
І через руїни,
Прикрашує історію
Неньки-України.
І сталася на тім світі
Велика новина,
Що в бій ідуть з тяжким крісом
Козак і дівчина.

Слова народні

Учениці представляють міні-проект про Софію Галечко, демонструючи власноруч укладену мультимедійну презентацію.

Учениця 1.

Хто це так іде, аж земля гуде?
Це ж українські дівчата,
Личко, як мак, кругом козак,
Душа стрілецька завзята.
Не цілуйте їх на війні, це гріх,
Ви приберіть їх квітками,
Слава тим жінкам, славним козачкам
Між січовими стрільцями.

Осип Маковей

Учениця 2. Одна з них, Софія Галечко, у щоденнику за 11 вересня 1914 року записала: «Мої мрії здійснилися – працюю для України, йду кувати кращу долю... Кинула я книжки, науку, старий спокійний Грац, забула про рідню, про іспити й увесь світ... Крила вистрілили з рамен і лечу на стрічу сонцю золотому...»

Учениця 3. Софія Галечко гордо вирізняється у подіях Першої світової війни. Ця жінка отримала офіцерське звання, служачи в українському війську. Вона мужньо долала всі військові труднощі нарівні з чоловіками, пройшовши нелегкий шлях від рядової до командирки роти.

Учениця 1. У щоденнику Софія записала: «Твориться жорстока історична несправедливість. Русь своїм високим духовним розвитком, своєю потужністю дивувала всю Європу. Нині нас, нащадків

славетних русів, мають за меншовартісний народ. Щораз міцнішаю у своїх переконаннях: доля України ні для кого не повинна бути байдужою. Хоча можна просидіти в куцах все життя із заплющеними очима і закритими вухами – нічого не чуючи і нічого не бачачи. Але хіба то життя? Не життя, а животіння, собаче скімлення. Жити – це рватися вперед. Підставляти плечі під найважчу ношу. І не лякатися».

Учениця 2.

Вітрами й сонцем Бог мій шлях намітив,
Бо там, де треба, я тверда й сувора.
О краю мій, моїх ясних привітів
Не діставав від мене жодний ворог...

Олена Теліга

Учениця 3. Софія Галечко народилася 3 травня 1891 року у місті Новий Сонч, що на Лемківщині (тепер Польща). В батьків – одиначка. У Новому Сончі закінчила народну школу, жіночу гімназію і вступила на філософський факультет університету міста Грац (Австрія). Вчилася на відмінно, багато читала. Брала активну участь у січовому стрілецькому рухові в Галичині. На початку Першої світової війни добровільно вступила до УСС. Із 1914 року воювала санітаркою, розвідницею, стрільчиною, чотаркою, хорунжою. В 1914–1915 рр. відзначилася у боях, зокрема на горі Маківка, за що її нагороджено Медаллю хоробрості. У 1917–1918 роках служила в запасній частині легіону. Долучилася до визвольних змагань 1917–1918 років.

Софія Галечко.
Енциклопедія
історії України

Учениця 1. В листі до рідних Софія писала: «Дорогі мої мамочко і татечку! Декілька днів минуло лише, як ми попрощалися. Для мене вони стали вічністю. Відчуваю і розумію, що Вам важко змиритися із цією розлукою. Мені – теж. Але змиритися мусимо. І мусимо усвідомити, що вона необхідна. Якраз тепер, коли час дає нам, українцям, шанс вибороти свою долю. Моє місце з тими, хто вірить у перемогу і готовий віддати за неї власне життя. Хіба ви не вчили мене, що Україну мало носити в серці. Їй потрібно вміти служити.

Однострій січового стрільця, і вояцька присяга на вірність Україні кличуть мене вперед! У своєму пориві я не сама. Нас сотні. І всі ми віримо в успіх розпочатої боротьби. Наша віра міцна білим цвітом червоної калини, запаленої сонцем, зорями, напоєної небесами, яка завтра, післязавтра з відродженням України стане ще чарівнішою і буйнішою.

Міцно, міцно вас цілую і обіймаю. Ваша Софійка».

Учениця 2. Софія Галечко трагічно загинула у 1918 році в селі Пасічна, що у Надвірнянщині. Там і похована в урочищі Розтока. «І поховали її на поляні, в оточені старого, могутого смерекового

лісу. Коли спускали домовину до могили, сонце заблистіло на багнеті. Закопали хрест. Сонце ховалось за ліс, одначе якось мляво, не наче хотіло нагріти землю, щоби не була їй холодна темна могила. Ліс шелестів свою вечірню молитву, додаючи до неї сумне зітхання за упокій людини, яка так гаряче любила рідну землю», – згадувала Ганна Дичківська.

Учениця 3.

Так, плакати буду я з болю,
Але сльози мої вогняні!
Мої сльози заіскряться в полю
І палитимуть серце в борні.
Так, співатиму я із розпуки,
Та в словах тих не буде жалю,
Люду мого всі кривди і муки
В один поклик: «До діла!» – зіллю.
Так, тужити я буду без впину,
Але туга не буде мертва.
Тая туга міць матиме дивну,
Що від неї раб пута зрива.

Марійка Підгірянкa

Учениця 1. Довгі роки могила Софії Галечко залишалась забутою, і лише в 1991 році їй встановлено пам'ятник та віддано шану. Щоправда тут рідко зустрінеш відвідувачів. Мабуть і дотепер багато не знають, де спочиває Софія. І це прикро, тому що людина, яка віддала життя за Україну, заслуговує на вшанування. Пам'ятаймо свою історію та видатних діячок і діячів України.

Учениці представляють міні-проект про Ганну Дмитерко-Ра-тич, демонструючи власноруч укладену презентацію.

Учениця 1. Народилася Ганна Дмитерко 9 лютого 1893 року в селі Підберізка, що неподалік Львова. Закінчила учительську семінарію, належала до «Пласту» та товариства «Січові стрільці». В легіоні Українських січових стрільців перебувала від серпня 1914 року, як сестра милосердя в стрілецькому шпиталі. Упродовж травня–вересня 1915 року служила в курені Григорія Коссака, якому австрійський генерал Ганс Гофман писав такі слова: «Твій легіон – моя еліта, а славний стрілець – мій найкращий воїн». Брала участь у боях біля села Лисовичі та біля річки Стрипа, на горі Маківка. Згодом перебувала при допоміжній службі в бригаді УСС.

Ганна Дмитерко.
1918 р. Вікіпедія

Учениця 2.

Це буде так: в осінній день прозорий
Перейдемо ми на свої пороги,
Тяжке змагання наші душі зоре,
Щоб колосились зерна перемоги...

Заметемо вогнем любові межі,
Перейдемо убрид бурхливі води,
Щоб взяти повно все, що нам належить,
І злитись знову із своїм народом.

Олена Теліга

Учениця 3. За два місяці до своєї смерті Ганна Дмитерко-Ратич зазначила: «Подвиг жінки-українки в долі нашого народу став історичною традицією. Вона бере початок ще від великої княгині Ольги. Впродовж століть жінка-українка зберігала в собі прагнення до волі, яке поєднувалося з почуттям високої гідності й відповідальності за щастя рідного народу».

Учениця 1. Довгим і крутим видався шлях цієї героїні. Ще в ті далекі часи Олена Степанів писала: «Ганна Дмитерко була взірцем для всіх жінок. Це була прекрасна дружина, ніжна мати. Добра і чуйна порадиця і невтомна трудівниця. Але найголовніше – вона залишилась українською патріоткою».

Учениця 2. Ще перед Львівським здвигом 28 червня 1914 року Ганну Дмитерко за блискучий вишкіл нагородили стрілецькою відзнакою, а через кілька тижнів вона демонструвала цей вишкіл на полі бою. В бригаді УСС вона познайомилася з вістуном Василем Ратичем, і в 1919 році вони повінчалися у церкві села Лісники. Після Першої світової війни Ганна Дмитерко вчителювала, а в час Другої світової разом із чоловіком і молодшими дітьми емігрувала до США, де брала активну участь в українських громадських організаціях і товариствах.

Учениця 3. «Любити Україну – завжди було справою жертвовною», – писала Ганна Дмитерко. Ця любов допомагала їй долати труднощі, переносити злигоди емігрантського життя. Незважаючи на похилий вік і підірване здоров'я, вона не прагнула спокою. Ганна належала до Товариства українських комбатантів, опікувалася «Пластом», працювала в «Союзі українок Америки».

До спілки ж, сестри! В нашім гаю
Вінки ми праці пов'ємо
І на користь рідному краю
Жіноче серце віддамо.

Олена Пчілка

Учениця 1. Померла Ганна Дмитерко-Ратич у США. У віці 88 років. 3 квітня 1981 р. У Ганни і Василя Ратичів народилося четверо дітей: Любомир, Олег, Володар і Ростислав. Олег і Володар в час Другої світової війни служили у Першій українській дивізії, куди вступили добровольцями в перші дні її творення. Стали свідомими продовжувачами справи своїх батьків у боротьбі за незалежність і волю України. Брала участь у боях біля міста Броди. Там і загинув у липні 1944 року Володар, працюючи військовим кореспондентом. Отже, сини Ганни Дмитерко-Ратич, цієї полум'яної українки-патріотки, своїм життям підтвердили її патріотизм та вміння і хоробро

воювати, і гідно виховувати дітей. Земля, яка породила таких жінок, має Велике Майбутнє!

Учениця 2.

Гей, у бій ставаймо разом,
Грудь при груди до ряду!
Кров, життя не жаль віддати
За народ і Вітчину.
Гей, у «Січі», товариство!
Кличе сурма кошова,
Най воскресне запорожців
Давня слава та грімка.
Разом, браття, під прапор наш,
Най нас клич його веде.
Тільки смілі пут не знають,
Тільки смілих воля жде!

Костянтина Малицька

Учитель та учні підводять підсумки заняття.

Віталій ПІВТОРАК,

учитель української мови і літератури
Калуського ліцею імені Дмитра Бахматюка
Калуської міської ради, учитель-методист;

Оксана ПІВТОРАК,

завідувачка бібліотеки Войнилівського ліцею
Войнилівської селищної ради Калуського району

**ВАРТОВІ НАЦІОНАЛЬНОГО АРИСТОКРАТИЗМУ.
СТЕЖІ СТІЛЕЦЬКОЇ ЗВИТЯГИ
КРИЗЬ ТВОРЧО-БІОГРАФІЧНИЙ ПОЗІР ОЛЕСЯ БАБІЯ.**

**Година патріотичного себетворення
з елементами заочної літературно-мистецької експедиції
та літературно-лінгвостилістичної лабораторії.**

8–11 класи

Мета. Сприяти розвитку національної себевагності вихованців, їхньої пам'яті про славних предків, уваги до ближніх, творчого мислення, пізнавальних здібностей, пошукових якостей, аналітичного мислення, організаторських навичок, культури мовлення; вихованню любові до рідного краю, поваги до інших культур, толерантності.

Обладнання. Комп'ютери (3), приєднані до мережі; проектор; екран; вітрина-виставка «Олесь Бабій – рапсод стрілецької звитяги».

Гасла-епіграфи.

У вогні перетоплюється залізо на сталь, у боротьбі перетворюється нарід у націю.

Євген Коновалець

Як не можна спинити річку, що, зламавши кригу навесні, бурхливо несеться до моря, так не можна спинити нації, що прокинувшись до життя, ламає свої кайдани.

Микола Міхновський

Вільні духом люди створять новий світ.

Дмитро Донцов

Методичні зауваги. Це заняття – підсумкового характеру. Воно є вислідом проектної краєзнавчої пошуково-дослідної роботи учителів і учнів із предметів суспільно-філологічного циклу як під час уроків, так і в позаурочний час.

Проводиться у формі уроку-презентації проектної діяльності з елементами заочної літературно-мистецької експедиції та літературно-лінгвостилістичної лабораторії. Вихованці попередньо (за проектною домовленістю) вибирають собі групу відповідно до зацікавлень і уподобань. Є три групи: 1. Культурологічна чота (за аналогією стрілецького групового формування: у легіоні УСС, як і в довоєнних товариствах «Січ» та «Січові стрільці», вживалися терміни «чета» і «четар», а не «чота», «чотар», як у деяких військових формуваннях пізнішого часу. Їх назву, яка походить від сербського слова «чета», запровадив організатор січового руху Кирило Трильовський). 2. Суспільно-краєзнавча чота. 3. Рапсоди-митці (за аналогією до давньогрецької назви мандрівного декламатора та метафоричною назвою Олеся Бабія літературознавцем Василем Гануцаком – «рапсод стрілецької звитяги»). Групи під час заняття займають відповідне місце в аудиторії.

Структура заняття зумовлена тематичною особливістю викладеного матеріалу. Для іменування назв етапів заняття використовується специфічна лексика, як-от: 1. Вступна частина – передходо-мрушне-настроєве (побудовано аналогічно до стрілецького вигуку-спонукання «Ходом руш!»). 2. Основна частина складається з таких структурних елементів, як «“Ходом руш!” уперше (удруге/утрете)» з поетичними висловами митця Олеся Бабія, творчість і біографія якого є лейтмотивом для висвітлення теми. Акцентована увага на розлоге тематичне ілюстрування іменується як «постій», що означає «тимчасове перебування в якомусь населеному пункті, на квартирі в кого-небудь (про військові частини або окремих солдат і офіцерів)».

Матеріали рекомендовано для проведення навчально-виховних занять із учнями 8-11 класів закладів загальної середньої освіти.

Перебіг заняття

I. Передходо-мрушне-настроєве.

До початку заняття демонструється чотирехвилинний відеофрагмент «Шлях до Соборності». URL: <https://youtube.com/watch?v=woFAJXouR98>

Учитель (*привітавшись із вихованцями*). Тривожними виявилися цьогорічні канікули, як і сто десять, і вісімдесят п'ять років тому для дітей європейських держав (1 серпня 1914 р. – початок Першої сві-

тової, 1 вересня 1939 р. – Другої світової воєн). Але, дякувати Богу й кожному небайдужому українцеві, Ви знову повернулися до школи, щоб творити самих себе для щасливого майбутнього України. Ушляхетнюватися й духовно, й інтелектуально – ставати думаючими й активними. Щоб бути вільними. Щоб аргументовано відстояти свою позицію, бо «вільний той, – за висловом Альбера Камю, – хто може не брехати». Щоб не піддаватися на маніпуляції політичних жонглерів, не брати участі в їхніх зловіщих шаманських танцях на уламках демократії та руїнах zdeградованих душ. Щоб жити гідно! Щоб збулися мрії наших славних українських звитяжців минувшини – Війська Запорозького, Українських січових стрільців, вояків УПА. Сьогодні ми порозмислюємо над долею козацьких нащадків – січового стрілецтва, від якого до нас – понад сторіччя!

На екрані висвічується перша частина назви заходу – «Вартові національного аристократизму». Учитель спонукає учнів до мислительної діяльності за допомогою вправи-стратегії ЧПКМ «Мікрофон».

Учитель. Як Ви вважаєте, десять десятків літ – це мало чи багато?

Учні висловлюють свої міркування.

Учитель. Той часовий відтинок Вам зрозумілий?

Учні висловлюють свої міркування.

Учитель. Вам хотілося б зазирнути в нього. Чому?

Учні висловлюють свої міркування.

II. «Ходом руш!» Уперше

На екрані висвічується друга частина назви заходу – «У пошуку рапсода стрілецької звитяги».

Учитель. Прокладімо своєрідний духовний місток до них піснею, що своєю генетичною непокорою наснажує нас і сьогодні завдяки солісту рок-гурту «Тінь Сонця» для осягнення стеж стрілецької звитяги крізь творчо-біографічний позір Олеся Бабія.

Демонструється трихвилинний відеосюжет. URL: <https://youtu.be.com/watch?v=A4Z6PVRjkE8>

Культурологічна чота. Гімн Організації українських націоналістів – «Марш українських націоналістів». Слова його створені 95 років тому, наприкінці грудня 1929 року (у Відні), Олесем Бабієм, нашим краєнином, музика – Остапом Нижанківським, священником-капеланом, композитором, диригентом, громадським діячем, братом співака Олександра Нижанківського.

Так покерував Усевишній, що у вересні 1914 року за участі композитора-священника стрілецтво на заклик сотника Дмитра Вітовського склало присягу легіону УСС у місті Стрий. Олесь Бабій (прибрані імена – Глум, Чмелик) став у ряди стрілецтва згодом, бо ж саме на той час йому ледве виповнилося 16. Не думав-не гадав, що стане, за визначенням літератора й упорядника першої в незалежній Україні його збірки «Зродились ми великої години» Василя Ганущака, «рапсодом стрілецької звитяги».

Першим надрукованим твором Чмелика став вірш «На Київ!» («Над Київом хмара нависла грізна»), створений під час наступу на однойменне місто об'єднаних українських армій: наддніпрянської й галицької. Його опубліковано в газеті «Стрілецька думка» від 5 жовтня 1919 року. Ще раніше, покладений на мелодію «Сокільського маршу» композитора Ярослава Ярославенка.

Музика запозичена із січової пісні, слова якої належать поетесі з села Кропивник Костянтині Малицькій (1872–1947), авторці багатьох січових пісень, які підписувала псевдонімом Віра Лебедова, Чайка Дністрова, Лужанська Віра, Кропивницька Віра, Горський Стефан, Растик. Вона також скористалась вже відомою мелодією.

Звучать мелодії пісень «Марш українських стрільців» (музика Ярослава Ярославенка, слова Костянтини Малицької), «Над Київом хмара нависла грізна» (музика Ярослава Ярославенка, слова Олеся Бабія). URL: <https://youtube.com/watch?v=OXPBhYXdkU4>). Одночасно на екрані демонструються слова творів Олеся Бабія та Костянтини Малицької.

Марш українських стрільців

Соколи, соколи, ставаймо в рядах,
Нас поклик «Борімось!» взиває.
В здоровому тілі здорова душа.
Де сила, там воля вітає.
Як славно бувало козацькі сини
Боролись до смерти, загину,
Боротись будемо, соколи всі ми,
За нашу святу Україну!
Гей, хлопці-молодці, як мур всі тверді,
Погляньте на стяг наш угорі:
«Усі за одного, один за усіх!» –
Се сяє на нашім прапорі.
Доволі ходили в ярмах вже діди,
Доволі згинали нам спину,
Лиш смілим завзяттям поставлять сини
Превільну й могутню Вкраїну!

Над Київом хмара нависла грізна

Над Київом хмара нависла грізна
І крила кругом простягає,
Вертає неволя, неволя страшна,
Кайдани тиран зготовляє.

Приспів:

Гей, стрільці, до бою, до бою всі враз!
За правду, за славу народу;
Вкраїна рятунку благає у нас,
До бою за волю, свободу.
Там стогне в неволі народ над Дністром,
Там ворог шаліє, лютує,

Ми кров свою лили за волю кругом,
А він нам в'язниці будує.
Немарно полили ми кров'ю поля
І трупом степи покривали.
Під ноги сатрапів не впаде знам'я,
Яке ми так гордо підняли.
Не страшить нас сила ворожих катів –
Підем, куди честь закликає,
І голос упавших за волю братів,
Де батько Петлюра взиває.
Склонив перед нами прапор супостат,
Гетьманські упали кайдани,
Так згине ще царський прислужник і кат,
На Вкраїні воля настане.

Учитель. Як бачимо, слова кожної пісні просякнуті силою духу нації, незборимістю народу, вірою в щасливе майбуття.

III. Постій. «Стрелець і пісня – це любко й любка...»

Учитель. Як Ви розумієте слова Олеся Бабія, що є заголовком першого посту?

Учні висловлюють свої міркування.

Учитель. Пропоную Вам увійти за адресою <http://pisni.org.ua/songlist/strilecki-1.html> в інтернет й за 3 хвилини з'ясувати, скільки стрілецьких пісень там зафіксовано. Із них виокремити ті, які належать уродженцям Калущини.

Учні виконують завдання й оголошують результати.

IV. «Ходом руш!» Удруге.

Учитель.

Мандрівнику, йди до верхів
вклонитись тіням тих борців,
що прагнули у люту днину
підняти схилену калину,
розвеселити Україну!

Олесь Бабій

Демонструється п'ятихвилинний інформаційний відеосюжет.
URL: <https://youtube.com/watch?v=cGHf8unqTEM>

Літературознавча чота. Сімнадцятирічний Олесь записався в Стрию у легіон Українських січових стрільців. Своє бойове хрещення юнак пройшов у Карпатах проти російської армії. Про цей період стрілецьких звитяг письменник розповів у своїх творах – ліричних («На Київ (“Над Київом хмара нависла грізна...”)!», «На Київ (“Гей, волинськими шляхами...”)»), «На Маківці», «Доля стрілецька», «Стрілецька колисанка»); епічних (збірки новел «Шукаю людини. Нариси часів війни» (1921 р., Львів)); в оповіданні «Гнів»; у повістях («Перші стежі» (1930 р., 1991–1992 рр., у кількох номерах часопису «Червона Калина» й у 1997 р. окремою книжкою у третьому томі збірника «Скрипторій історичної прози» львівського історико-літературного

журналу «Літопис Червоної Калини»), «Дві сестри» (1936 р., часопис «Сад», у 1997 р. в другому томі згаданого збірника «Скрипторій історичної прози»), «Останні» (1938 р.); ліро-епічних («Остання офіра цареві», 1937 р., Львів); драматичних («Олена Степанівна. П'єса в одній дії», 1966 р., Чикаго).

В. Постій. «Тут перший український кріс спиняв московських полчищ лави...»

Учитель. Як ви розумієте слова Олеся Бабія, що є заголовком постою?

Учні висловлюють свої міркування.

Суспільно-краєзнавча чота. Гора Маківка знаходиться неподалік славетного села Тухля, відомого з Франкового «Захара Беркута». Тут, весною 1915 року під час Першої світової війни відбулася низка боїв легіону Українських січових стрільців із регулярними частинами російської армії.

Демонструється чотирьохвилинний відеосюжет «Бій з москалями за гору Маківка». URL: <https://youtube.com/watch?v=wm7Mp-3FC74>

Рапсод-митець.

На Маківці

І знов я тут, на горах слави,
Де наш ручай шепоче й ліс:
– По битві на полях Полтави
Тут перший український кріс
Спиняв московських полчищ лави
І вперше по віках неволі
Карпатський вітер в світ поніс
Слова нечувані стрільцеві:
«Ми не поклонимось цареві!
Ми прагнем волі!»
То були ясні дні весняні:
Пестило сонце квіття рясту,
І вже бруньки були розвились
На цих березах на поляні,
Коли під шум сосон похилих
Упав нараз
Твердий приказ:
– Наступ!
І понад бори, понад гори,
І над Бескиду темні звори
Гармати глухо заревіли,
Зацокотіли скоростріли.
А гомін з тих верхів злетів
Аж до Дністрових берегів.
Тоді-то тут, в ось тій діброві,
Схилився воїн в ранах, крові,
А другий впав на полонину,

Хоч мертвий, зброї з рук не кинув,
А третій впав ось тут, край зруба,
Коло заламаного дуба...
Я біля дротів, за ровами,
Убив багнетом над ярами
Стрільця – з-над Кубані солдат;
Вбив брата брат,
Що осліп у тюрмі і неволі,
Мордував він своїх.
Що за сміх, що за гріх,
Що за іграшка долі!..
З тих гір пішли стрільці вперед
На рідні доли...
Хлопці то були – як соколи...
І соколиний їх був лет.
Аж до Дністра...
По Липу Золоту...
По Збруч і Сян...
І по Карпати
Полинула, як гураган,
Стрілецька пісня в пору ту:
«Машерують визволяти
Своїх братів із-над Дніпра
З московських кайдан».
І пісню ту од роду в род
Співає весь народ.
А нині, нині тихо сплять:
Один, і другий, тридцять п'ять...

* * *

Мандрівнику, йди до верхів
Вклонитись тіням тих борців,
Що прагнули у люту днину
Підняти схилену калину,
Розвеселити Україну!

Олесь Бабій

Літературознавча чота. Цей білий вірш у нерівному ритмі проливає світло на розуміння образу ліричного героя – цілеспрямованого, мрійливого, незборимого, пам'ятливого... Наскрізь просякнutoго духом національного єднання, так потрібного й у наші дні.

Суспільно-краєзнавча чота. Щиру подяку після битви на горі Маківка й подив українським стрільцям висловив командувач австрійської дивізії генерал Ігнаць Фляйшман: «Українці! З великою гордістю можете глядіти на Ваші найновіші геройські подвиги. Кожний мусить славитися приналежністю до Вашого Корпусу, бо матимете право назвати себе вибраною частиною. Я певний у тому, що в кожній небезпеці можна на Вас числити. Щоб ці побажання сповнились – тричі слава!»

Не випадково січові стрільці, в тому числі й ті, що брали участь у боях на Маківці, невдовзі склали кістяк Армії Української Народної Республіки, а після поразки УНР продовжували боротьбу у лавах Карпатської Січі, УВО, ОУН і УПА.

Літературознавча чота. До речі, є в Олеся Бабія про ці події драматичний твір – «Олена Степанівна. П'єса в одній дії», написана сорок років після маківської звитяги й опублікована письменником уже на вигнанні, в Чикаго (США), 1966 року.

Суспільно-краєзнавча чота. Із заголовку зрозуміло, що присвячена вона історичному образу, реальній особі – жінці-хорунжій легіону Українських січових стрільців Олені Степанів, Вона – військови́чка, педагогиня, наукови́ця, громадська діячка, перша в світі жінка, офіційно зарахована на військову службу в офіцерському званні. Зі священничої родини. Студенткою Львівського університету працювала в товаристві УСС (комендант жіночої роти). По вибуху війни – в легіоні УСС, учасниця битви під Маківкою, згодом – хорунжа, з весни 1915 р. по лютий 1917 р. – у російському полоні; в 1918-1919 рр. – чотарка Української Галицької армії. По закінченні Віденського університету (докторат з історії та географії) – учителька василіянської гімназії у Львові. Із 1945 р. – доцентка Львівського університету. У 1949–1956 рр. – у советському таборі в Мордовії.

Літературознавча чота. П'єса «Олена Степанівна» Олеся Бабія ґрунтується на ідеї національного відродження та особистісному й національному самоствердженні. Автор, розповідаючи про визвольну битву Українських січових стрільців проти російської армії, вбачає у створенні легіону важливий крок на шляху до свідомої боротьби за вільну державу. Митець зосереджується на постаті головної героїні, хорунжій УСС, образ якої уособлює не лише дух українського народу, боротьби, але й містить державотворчу ідею.

У творі джура Панько Кліщ (односелець жінки-офіцера, який допомагав по господарству її батькові-священнику), наприклад, називає її «войовнича дівчи́ця» й зазначає, що за відданість справі й войовничий запал, за яскраві військові маневри «вона варта бути не тільки хорунжим (офіцером), але й генералом», бо «навіть найясніший пан цісар Францішок Йосиф вихваляє... Олену Степанівну».

Рапсоди-митці розігрують сцену за твором Олеся Бабія «Олена Степанівна. П'єса в одній дії».

Літературознавча чота. Відстоювання честі нації й жінки вважалися здавна найшляхетнішими пориваннями.

Пошана до жіноцтва простежується в багатьох творах письменника, зокрема із стрілецького життя. Ніхто із митців-калушан так трепетно, так піднесено, так глибоко-правдиво, по-лицарськи набожно не описав жінку, як Олесь Бабій у повісті «Дві сестри». Вчитайтесь у рядки величні...

Рапсоди-митці. «Ціла моя душа змінилася в гарфу, що співає гімн вічному жіночому...

Жінко! В твою душу вклав Бог силу сонця всетворчого, що опромінює найтемніші й найхолодніші пропасті й безодні, куди блукає людство...

Жінко! У твоїй душі сила сонця, що несе життя там, де лише смерть бажала б панувати...

Жінко, навіть тоді, коли ти впадаєш у бруд і пил зіпсуття, зберігаєш у душі стільки краси, добра, святості, що все ж нагадуєш сонце, яке хоч зайде за хмари, хоч покрите плямами, то все ж дарує світу життя, ясність і красу...

Жінко! Якщо людство не має потонути в багнах злоби, ненависті, крові, то на ясні верхів'я, на ясні дороги виведе людство лише твоя доброта.

Жінко! Будь благословенна!»

Суспільно-краєзнавча чота. Хіба ця молитовна ода жіноцтву не для духовної підтримки наших сучасниць, хіба устами митця унісонно не співають гімн «вічному жіночому» душі істинних мужчин і сьогодні? Безперечно! Хоча не є таємницею й те, що ставлення до жінки й сьогодні багатьма вимірюється (з німецької) «вічними» трьома «К»: кухня, колиска, копійка (часто-густо заробітчанська), що замінила усталене слово «церква» («кірхе»).

Тому вважаємо, що Олесева величальна жіноцтву є як ніколи на часі. Вона – своєрідний вихлюп-концентрант великої любові до жіноцтва в багатьох його творах.

Знаходьмо час зазирнути на мить у деякі з них. Відчуємо запах і крицеву міць слова нашого краянину, перейдемо ту далеку подієву межу за допомогою книги й усепрощеної, вічно плінної любові!

А все тому, що жіноцтво довкола нього шляхетне!

Демонструється трихвилинний відеосюжет «Українські Карпати. Гора Маківка. Цвинтар УСС». URL: http://youtube.com/watch?v=ays_vuhaUuk

VI. «Ходом руш!» Утретє.

Учитель. Яки ви розумієте слова Олеся Бабія «Стрілецька душа, як човен на розбурханому океані війни...»?

Учні висловлюють свої міркування.

Класний наставник. Відчуваємо: метафоричне образне слово живить душі читачів, окрилює ніжністю сприйняття докільля, навіть такого суворого, як у воєнне лихоліття.

Воно має потужний вплив і в повісті Олеся Бабія «Перші стежі» – про початки буремної звитяги «усусів». Тут нанизування засобів художньої образності допомагає вирізьбити узагальнений образ національного аристократа-борця. Посвятить нас у алхімію авторової образності літературознавча чота.

Літературознавча чота. Для початку розгляньмо такий приклад: «Стрілецька душа, як човен на розбурханому океані війни, не раз хиталась, бита бурями... не раз, здавалося, човен затоне у каламутних грізних хвилях океану».

Як бачимо, у конструкції нанизано кілька метафор. Дві з них утворені за допомогою слова з абстрактним значенням «душа»: душа хиталась, душа пливала.

Наявне в наведеному вище контексті порівняння «душа, як човен у розбурханому океані» – власне, зумовлює наявну тут метафоризацію. На основі предметної співвіднесеності за формою, тобто із зовнішнім виглядом предметів, це пов'язано з виникненням метафори «океан війни». Наведені метафоричні конструкції входять до складу явного присубстантивного порівняння, об'єктом якого є назва абстрактного явища, що ототожнюється з неістотою. Метафори підсилюються фразеологізмом «пливти без керма і вітрил», співвідносним із одним словом «навмання».

Цікавим, як на нас, є наступний приклад: «Село вщухло, притаїлось та в тривозі і смутку перешіптувалось, що зі сходу котиться московська навала...» Як бачимо, тут синекдоха «село вщухло» підсилюється метафоричним олюдненням «село нашіптувало» і поєднується із синекдохою «котиться (московська) навала».

Цікаві засоби образності такого тексту: «А Данило (головний персонаж твору – юний січовий стрілець)... начебто поважний, солідний чоловік: його струнка висока постать, його обличчя із ясними, погідними очима мають у собі щось зрівноважене, мужнє і рівночасно добродушне, але попробуйте його пізнати ближче. Піти з ним на прогулку. Засісти в товаристві при столі. Тоді ви побачите, що за збиточник криється за поважним, діловим виглядом цього Данила: жарти й вигадки сипле він, як з рукава, нема хвилини, щоб він комусь не “пришив латки”». Тут нанизуються такі компоненти образного вираження думки: епітети: а) «поважний, солідний (чоловік)»; б) «поважний діловий (вигляд)»; в) «ясні, погідні, зрівноважені, мужні, добродушні (очі)»; 2) фразеологізми, що мають слово-ідентифікатор: «сипле як з рукава» – «щедро»; «пришити латку» – «пожартувати, підколоти».

Цікавим, на нашу думку, є такий приклад: «Шуміли смерекові ліси, шептали свою таємничу мову, мов говорили щось без слів про народ, що сотні літ був у ярмі і тепер уперше послав синів своїх на шпиль Маківки підняти Червону Калину, розвеселити Україну». Чому? Бо тут спостерігаємо поєднання метафори «ліси шептали», що виникла на основі подібності за дією, точніше за характером протікання дії, явного порівняння «шуміли, шептали, мов говорили щось без слів», яке містить у собі свідоме поєднання різко контрастних понять, що логічно начебто виключають одне одного, але в переносному значенні творять новий образ. Це поєднання іменника з прийменником «без слів» та дієслова «говорили», що мають протилежне значення. Слова «підняти Червону Калину, розвеселити Україну» побудовані на образі стрілецької пісні-гімну «Червона Калина», – авторська трансформація тексту.

Далі наведемо приклади нанизування компонентів метонімії – синекдохи, утвореної вживанням однини замість множини: «Ми віддаємо державі все: життя, майно, а нас ця сама держава б'є в лице, копає, як псів, не вірить нам і вважає зрадниками». Синекдоха «держава б'є, копає, не вірить, вважає зрадниками» позначає назву істоти – виконавця дії. Вона ускладнена, увиразнена явним придієслівним порівнянням.

У прикладі: «Маленький потічок, що вплив з глуховецької гори, пригортає до себе нові допливи і змінюється в річку бистру, буйну, нестримну», – нанизуються такі метафори: «потічок пригортає (нові допливи)» розширюється, увиразнюється компонентом «нові допливи», що підкреслює персоніфікацію (уособлення), а також розгортається епітетами «(річка) бистра, буйна, нестримна», – «потічок змінюється». Подані вище конструкції виникли на основі подібності за результатом дії, ще не завершеної.

VII. Напутнє.

Учитель. А чи можемо ми сказати, що справа національного ушляхетнення душі й духу, розпочата січовими стрільцями, уже завершена? Аргументуйте, будь ласка, дотримуючись образного викладу суджень.

Учні висловлюють свої міркування.

Рапсоди-митці. Шукаю людину!..

В часі воєнних походів, серед могил, на кривавому шляху, серед темної ночі згубилась вона. Дим, полум'я, пожежі і степова курява заслонили хмарою її обличчя; стогін ранених, гарматний рев і брязк шаблук заглушили солодкий її голос; брудна солдатська, окривавлена стопа втопила її в бруд і погань життя. Дика зграя розлючених, божевільних профанів обкидала болотом її святі ризи, скосила найкращі цвіти її душі.

Шукаю людину!..

Куди не глянеш – всюди жадібне лице патріота, криваве чоло борця, всюди чуєш рев і жахливий вереск кровожадних гієн.

І втомилася душа моя серед воєнної хуртовини, зненавиділо моє серце базарні крики фальшивих героїв. Серед брудної, безконечної пустині, серед царства злоби і гніву, в країні гієн і шакалів я невтомно шукаю людину.

Учитель. Не лише за змістом, а й за одними лише назвами творів Олеся Бабія вже уявляєш трагічні події історії на початку ХХ ст. і запитуєш: «Що пережив український народ, змагаючись у цій кривавій борні-веремії за кращу долю свою і майбуття своє?» І нині у деяких проросійських, але географічно чи пак територіально українських політиків вистачає глузду і зараз висловлюватись, що українцям та незалежність наче з неба звалилась... Так можуть казати лише ті людці, які не вивчали і не знають української історії, а лише пережовують окремих брехливих ідеологів із північного закордоння.

Процес осончення душі народу, розкритий діяльністю стрілецтва – вартових національного аристократизму, нащадків славного козацтва – триває! І нам їхні традиції примножувати!

Демонструється короткочасний відеосюжет (на вибір) «Ой у лузі червона калина...». URL: <http://ssyoutube.com/watch?v=fq4xqu8A56w>; «Пісня для Майдану. Українська щира дружба». URL: <http://youtube.com/watch?v=17v2sMb9xHg>; «Не спи, моя рідна земля, не спи, моя Україно...». URL: http://youtube.com/watch?v=4a9jVXw_l-0

Оксана ЯВОРСЬКА,

учителька української мови і літератури
Калуського ліцею № 3 Калуської міської ради,
учителька-методистка

«В РІДНІМ КРАЇ ПАНУВАТИ НЕ ДАМО НІКОМУ...»

Усний журнал для старшокласників

Мета. Поглибити уявлення учнів про велич і трагізм подвигу Українських січових стрільців у боротьбі за свою державу. Формувати почуття гордості за героїв-батьків, сприяти усвідомленню готовності продовжувати їхню славу. Виховувати свідому громадянську позицію українця.

Матеріали для сторінок журналу

Сторінка перша.

«Душу й тіло ми положим за нашу свободу...»

«Стрільці зірвалися з місць, усі присутні знерухоміли, і кімнатою потряс спів півсотні людей. Все, що жило, обнялося звуками рідного гімну і співало його так, як ніколи. Ворожа повинь докочувалася до гір, заливала все, що українське, але незалиті острівці дзвеніли ще протестом і вірою в майбутнє. Не був це спів призначений, вічевий чи концертний, але спів вояків, що завтра могли душу й тіло положити, і спів громадян, що за цю пісню могли завтра поманджати на Сибір... Прогомоніли останні звуки гімну, хвилю панувала святочна жертвенна тиша. Непорушно стояли всі на місцях, і хоч уста вже замовкли, та серце ще співало і душа дзвеніла, як розіграна арфа». Читаємо рядки з роману «Заметіль» Романа Купчинського – і всім своїм єством переносимося в бурю Першої світової війни, у час визвольних змагань за розбудову української державності, у легендарні роки Українського січового стрілецтва.

Мірою страждання, мірою віддачі і щедрості, витривалості і жертвовності, здатності виживати і оживати, мірою забувати кривду і прощати українське серце є унікальним. Недооцінена і зневажена українська душа, розтерзана і розіп'ята на хресті, століттями є для свого народу хоругвою честі і гідності. Благословенна, але тяжко скривджена історією земля, країна смутку і краси, край, де найбільше люблять волю і найменше мають її. Ми так дорого платили за

неї, але завжди мали тих, що несхитно стояли в лавах новонародженої Віри–Надії–Любові, яка в цьому багатостраждальному краї у непримиренному зударі зіткнулася з ненависним злом.

Їхньою нареченою була молодість. Вони розпрощалися з нею в серпні 1914 року, щоб ніколи не розлучатися. Романтика героїчної смерті стала їхньою релігією, справжньою релігією любові і страждання. Вони були наймолодшим військом Європи, де кожен третій мав вищу освіту, військом, попереду якого йшли як генерали – поети. Це була жменька справжніх лицарів українського духу, що пішла в бурю світової війни і стала до нерівної боротьби з могутньою Росією за право мати свою державу.

«Дня 28. Червня 1914 року під час величавого Краєвого Соکیلського-Січового Здвигу, що відбувся з нагоди сотих роковин народин національного генія України, вулицями Львова пройшов величавий багатотисячний похід Січово-Соکیلських організацій. У цьому поході в передніх його лавах йшли стрункі ряди Січових і Соکیلських Стрільців. Попереду кінний відділ Січових Стрільців I з провідниками всіх стрілецьких організацій, за ним частинно озброєні сотні й чети: академічного товариства Січових Стрільців, львівських Січових Стрільців II, Бориславців, Яворівців і Соکیلських Стрільців зі Львова. Всі – в одностроях». *(Історія українського війська. Львів: Видання Івана Тиктора, 1936 р.)*

Це був перший прилюдний виступ нової стрілецької організації, що поставила собі за мету підготувати українську молодь до розправи з найгрізнішим ворогом українського народу – з Московією.

Як промінь сонця проганяє ніч, так блиск імені Українських січових стрільців освітив українські землі, пробудив український народ до дії: «Якщо будемо боротися – будемо, якщо ні – будемо тільки здаватися, що ми є». Нарешті історія дала нам унікальний шанс: іти в лави українського війська, брати відповідальність за долю батька і матері і стати на рівні висоти своєї молитви на жертву. Перша світова війна застала українство Галичини в готовності стати до боротьби під жовто-блакитним прапором. Це було справжнє єднання навколо високих мрій та принципів, що ставили честь та обов'язок понад усе. Водночас це був початок дороги розчарувань та помилок непродуманих рішень та безглузвих смертей, сліпої віри та гірких втрат. Та, нарешті, у цій світовій війні вирішуватиметься доля українського народу.

Австрія, Угорщина, Італія, Росія, Німеччина... Війна за амбіції, за землі, за право керувати і підкорювати, війна між могутніми імперіями. У Львові ж – загальна мобілізація, створена Головна українська рада під керівництвом Костя Левицького, об'єднуються політичні українські партії, збори, наради, колегії, вир думок, пропозицій, планів і стратегій. Але трагізм ситуації в тому, що Україна – в складі Австро-Угорської імперії, яка має право заборонити, обмежити, скасувати, дозволити те, що вигідно її інтересам, зокрема дозволити утворити легіон УСС тільки з 2 500 бійців.

Та все ж 6 серпня 1914 р. видано важливий документ – маніфест Головної української ради «До всього Українського народу!». Цим документом офіційно проголошено утворення військової організації – «Українські січові стрільці». Нарешті ідея стрілецького руху замайо-ріла жовто-блакитною хоругвою на маєстаті волі української нації.

Сторінка друга.

«Гей, Січ іде! Красен мак цвіте...»

Львів, Будапешт, Відень, Київ і Велика Україна... Занадто жорстока історія кинула романтично-відчайдушних молодих українців у вир війни: Тухля, Лавочне, Стрий, Дрогобич, Славськ, гора Маківка, Болехів, Галич, відхід через Збруч і переворот у Львові – криваве поле виснажливого, нещадного, але незбагнено правдивого бою за свої святині, за свою споконвічну мрію, за свою дорогу до Бога.

Хіба ж їх вина в тому, що Україна розіп'ята між двома імперіями, що застарілим крісом із кількома набоями довго не повоюєш, що старшинського українського корпусу практично не було. Проте, всупереч усьому, було 1 листопада 1918 року, було 257 днів існування Західно-Української Народної Республіки, був гучний дзвін «Листопадового чину» на весь світ: «Україна є!».

Здрімався ліс! Не чуть... Не грає
Зів'ялий лист, не шевелить?!
Заснули гори. Стихли плаї?!
Один потік не спить!
І зорі моргають очима,
Немов на будній день?!
І місяць загасив огонь
За райськими дверима?!
Один, один Чумацький Шлях,
Дорога душ до раю
Блистить, міниться в небесах,
Як у мойому краю
Роса перлиста!
Бо ж нині, нині день святий!
Ні! Не святий, а трисвятий!
День перший Падолиста!!!
В той день народ порвав кайдани
І грудь свою на кров, на рани
Наставив ворогам: «На!...Бий!!!
А краю рідного не руш!!!»
В той день горів огонь святий
У міліонах душ!

Роман Купчинський

Українець, зодягнутий чи в козацький жупан, чи стрілецький однострій, чи навіть у чужинецький мундир, мав серце, переповнене ніжністю. Посеред крові і жорстокості його пісня рвалася з вуст то як плач, то як надія, то як молитва. Диву гідний подвиг тих, хто в

поетичному слові залишив нам пам'ять про стрілецьтво – про молодість, віру, про найсолодший біль і найсвятіші мрії, про Карпати та едельвейси, про творчість і смерть, про мистецтво і націю.

Верхів'я гір, верхів'я слави
Шумить, шумить, шепоче ліс:
– По битві на полях Полтави
Тут вперше український кріс
Спиняв московських полчищ лави,
І вперше по літах недолі
Слова упали тут стрільцеві:
«Ми не поклонимся цареві!
Ми прагнем волі!»
Мандрівнику! Йди до верхів,
Вклонися тіням тих борців,
Що прагнули у люту днину
Підняти схилену калину,
Розвеселити Україну!

Олесь Бабій

Як тільки-но зорганізувався легіон Українських січових стрільців, відразу ж створюються «Пресова Кватира» і «Артистична горстка в полі». У «Горстці» і письменники, і художники, і музиканти, і фотографи, і журналісти – славна горстка, славні імена: Роман Купчинський, Осип Назарчук, Микола Голубець, Іван Іванець, Михайло Гайворонський, Левко Лепкий, Осип Курилас, Антін Лотоцький, Микола Угрин-Безгрішний, Теофіль Мойсейович, Василь Оробець, Андрій Баб'юк (Мирослав Ірчан) і ще, і ще...

«Пресова Кватира» була культурним осередком стрілецьтва. Вона об'єднувала тих, які почували в собі іскру Божу й бажали виявити свій талант. Через неї життя, змагання й діла стрілецьтва безслідно не минули. «Пресовою Кватирою» видавались часописи «Шляхи», «Самохотник», «Бомба», «Самопал», «Вісник Пресової Кватири», «Літературний збірник Українського січового війська», «Стрілецький календар 1917 р.». Лев Гец і Василь Бобинський підготували «Антологію У.С.С.», яка вийшла лише в 1930 роках.

Неприродно важкі моменти війни якимось дивом оберталися в творчі перемоги. Звитяжне життя і щоденний подвиг стрілецьтва безслідно не минули – вони перейшли до скарбниці національної традиції. Пісня витала над стрілецькими рядами, давала крила, облагороджувала душі.

Б'ють літаври гучні, ясні сурми гримлять,
Іде Січ, грають полки, як море,
Бунчуки піднялись, хоругви шамотять
Через гори і доли, і бори!
На нас дивляться всі: наш Хмельницький Богдан,
Дорошенко, Мазепа, Виговський,
Всі гетьмани за нас, всі кірваві від ран,

Гей, Ляхи, і ти, царю московський!
Січ іде, Січ іде, Січ іде, стяг несе.
Україна встає, Україна гуде,
Україна клекоче, як море!

Василь Пачовський

Воістину бояном стрілецтва став Роман Купчинський, який пройшов славний і тернистий шлях з українськими січовими стрільцями від першого до останнього дня. Хто на Західній Україні не знав і не знає його чудових пісень «Ми йдемо в бій», «Не сміє бути в нас страху», «Вдаряй мечем», «Готуй мені зброю», «Ой там, при долині», «Заквітчали дівчатонька», «Пише стара мати», «Накрила нічка», «За твої, дівчино», «Ой шумить, шумить», «Ой чого ж ти зажурився», «Ой зацвіла черемха», «Як з Бережан до Кадри», «Як стрільці йшли з України», «Зажурились галичанки», «Пиймо, друзі», «Човник хитається», «Мав я раз дівчиноньку».

Сьогодні, коли втихли буреломні вітри заборон і перекручень, маємо змогу піднятися з колін своєї трагічної припиненості. Чуємо серцем, що стрілецька пісня поета дихає перелунням нинішнім.

Багата ти еси і бідна, Україно,
Мій краю дорогий, і раю, і руїно.
Благословенна ти й проклята рівночасно
Замаяна добром і крита лихом рясно,
Топтали твій загін наїзники недобрі...
Та ти, мов Фенікс той, все воскресала знову,
Стрясала попіл з риз, відзискувала мову,
Вмивалася дощем, поїлася росюю
І дивувала світ нетлінною красою.
Надхни мене тепер, додай снаги і хисту,
Щоб гідно описать твою красу пречисту!

Роман Купчинський

Болем співає муза Олеся Бабія. Ідеал України, пречиста любов до неї освячували й освітлювали життя і творчість поета стрілецької героїки і слави.

Нехай, нехай лишаєм вам
Степи, поля, своїх батьків;
Нехай ще раз прийдеться нам
Під крик і регіт хижаків
Кидати нам героїв край –
Нехай!
Нехай гуляє тут ще раз
Кривавий меч грізних катів.
Та знайте ви! Ще прийде час –
Кайдани знов зітре наш гнів!
З руїни вільний встане край –
Нехай!

Олеся Бабій

У кожному слові – любов, у кожній строфі – сувора правда, а поміж рядками – туга і жаль. Це Микола Голубець, поет-січовик, «оре свій переліг», аби подвиг українського стрілецтва не стерли колючі вітри історії.

Чи чули ви коли блаватів тихі звуки?
Чи чули ви коли цвіт королевий спів?
Чи незабудки плач ви чули в час розлуки?
Чи розуміли ви бодай хоч що, з тих слів?
Я теж той цвіт німий посеред тьми і глуші,
Дитя обідраних рудо-зелених піль,
Я серцем покохав невинних цвітів душі,
А в грудях заховав весь людський жаль і біль...
Шумів дверець, сто тисяч серць тремтіло
Німим одчаєм, смутком і тоскою.
А в нас усіх чоло вогнем горіло
Дрижало серце думкою: «До бою!»
А нам усім велике снилось Діло,
Велике Слово снилося: «За Волю!»

Микола Голубець

Сторінка третя.

«Упали грона...»

Який ще народ у світі виспівав такі пісні, створені з попелу війни, дорогого і гарячого?

Який ще народ, що так сподівався на перемогу, заховав у слові свою болючу поразку?

Який ще народ пережив те, як ламала його героїв невизначеність старшин та урядів, як пила по краплі життя зневіра у сенс власної боротьби?

Хвилюючий блиск очей романтиків-онуків шукає правду, ту саму гірку, колючу правду, яка повинна врятувати нас на історичних поворотах долі. Вони хочуть зрозуміти, чому 9 січня 1918 року в Четвертому універсалі з'явилася фраза: «Реорганізувати армію в народну міліцію...». Як можна було втратити армію? Адже наслідки такої реорганізації Україна побачила вже за тиждень – 16 січня під Крутами.

«Стукіт!
Стукіт!
Стукіт!

Раз у раз стукотять залізні колеса. Гупають старі вагони.

Туга!
Туга!
Туга!

Завиває хуга, свищуть вітри, ніч. Місяць кидає холодне світло поміж вагонні шпари. У стареньких одностроях із заржавілими крісами кількасот молоденьких хлоп'ят. У кожного по три набої.

Стукіт кожного серця завмерло слухає ніч. Ніхто із них ще не вбивав. Кожен знає, що їде на смерть.

Крути!

Далі дороги нема. Як затулити свій Київ? У Бресті ще йдуть перемовини... А може, вдасться. Може, встоїмо?

Круки!

Круки!

Круки!

Чорно сунуть на святу нашу землю! По що? Чому? Серце рветься з розпуки!

Четверта година ранку. Копаємо окопи, риємо траншеї. Змерзли руки. Шинелі благенькі. Мороз.

Ось і сонце. Чомусь не гріє, ніби заплакане. Усі залягли. У кожного по три набої. Ніхто із нас ще не вбивав.

Круки!

Захлинається одинока гармата, б'ємо чорноту п'ять годин безперестанку. Змерзли руки. Мороз.

– Чому гармата змовкла?

– Набоїв уже нема!

– З багнетами в атаку!

– Як з кришталем проти сталі?

– Мамо, прости!

– Сонце, прощай!

– Плач, Україно!

Упали грона!»

Чомусь тільки грім смерті пробуджує людей, і на кілька хвилин вони розуміють глибину безодні. Але чомусь дуже швидко приходить пристосування, глухе забуття і затвердіння серця. Україна вкрита стрілецькими могилами, там її цвіт, її наймолодше військо, але там, під стрілецькими хрестами, ми так мало думаємо над уроками, що дала нам історія. За сто років ми заледве спромоглися створити свою українську армію. Повернімося ж обличчям і душею до стрілецьких могил.

А там українські стрільці січові –

Палкі «усусуси» – юнацтво безвусе...

Франкові сини – його мрії живі...

Прости нам за них, милосердний Ісусе...

Тут наша історія, слава і честь,

Тут нашої долі покривджені моці.

Народе полеглий, числа тобі несть!

Народе підлеглий, нема тобі проці!

Бо хто ми, бо що ми без рідних могил?

Ставище безводе, пташище безкриле,

Румовище храму у хаосі брил...

Вернім Україні стрілецькі могили!

Богдан Стельмах

Ніхто не в силі перекрити джерела. На чолі дітей спалахує відбиток сьйва героїв-батьків. Попри всі культу вождів, запаморочених сваволею і хворих на брак Абсолюту, народжуються ті, хто несе високий дар волі на свою Гору. Вони рятували свою націю понад 100 років тому, вони ж рятують її й тепер, на Майдані, на фронтах, на землі й на небі, ставши Небесними Ангелами. Вони є гідними свого Бога і тих великих предків, які прокладали путь до вершини.

Марія ВІЗІНСЬКА,

учителька української мови і літератури
Надвірнянського ліцею № 1 імені В'ячеслава Максимовича Чорновола
Надвірнянської міської ради, учителька-методистка

ЗА ЧЕСТЬ І ВОЛЮ УКРАЇНИ!

Журнал-композиція для старшокласників

Мета. Зміцнювати в учнів почуття належності до отчого краю, на прикладі діяльності Українських січових стрільців, громадянського чину учасників Майдану спонукати до роздумів про важливість, суть і коріння національної свідомості, формувати активну життєву позицію, почуття патріотизму, гідності та гордості за свій народ та Українську Державу.

Обладнання. Святково прибрана зала. Серед елементів оформлення – стилізовані Державний Прапор, прапор УСС із синьо-жовтою стрічкою, текст Державного Гімну, Державний Герб, народні символи, мазепинка; ікона, свічка. Усі учасники в національному чи відповідному до ролей убранні.

Примітка. Необхідно дібрати фонові музичні твори, які мають підсилювати виражену в слові думку; створити презентацію чи дібрати відео за змістом (краєвиди України, ілюстрації до історичних подій, фотографії – усе це має з'являтися на екрані відповідно до дійства).

Епіграф.

Мого життя найвищий вимір –
Ти, Україно золота.

Петро Василенко

Сценарій журналу

I. Предслів'я. Краю мій тополиний...

Учитель.

Краю любий! Ружо барвистая!
Берегине добра і тепла!
Не погасне повік ця пречистая –
Слава й врода твоя золота!

Лариса Андресла

Звучать акорди «Запорозького маршу» і затихають.

Голос із мікрофона.

Моя Україно, кохана земляця,
Вродлива і юна, як чиста весна.
Дай людям напитись з живої криниці,
Щоб ніжно дзвеніла у серці струна!
Моя Україно! Світання у полі,
Вінок золотистий, ясна височінь.
Багато пила полинної доли,
Багато страждала, тепер – відпочинь!
За тебе йшли битись на бій козаченьки,
Стрільці січовії, повстанці УПА.
Поклали голівоньки браття рідненькі,
Щоб зникла із серця солонна ропа.
Моя Україно, народ мій коханий,
Брати-українці, мої земляки!
Мерщій поєднаймо серця полум'яні
На вічні роки і прийдешні віки.

Ігор Калиниченко

Читець.

Вже скільки закривавлених століть
Тебе, Вкраїно, імені лишали...
Тож встаньмо, браття, в цю урочу мить:
Внесіте прапор вільної Держави!
Степів таврійських і карпатських гір
З'єднався колір синій і жовтавий.
Гей, недругам усім наперекір –
Внесіте прапор вільної Держави!
Ганьбив наш прапор зловорожий гнів,
Його полотна в попелі лежали...
Але він знов, як день новий, розцвів.
Внесіте прапор вільної Держави!
Повірмо в те, що нас вже не збороть,
І долучаймось до добра і слави.
Хай будуть з нами Правда і Господь –
Внесіте прапор вільної Держави!

Вадим Крищенко

Під маршову мелодію прапороносці урочисто вносять українське знамено. До прапора підходять юнак-українець та дівчина-українка. Вклякнувши на одне коліно, гордо і пошанно цілують полотнище. Піднявшись, промовляють клятву.

Дівчина.

Клянемося «Кобзарем» Тараса,
Геніями Лесі і Франка,
Що не зродиться пахолків раса
З крові Гонти і Залізняка.

Дмитро Павличко

Хлопець.

Клянемося Богом України,
Що вмремо, та не підем в ярмо.
Дух, воскреслий з темної руїни,
На наругу в рабство не дамо.

Дмитро Павличко

Звучить Державний Гімн України (музика Михайла Вербицького, слова Павла Чубинського), усі учасники виконують його стоячи.

Оповідач 1. Краю ти мій тополиний! Краю золотого поля і блакитного неба! Скільки ти звідав за суворі віки?! Топтали тебе копитами ворожі орди чужинців, плюндрували ясну красу, підкоряли тебе огнем і мечем. І тоді твої білі хати і зелені тополі палали, ніби свічі, під похмурим, свинцевим небом... *(Іван Цюпа)*

Оповідач 2. Краю ти мій билинний, свободолюбний! На твоїх просторах, на берегах тихих річок не раз вирішувалася доля нашої вітчизни, і про це свідчать сиві могили, і закам'янілі пам'ятники, і древні дуби-дідугани, які таке бачили за віки. *(Іван Цюпа)*

Оповідач 1. Краю мій вільний, нескорений, оспіваний у мужніх думках кобзарів і задумливих піснях ліриків, і в материнських ласкавих піснях... Ти і сам – мов пісня, як світла дума народу. *(Іван Цюпа)*

Оповідач 2. Краю вільний хліборобський, краю золотих пшениць, зелених баштанів, вітряків, краю степових криниць, калинових гаїв і замріяних верб обіч курних степових доріг... Як ти змінився навіть за моє коротке життя! *(Іван Цюпа)*

Оповідач 1. Ти став просторіший, видноколіший, звабний у своїй чарівній красі, мій оновлений тополиний краю, краю золотого поля і блакитного неба... *(Іван Цюпа)*

Оповідач 2. Я твій від паростка зерна твого і до тугого колоса. І все, що в моєму серці, я віддаю тобі, дорогий мій краю. А якщо я упаду в пізню пору моєї осені, то хотів би прорости на твоєму родючому лоні зеленим стеблом молодого жита... *(Іван Цюпа)*

На екрані демонструється відеосюжет або відеокліп на пісню «Країно моя» (музика Ніколо Петрала, слова Василя Іваницького). URL: <http://youtube.com/watch?v=SL14HddHwqk>.

Дівчата в українських строях різних регіонів виходять на сцену, тримаючи в руках колоски жита-пшениці, соняшники, волошки, маки, ромашки, листя папороті тощо, утворюють букет чи вінок.

Читець 1.

Озирнімось на мамин вінок,
Не забудьмо квіток повиток.
І згадаймо пісні чарівні,
Що пробуджують думи ясні.

Олена Капуста

Читець 2.

У вінку запишались всі барви,
В нім буяють цілющі трави –

Синьоокі волошки, рута-м'ята пахуча,
І барвінок, й ромашка квітуча.

Олена Капуста

Читець 3.

Жар-червоні мачинки між ними
Грають барвами аж вогняними.
І лілеї хитають чарівними квітками,
І сміються тендітні стеблини дзвінками.

Олена Капуста

Читець 4.

Синьоокі волошки – то очата дівчини,
Мак червоний – то врода хлопчини,
Рута-м'ята – душі гіркота,
А ромашка – душі чистота.

Олена Капуста

Читець 5.

Всі ці квіти – життя України.
В них історія, доля людини,
В них – журба, і надія, й пісні,
Про майбутнє в них мрії ясні.

Олена Капуста

Читець 6.

Тож єднаймося, як квіти, й ми, друзі,
За руки візьмімося тісніше у крузі
В єдину і мирну родину
За щасливу і вільну Україну.

Олена Капуста

Звучить пісня «Родина» (музика Олександра Злотника, слова Вадима Крищенка).

II. Книга великого походу. Лицарі ідеї і чину.

**Сторінка 1. Україно! Сонях остигає і лоскоче золотом щоку
Учитель.**

Я любов'ю тихо присягаю
на твоєму полі-рушнику.

Петро Перебийніс

*Звучить перший куплет пісні-гімну «Ой у лузі червона калина»
(музика Степана Чарнецького, слова Степана Чарнецького, Григорія Труха).*

Голос із мікрофона.

Той не живе, хто жити вміє
З душею темною раба.
Життя ж – це вічна боротьба!
І тільки сильними народи
Куються в нації, ідуть
Крізь бурі в радісні походи,
Торують для нащадків путь.

Їм не страшні ні жар, ні лід,
Бо їхня воля, як граніт.
Люби ж, мій синку, свій народ,
Веди його і йди за ним...
Усе стерпи! Готовий будь!..

Володимир Сосюра

Оповідач 1. Голоси здалека... Тіні забутих днів... Нині, у новітні часи, вони виринають з крутоверті далеких подій на овиді української національної історії, яку творили своїм одвічним духом боротьби за кращу долю рідного народу, за справедливий суспільний лад на предковичній українській землі січові стрільці. Своєю самовідданою, жертвною працею-боротьбою заклали перші зруби національної будови. Вони належать до осереддя калинового цвіту українських борців. У кожного з них – своє мереживо життя на історико-суспільному тлі, свій важкий життєвий хрест. Нині вони – відгомін відшумілих подій здалека, що віддзеркалюються в нашому сучасному тривожно-суперечливому бутті.

Оповідач 2. Понад 100 літ минає з часу виникнення першої новітньої військової формації українського народу – Українські січові стрільці. Події, якій судилося стати знаковою в історії боротьби України за свободу й соборність. Як без визвольних змагань Богдана Хмельницького не було б Івана Мазепи, так і без Українських січових стрільців не було б «Листопадового чину» 1918 р., Акта злуки 22 січня 1919 р. між УНР і ЗУНР, не було б Української революції 1917–1921 років. Тож повернімось у ті доленосні роки, причастімось цілющою силою лицарського духу.

Оповідач 1. 5 травня 1900 року на загальних зборах у селі Заваля Снятинського повіту, у самому ріжку галицького Покуття, там, де Прут і Черемош свої бистрі води зливають, засновано перше руханково-протипожежне товариство «Січ», батьком якого став доктор Кирило Трильовський, адвокат, завзятий пошановувач поглядів Михайла Драгоманова й Івана Франка.

Оповідач 2. Назва «Січ» давно відома галичанам. Уже кількадесят літ існувало однойменне товариство молоді, яке започаткували 1868 року студенти-українці, котрі навчалися у Відні. Першим головою віденської «Січі» обраний Анатоль Вахнянин, який у тому ж 1868 році співзаснував товариство «Просвіта» у Львові. У віденській «Січі» сформувалися видатні в майбутньому особистості, котрі стали її почесними членами: Анатоль Вахнянин, Юліан Целевич, Іван Пулюй, Мирон Зарицький, Іван Горбачевський, Ярослав Окуневський, Євген Озаркевич, Євген Петрушевич, Богдан Лепкий і ряд інших галицьких діячів. Почесними членами віденської «Січі» також були Михайло Драгоманов, Іван Франко, Михайло Грушевський, Володимир Винниченко.

Оповідач 1. Важко передати словами той підйом духу, ту загальну радість, що тоді опанувала українські серця. Січова ідея

полонила нашого ґазду, і горда покутська вдача глибоко, від усього серця поклонила їй. По всій Галичині створювалися «Січі», активізувалися товариства «Сокіл» і «Пласт», які згодом виступили одним цілим із січовиками, що в історії визвольних змагань закарбувалися як Українські січові стрільці, єдина армія того жорстокого часу, якій ні тодішні, ні пізніші противники ніколи не закинули жодного факту мародерства чи насильництва щодо населення чи полонених.

Читець.

В кого стане сили і охоти,
В кого чесним жаром серце б'є,
До борби за волю, до роботи
В Січ новітню з нами хай стає.
У здоровім тілі дух, могутній птах,
Підійме високо волі стяг.
А хто рабськи спину вниз хилляє,
Хто ворожій силі йде під лад,
Для такого місця в нас немає;
Трус і зрадник підлий нам не брат.
Наше товариство не згинає пліч,
Вільна була й буде славна Січ!
Сильні тілом, завзятуці духом,
Викуємо плем'я молоде,
Що не впаде під катів обухом
І на службу зраді не піде.
Розіб'є кайдани, підворожить тьму,
Верне Україні свободу!

Костянтина Малицька

Звучить пісня-марш «Гей, там на горі Січ іде» (музика і слова Кирила Трильовського).

Оповідач 2. До початку Першої Світової війни в Галичині та на Буковині діяло понад тисячу січових товариств. У перші дні війни український політичні діячі створили Головну українську раду та Українську бойову управу, які оголосили клич: «До боротьби проти історичного ворога України, за визволення українського народу з московської неволі, за вільну, самостійну Українську державу».

Оповідач 1. 6 серпня 1914 року видано маніфест, який закликав українську молодь створювати збройні формування, які репрезентували б Україну в бойових діях світової війни, та офіційно проголошував утворення нової військової організації – Українські січові стрільці. Цей день увійшов в історію України як день відновлення українських збройних сил, як день завершення першого етапу галицько-українського відродження, що тривав 96 років.

Оповідач 2. У відповідь на заклик Головної української ради та Української бойової управи в кожному повітовому містечку утворено комітети з набору і формування українського стрілецтва. Справою честі було для кожного патріота-галичанина внести свою фінан-

сову лепту для забезпечення стрілецьких потреб: дарунки складали багаті й бідні, інтелігенти, ремісники й селяни, навіть австрійські ополченці, що стояли вже під крісом.

Оповідач 1. До військових лав зголосилося майже 30 тисяч добровольців. Але австрійське військове командування хотіло бачити українців мобілізованими до імперської армії, де вони розчинилися б у масах солдатів інших національностей. Тому дозвіл на легіон УСС дано лише у складі 2,5 тис. осіб. Військову присягу приймали двічі: вперше – загальну для всього австрійського війська, бо не можна було інакше в той критичний час, а вдруге – «свою», національно-патріотичну, на вірність Україні.

Виходять юнаки-стрільці з малиновим прапором, до якого прикріплена синьо-жовта стрічка, стають біля Державного Прапора України й урочисто складають присягу.

Стрілець 1. Я, Український Січовий Стрілець, присягаю українським князям та гетьманам, Запорозькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені, Господи Боже й Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь!

Стрілець 2. Перед Тобою, Україно і весь український народ, за козацьким звичаєм присягаємо чесно, вірно й хоробро служити Тобі, Україно, під сим прапором та під ним по всіх силах боронити Тебе, не опускати сього прапора в жаднім випадку, з ворогами ніколи не входити в змову, лиш завжди завзято їх поборювати, поводитися як славному товариству годиться, жити чесно і вмерти з честю. Так поможи нам, весь український народ!

Стрілець 3.

З віків страждань, з віків руїни
Крізь кров'ю зрошені літа
Встане нова моя Україна,
Моя Вітчизна золота.
Встане прекрасна й незалежна
Назустріч сонцю із імлі,
Неначе мрія тих гетьманів,
Які за неї полягли.
Встане у сяєві свободи,
Вороже топчучи ярмо.
А ми, сини її народу,
На хрест за неї підемо.

Олександр Олесь

Стрілець 4.

Єднаймося, брати-українці,
Не час на роздори, не час,
Бо нам ще Великдень настане,
І доля всміхнеться до нас.

Від Чорного моря до синіх Карпат –
Одна нероздільна родина.
Без панства, без рабства, насильства і зрад –
Одна самостійна Україна.

Почують ще гори і доли
І блескот гарматний, і спів,
А жовто-блакитні прапори
Замаять наш Київ і Львів.
Тоді усміхнеться Україна
І вільне козацтво, і Січ.
І знову та слава засяє,
Засяє понад цілий світ.

Слова народні

Оповідач 2. Так в українське життя входило нове покоління, виховане на Франковому імперативі: «Нині вчися побіждати – завтра певно побідиш!» Це унікальний випадок. Адже держави ще не було, а армія, яка прагла захищати свій народ, уже існувала.

Оповідач 1. «Ту команду дав Іван Франко: “Має бути Україна!”» – писав пізніше Василь Стефаник. Саме ця інтелектуально-мілітарна сила стала прологом модерної української нації, втілюючи в життя Франків «ідеал національної самостійності». Як свідчать уроки історії, синтез знання і зброї завжди давав свої плоди. В історичному і буттєвому вимірах він показував народу світло в кінці тунелю. Чи не тому цей народ часто намагалися (і далі намагаються) відгородити від світла чи принаймні його обмежити? Адже незрячому чи темному важко знайти дорогу. Свою дорогу.

Звучить пісня «Йде січове військо» (музика і слова Михайла Гайворонського).

Сторінка 2. Перемоги і гіркі втрати

Оповідач 1. 10 вересня 1914 року з села Страбичова на Закарпатській Україні вийшла до бойових дій перша сотня Василя Дідушка. Так розпочався бойовий шлях УСС по всьому просторі української землі, через хребти Карпат, широкі лани Поділля, понад Чорне море, вгору Дніпром через Хортицю та запорозькі степи до золотоговерхого Києва, на вулицях якого січові стрільці захищали волю української нації в 1917–1921 роках.

Оповідач 2. 25 вересня 1914 року УСС вступили в бойові дії в Карпатах. Першим був бій під Сянками, а далі на фронті Гусне–Нижні Ворота УСС зупинили наступ росіян. Тут, на Ужоцькому перевалі, проти них наступала дивізія кубанських козаків. Отже, відразу ж проявилася національна для українців трагедія: змушені вони були битися один проти одного в лавах ворожих армій.

Оповідач 1. Це перша звитяга українського стрілецтва, що стала історичною подією. У цьому бою сотня В. Дідушка втратила 63 стрільців. Уперше з'явилися на могилах стрільців хрести з написами: «Упав за волю України».

Оповідач 2.

За рядами ряди – ідуть рідні брати –
До походу гармата їм грає, –
А за ними в їх честь – лиш березовий хрест
Срібні сльози на путь проливає...

Юрій Шкрумеляк

Звучить пісня «Ой упав стрілець» (музика і слова Михайла Гайворонського).

Оповідач 1. У квітні-травні 1915 р. майже на 60 днів непереборною твердинею української землі на шляху російських військ стала гора Маківка. Та мурами цієї цитаделі були не стрімкі кручі, а Українські січові стрільці. Австро-угорські підрозділи не витримували ворожого натиску, бо у бій їх вів примус, а не бажання захистити рідну землю. І весь тягар боротьби покладено на січове стрілецтво.

Оповідач 2. «Змагалось дві сили, – писав Дмитро Вітовський, сотня якого прийняла на себе чи не основний удар. – Одна сказала: за всяку ціну візьму, а друга відповіла: за всяку ціну не віддам». Та сила стрілецького духу виявилася непереборною. «Усуси» зупинили московський наступ. Противник зазнав великих втрат убитими, пораненими та полоненими. У боях уславились обидва курені УСС, командантами яких були Василь Дідушко і Григорій Коссак. Тоді здобуто велику перемогу. У боях за Маківку полягли 50 стрільців. Вони поховані на південному узбіччі гори, де тепер побудований Стрілецький меморіал.

Оповідач 1. Перед героїзмом січового стрілецтва схиляли голови навіть ті, що досі не визнавали його цінності. Генерал Ігнаць Фляйшман видав наказ про завершення бою за гору Маківку, в якому так охарактеризував «усусів»: «...Вони можуть гордо дивитися на свої подвиги, бо повсякчасно залишиться в історії слава їхніх хоробрих діл та золотий лавровий вінок в історії їхнього народу».

Оповідач 2. З того часу УСС стали пострахом для ворогів на фронті: їх вважали непереможними. Народилася вже бойова легенда про Українських січових стрільців. Легенду Маківки, що стала граничним каменем нової доби історії України та дороговказом для майбутніх поколінь, виправдали криваві й переможні бої січового стрілецтва під Завалом і Семиківцями, на Лисоні, на вулицях Києва та під Мотовилівкою. Маківка зосталася на вічні часи символом краси і сили українського свободолюбного духу, що змагав до найвищих ідеалів людства.

Читець.

І знов я тут, на горах слави,
Де наш ручай шепоче й ліс:
– По битві на полях Полтави
Тут перший український кріс
Спиняв московських полчищ лави
І вперше по віках неволі

Карпатський вітер в світ поніс
Слова нечувані стрільцеві:
«Ми не поклонимось цареві!
Ми прагнем волі!»
То були ясні дні весняні:
Пестило сонце квіття рясту,
І вже бруньки були розвились
На цих березах на поляні,
Коли під шум сосон похилих
Упав нараз
Твердий наказ:
– Наступ!
І понад бори, понад гори,
І над Бескиду темні звори
Гармати глухо заревіли,
Зацокотіли скоростріли.
А гомін з тих верхів злетів
Аж до Дністрових берегів.
Тоді-то тут, в ось тій діброві,
Схилився воїн, в ранах, крові,
А другий впав на полонину,
Хоч мертвий, зброї з рук не кинув,
А третій впав ось тут, край зруба,
Коло зламаного дуба...
А біля дротів, за ровами,
Убив багнетом над ярами
Стрільця – з-над Кубані солдат;
Вбив брата брат,
Що осліп у тюрмі і неволі,
Мордував він своїх.
Що за сміх, що за гріх,
Що за іграшка доли!..

Олесь Бабій

Читець.

З тих гір пішли стрільці вперед,
На рідні доли...
Хлопці то були – як соколи...
І соколиний їх був лет.
Аж до Дністра...
По Липу Золоту...
По Збруч і Сян...
І по Карпати
Полинула, як гураган,
Стрілецька пісня в пору ту:
«Машерують визволяти
Своїх братів із-над Дніпра

З московських кайдан».
 І пісню ту од роду в род
 Співає весь народ.
 А нині, нині тихо сплять:
 Один і другий, тридцять п'ять...
 * * *

Мандрівнику, йди до верхів
 Вклонитись тіням тих борців,
 Що прагнули у люту днину
 Підняти схилену калину,
 Розвеселити Україну!

Олесь Бабій

Звучить пісня «Ой на горі, на Маківці...» (музика і слова народні; обробки різні).

Оповідач 1. На шлях кривавої борні за волю рідного народу вів українців дух козацтва, вогненний поклик Кобзаря, подвижність Лесі Українки і криця Франкового слова. Треба було героїв, щоб дійшли до вершини. І вони народилися на Галицькій землі! Узяли в руки зброю, зуміли вистояти на Карпатських перевалах узимку 1915 року, а згодом, на початку осені 1916-го, вони вмирили, але перемогли над Золотою Липою на Лисоні. Йдучи до омріяної світлої вершини, що повинна була засяяти на святих київських пагорбах, стрільці чули на собі вітер із Чернечої гори в Каневі, звіряючи за тим подувом свою душу.

Читець.

Ми на своєму воюємо полі,
 В пекельнім боремось вогні,
 Лисоня – в серці, Лисоня – в долі,
 Ми не відступимо в борні.
 Ворожу нечисть ідем карати,
 Присяга кличе нас свята,
 Поділля золоте, стрілецької Карпати
 І наша Липа Золота.

Володимир Вихрущ

Оповідач 2. Бої за Лисоню виявилися найкривавішими в цілій історії стрілецтва. Там «усуси» сповнили більше як свою повинність. За жертви та безприкладне геройство не діждалися належного визнання, зате від того дня ніхто з ворогів не посмів порушити доброго імені стрілецтва та поменшити його славу. Усього ж упродовж серпня-вересня 1916 року на Бережанщині загинуло, поранено або потрапило в полон понад 1 000 стрільців. Це бойове хрещення в історію легіону УСС увійшло під назвою «кривавий тан».

Оповідач 1. Але, попри всі жертви, криваві події на Лисоні начоно підтвердили: силу українського духу нікому не здолати! Лисоня – свідок завзяття й хоробрості січовиків. Не знана досі гора стала визначним на українських землях місцем геройської слави й

болючих утрат Українських січових стрільців. Нині на Лисоні, що підіймається на 399 метрів над рівнем моря, височить Хрест скорботи й слави. Сюди привезли землю з могили кошового отамана Запорозької Січі Івана Сірка. Пам'ятаймо: Лисоню втримано не великими людськими масами, а силою духу.

Оповідач 2. Лисоня – гора мужності стрілецтва, символ нескореного національного духу й незнищенності ідеї вільної України – стала видимою для всього світу. Це не лише пам'ятник «усусам», не просто сторінка історії України, не перелік цінностей для сучасного державотворення. Лисоня – це символ, це правда народу, який буде своє майбутнє. Поклонімся цій Голгофі «усусів».

Дівчина запалює свічку біля ікони, кладе поруч пучечок сухих квітів, перев'язаних чорною або й синьо-жовтою стрічкою.

Голос із мікрофона.

О пам'яте, все мусиш воскресити!
У сув'язі вкраїнського буття
Лисоня має свічкою горіти,
Як оберіг для нашого життя.

Ярослав Сачко

Звучить пісня «Заквітчали дівчатонька стрільцеві могилу...» (музика і слова Романа Купчинського).

Сторінка 3. Славне стрілецьке жіноцтво

Учитель.

Хто ж то там іде і перед веде?!
Диво! Се наші дівчата!
Личко як мак! Кругом – козак!
Душа стрілецька, завзята!

Осип Маковей

Оповідач 1. Густо падали жертви під час кровопролиття, під час боїв, густо росли білі березові хрести на стрілецьких могилах, однак на зміну загиблим і полоненим вливалися інші сили із добровольців. Ніщо не могло зупинити січовиків виборювати кращу долю для свого народу та знекровленої жаданої України.

Оповідач 2. Тягар жорстоких військових буднів поділяло й жіноцтво. Важко уявити січове стрілецтво без Олени Степанів-Дашкевич, Софії Галечко, Ганни Дмитерко, Павлини Михайлишин, Ірини Кузь, Павлини Рисівни та багатьох інших – цвіту української інтелігенції, що змінила університетські аудиторії на фронтів окопи.

Оповідач 1. Олена Степанів до війни навчалася на філософському факультеті Львівського університету, під час стрілецького руху керувала жіночою чотою, а під час війни як хорунжа брала участь у боях, прославилася мужністю й відвагою, зокрема під час вирішальної для українського війська й переломної в наступальній стратегії австрійської армії битві на горі Маківка. Не обминув її і російський полон у Туркестані. Нагороджена Медаллю хоробрості (1914 р.) та Військовим хрестом (1918 р.).

Читець.

Коло Тухлі славні гори, порослі лісами.
Там вороги три місяці крились перед нами.
Там крилися три місяці, лялась кров невинна,
І згадати історія ті гори повинна.
Гори Чирак і Маківка повік не забуті,
Там «Соколи» боролися і «Січі» невгнуті.
Там-то приступом до бою ішла Степанівна,
Не знайдеться у Європі дівчина, їй рівна.
Іде сміло, в руках зброя, панна, як лелія:
«Ідім вперед, стрільці мої, на вас вся надія.
Ідім сміло в бій завзятий, то наша земляця!
Перед нами, ось дивіться, як москаль валиться!»
Пішли сміло на багнети, Маківку зайняли.
Полягло їх там сто сорок, свого доконали!
Впало ворогів там много, і світ ся дивує,
Що не знаний світу нарід москаля тратує.
Стає сміло в ряди війська, іде на границі
І боронить так завзято рідної земляці.
Йде бадьоро через поля та через руїни,
Прикрашує історію неньки України.
Рознеслася по всім світі велика новина,
Що в бій ідуть з ясним крісом козак і дівчина!

Слова народні

Оповідач 2. Софія Галечко закінчила філософський факультет в університеті міста Грац (Австрія), а під час війни була санітаркою, розвідницею, стрільцем, чотаркою, згодом – хорунжою УСС, нагороджена двома Медалями хоробрості (перша – за жовтневі бої в Карпатах 1914 р., друга – за сміливість та організованість у битві на горі Маківці 1915 р.). Натура стримана, сильна, цілеспрямована.

Оповідач 1. Ганна Дмитерко – десятниця УСС, служила спочатку сестрою милосердя, а пізніше (1915 р.) брала участь у боях під Лисовичами і над Стрипою у складі куреня Григорія Коссака – майбутнього полковника Української Галицької Армії. «Любила свій народ і бажала своїми руками піднести камінь під фундамент власної держави», – писала про неї бойова товаришка Олена Степанів.

Оповідач 2. «Поки кров грає в жилах і серце б'ється сильно в грудях, – вперед! Вперед! Поломимо скали, переплинемо ріки, спалимо вогнем молоді душі всі твердині, усі замки, усі ворожі думки й діла!» – такий заклик залишила у своєму щоденнику Софія Галечко. Таким було кредо українського патріотичного жіноцтва.

Читець.

Осколками посічено весь ліс,
а ворог суне хвилями густими.
Лежать стрільці... І ти стискаєш кріс.
І ти, о горда панно, межі ними.

Ти б мала діток галасливий рій.
Ти б кружеляла із коханим в танці.
А тут пекельний, тут смертельний бій,
і бруд, і кров'ю підпливають шанці.
Пригнись! Он куля край коси свистить,
загинеш ще такою молодою.
А ти звелась на повен зріст в цю мить,
за отчий край – і хлопці за тобою
О, нездоланний вихоре атак!
Зламала карк напасників армада.
О, хто ти, панно? Юна Жанна д'Арк
чи та Свобода, що на барикадах?
Вже перемога! Втома – як смола.
Внизу ще рідко бахвають рушниці.
А ти стоїш, втираєш піт з чола,
припершись до карпатської ялиці.
І знову мрії – як політ орла.
І знову жито сієш на руїнах.
Не Жанна ти. Не твір Делакруа.
Я знаю хто. Ти – наша Україна.

Петро Шкраб'юк

Звучить аїсня «Ой там при долині» (музика Василя Подуфалого, слова Романа Купчинського).

Сторінка 4. «Мусимо навчитися чути себе українцями...»

Оповідач 1. Та є невдачі, у яких закладені майбутні перемоги. Цього був свідомий Дмитро Вітовський, коли казав: «Ми мусимо поборювати всі перешкоди на нашому шляху, що нас ждуть у майбутньому. Хоч би з нас мала вернутись тільки сотка додому, то ми не сміємо зневірюватись, а мусимо виконати свій національний обов'язок у цій війні, який нам доручив наш народ...» Ніби для них цим народом створена гірка й глибока мудрість: «Вмирати збираєшся, а жито сій». Незважаючи на гіркоту втрат і розчарувань, УСС сіяли зерна волелюбності, на яких мала прорости українська нація.

Оповідач 2. Справді, Бог любить відважних і відданих. Ті сторінки, які вписали своєю жертовністю січові стрільці в історію боротьби за свободу й соборність України, доводять незнищенність державницького ідеалу. Вони його утверджували і словом, і ділом і завдяки жертовній боротьбі закріпилися в нашій пам'яті на висоті, що належить справжнім лицарям ідеї й чину. Тому ці «Франкові сини, його мрії живі» (*Богдан Стельмах*) – наші сучасники. Їхня візія України «в нашій хаті наша воля, а всім зайдам зась» (*Іван Франко*) своєї актуальності не втратила.

Оповідач 1. В «Одвертому листі до галицької української молоді» Іван Франко писав: «Ми мусимо навчитися чути себе українцями – не галицькими, не буковинськими, а українцями без соціальних кордонів...»

Читець.

Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Розпадуться пута віковії,
Прокинуться люди.
Розпадуться пута віковії,
Тяжкії кайдани,
Непобіджена злими ворогами
Україна встане.
Встане славно мати Україна
Щаслива і вільна
Від Кубані аж до Сяну-річки
Одна, нероздільна.
Щезнуть межі, що помежували
Чужі між собою,
Згорне мати до себе всі діти
Теплою рукою.

Іван Франко

Читець.

«Діти ж мої, діти нещасливі,
Блудні сиротята,
Годі ж бо вам в сусід на услужі
Свій вік коротати!
Піднімайтесь на святеє діло,
На щирую дружбу,
Та щоби ви чесно послужили
Для матері службу.
Чи ще ж то ви мало наслужились
Москві і ляхові?
Чи ще ж то ви мало наточились
Братерської крові?
Пора, діти, добра поглядіти
Для власної хати,
Щоб газдою, не слугою
Перед світом стати!»
Розвивайся ти, високий дубе,
Весна красна буде!
Гей, уставаймо, єднаймося,
Українські люди!
Єднаймося, братаймося
В товариство чесне,
Хай братерством, щирими трудами
Вкраїна воскресне!

Іван Франко

Оповідач 2. Наприкінці травня 1916 р., коли «на бойовому шляху України впав перший жовнір першого ряду першої чоти ка-

менярської сотні...», велика делегація полку УСС просто з окопів виїхала до Львова на похорон Івана Франка, сини якого Петро й Тарас одними з перших вступили до лав «усусів» і брали участь у боях. Фронтівій делегації, яка принесла вінок із багатозначним написом «Великому Каменяреві. Ми ломимо скалу», довірили виносити в останню путь труну з тілом померлого.

Оповідач 1. Сотник полку УСС Зенон Носаковський у прощальній промові над труною Івана Франка зазначив, що «його духовні діти – Українські січові стрільці, виховані та викормлені його думками й ідеями, перейняті до глибини душі його животворними словами», пішли «в бій сповнити дослівно та найточніше його заповіт», – пішли «з оружжям у руках ломити ворожу скелю, щоб промостити шлях народному щастю».

Звучить пісня-гімн «Не пора...» (музика Дениса Січинського, слова Івана Франка).

Оповідач 2. Проти Українських січових стрільців стали за наказом російського царя сотні тисяч рідних братів, що «не за Україну, а за її ката мали проливати кров добру, не чорну». Вони мали гинути з рук стрільців і також несли їм смерть і рани. Повсякчасна свідомість, що по другому боці бойового фронту стоять проти них їхні брати-українці, сини тієї ж нації, жертви московської тиранії, – не сходила ніколи з уваги стрілецтва. Літніми вечорами та місячними ночами надслухували стрільці українські пісні, що лунали з ворожого боку річки Стрипи на Поділлі в 1916 р., і такими ж українськими піснями відповідали своїм братам.

Демонструється коротка інсценівка фрагмента з повісті Романа Купчинського «У зворах Бескиду».

Оповідач 1. Від лютого до квітня 1917 р. Українські січові стрільці перебували на позиціях під селом Куропатники (тепер Бережанської міської громади Тернопільської області). Саме там вони мали можливість не тільки бачити противника зблизька, а й спілкуватися з українцями російської армії, обговорювати позиції Української Центральної Ради й виступи за самостійницькі змагання.

Гостро стояла проблема: чи йти за Австрією, чи приєднуватися до молоді Української держави? Слова Миколи Вороного: «О Україно! О люба ненько! Тобі вірненько присягнем!» – давали відповідь.

Оповідач 2. «Нема відтепер австрійської і російської України, є одна лише єдина Україна, що жде визволення з-під ярма. Розгром царату і воля на його руїнах – це бажання всієї України і спільний для всіх її земель політичний клич... Сьогодні стоїмо всі в одній великій боротьбі, яка має вирішувати судьбу всього нашого народу», – такою була постанова стрілецтва.

Оповідач 1. Цілі віки переходили над руїною України, бо не було її на сцені світу. Не буде її на цій сцені й тепер, коли не проявить вона себе видимим знаком. Нехай же встане вона, як фенікс з-під попелу, єдина й нероздільна. Ці соборницькі ідеї, що такі живі й

актуальні є ще й сьогодні, після ста років, щиро прийняли до сердець січові стрільці.

Звучить пісня «За Україну...» (музика Ярослава Ярославенка, слова Миколи Вороного).

Стрілець 1. «...Гей, повій, буйний вітре, з небосажного бескидського верху. Злети на безкраї степи, поля, доли, розсій радість-вістку, що летять орли, розбивають крильми мряку, прочищають дорогу до сонця-волі...»

Стрілець 2. «...Гей, пливи, срібна водице, поміж яри й дебри з під могучого Бескиду, розлийся по широкій рівнині, по буйних лугах і долинах, оповідж батькові й неньці, що тебе пили могутні лицарі, їх рідні сини, котрі прорубують дорогу до них, котрі кладуть кладку, щоб перейти, прилинути до них, зірвати ворожі кайдани та збудувати світлицю волі...»

Стрілець 3. «...Гей, пташко-щобетушко, розспівай, рознеси, розповідж по всіх усядах, по цілій соборній Україні, що зі сніжно-білих верхів Карпат ступає гордо жовнір України з розмаяним синьо-жовтим прапором, опоясаний криваво-малиною лентою, з гремячою трубою та трубить-кличе всіх у бій за волю, щастя і життя!» – писав Микола Опока, 18-річний сотник УСС.

Оповідач 2. Такі ж горді думки і почування були тоді в усіх «усусів». Вони були свідомі, що є вояками соборної України, що йдуть під синьо-жовтим прапором рвати ворожі кайдани та здобувати волю Україні.

Оповідач 1. Січові стрільці! Безсмертні борці, вірні сини матері-України, які не шкодували ні сил, ні здоров'я для її добра, щастя і волі, котрі на вівтар її визволення без вагань клали своє найдорожче – життя. Це цвіт і совість української нації, її гордість і слава.

Оповідач 2. Вони гордо і мужньо підняли національні синьо-жовті знамена, ідучи визволяти з 300-літньої неволі Російської імперії своїх наддніпрянських братів-українців. До цього їх кликали віра, надія, синівська любов.

Читець.

Доволі нам руїни і незгоди,
Не сміє брат на брата йти у бій!
Під синьо-жовтим прапором свободи
З'єднаєм весь великий нарід свій.
Велику правду – для усіх єдину,
Наш гордий клич народові несе!
Вітчизні ти будь вірний до загину,
Нам Україна вище понад усе!
Веде нас в бій борців упавших слава.
Для нас закон найвищий – то приказ:
«Соборна Українська держава –
Вільна й міцна, від Сяну по Кавказ».

Олесь Бабій

Звучить пісня «Гей ви, стрільці січовії...» (музика Михайла Гайворонського, слова Кліма Гутковського).

**Сторінка 5. «О, поведи ж нас, лицарський духу,
по вільній стежці життя і руху»**

Учитель.

Ми не зложимо зброї своєї!
Дужі в нас і бажання, і гнів...

Олесь Олесь

Оповідач 1. Багато стрільців носило у своїх наплічниках, крім усього іншого, й улюблені книжки. У польових умовах створювалися мистецькі гуртки, які називали себе «Пресовою Кватирою». У такій творчій атмосфері, попри постійне дихання війни, влаштовувалися вистави, видавалися газети, журнали. Ця загартована в боях нова українська генерація дала українській культурі відомих художників, поетів, композиторів. Так творився світ української культури.

Оповідач 2. Вродливі й талановиті січові стрільці прекрасно співали й грали на музичних інструментах. Командирами були випускники гімназій та духовних семінарій з поетичною вдачею. Радість і сльози викликали стрілецькі пісні, які виконував хор та оркестр. Українське рідне слово, почуте від січовиків, будило в народі дух волі і братерства, запалювало вогонь національної свідомості.

Звучить пісня «Гей видно село» (музика і слова Левка Лепкого).

Оповідач 1. Так, не тільки зі зброєю в руках йшли стрільці на Наддніпрянщину. Вони організовували аматорські гуртки, читальні, курси української мови, розповсюджували художні твори, українську пресу, проводили Шевченківські концерти. Безперечно, все це прислужилося справі національно-духовного пробудження поневоленого українства. Вони вивели націю з тривалої зневіри й апатії, стали джерелом творчої сили.

Оповідач 2. Вдова Карпенка-Карого Софія Тобілевич про перебування УСС на Херсонщині зазначала: «Незабаром серед селянства розійшлися чутки одні від других чудніші: вони вчать... вони лікують хворих... вони посилають своїх людей на роботу в поміч удовам і недужим... За все платять... Поводяться по-людськи з народом... Позаводили свої крамниці, дають селянам світло, роздають книжки». Усе це справді входило до діяльності стрілецтва і сприяло прихильному ставленню населення. Відомо, що Василь Вишиваний відправляв деяких стрільців із завданням організувати школи. На Поділля і на Херсонщину з таким завданням вирушили чотар Микола Саєвич і сотник Дмитро Вітовський.

Оповідач 1. Стрілецька опіка над українським громадянством особливо проявилася влітку 1918 р., коли по всій Наддніпрянщині шаліли каральні експедиції, масові езекуції та реквізиції: там, де перебували частини УСС, це не набирало таких зловісних форм, як в інших місцях. Стрільці за будь-яких обставин старалися взяти під оборону місцеве населення, попереджали про небезпеку, а то й пере-

ховували в себе українських громадських діячів, представників селянства та інтелігенції, яких переслідувало окупаційне військо.

Оповідач 2. І якщо зразу стрільців зустрічали з певною насторогою, то зрештою – проводжали аж за село, а мешканці сусідніх сіл, знаючи вже, хто такі «усуси», зустрічали їх хлібом-сіллю. Мали місце одруження стрільців з місцевими дівчатами, що підкреслювало єднання двох частин України.

Звучить пісня «Накрила нічка» (музика та слова Романа Купчинського, обробка мелодії Михайла Гайворонського).

Оповідач 1. За весь час існування стрілецьтво не відчувало такого душевного піднесення й радості, як у момент вступу на землі, де здійснювалися ідеали, за які воно боролось вже четвертий рік, – де будувалася Українська держава, хоча й необхідна була тривала праця, аби піднести національно-політичну свідомість громадян та організувати їх навколо ідей самостійності й соборності.

Оповідач 2. Один із сотників згодом писав про перебування на Великому Лузі: «Ніяке слово не може виказати радості, що молотом билася в серці кожного галицького українця в той день серед українського війська на Запорозькім Великім Лузі... Там ми відчули найглибше і нашими очима побачили все минуле, вічну єдність України, її вчорашній і завтрашній день!» Незаперечною заслугою легіону залишається те, що за необхідності підкорюватись австрійському командуванню січовикам вдавалося паралельно провадити роботу зі зміцнення української ідеї на Великій Україні та захисту українського населення від австрійського переслідування.

Читець.

Ми «Січ»! Сини по тих дідах,
Що клали голови в степах,
Що з ляхом, турком воювали,
Грудьми Вкраїну заступали,
Що за святий визволу клич
Ішли на смерть, в тюрму, на січ.
Ми «Січ»! Одна рідня братів
Без верховодів, без рабів.
Не кров мем лити, воювати –
А світло нести, гуртувати
Під Січовий один прапор –
Наш клич – братерство! Не роздор!
Ми «Січ»! Стаємо до борби
За тих, що гнуть їх вороги,
За тих, що визиск їх зжирає,
До рук мозолі прибиває,
За тих, що гинуть в путах тьми,
Боротися стаємо ми!

Костянтина Малицька

Читець.

Ми «Січ»! До праці всіх зовем,
Щоб не давив одних ярем,
Щоб ледарі не панували,
А в праці інші не конали,
Щоби й робітник пай свій мав
У тім, що труд його придбав.
Ми «Січ»! Від Кубані по Сян
Ті скиби – наш прадідний лан,
Робучі руки їх справляли,
Робучим ниви ці припали,
Бо хто вливав в них кров і піт,
Хай той збирає з них і плід!

Костянтина Малицька

Оповідач 3. Але явні симпатії стрілецтва до інтересів Української держави, його енергійна та широка культурно-просвітня й агітаційна діяльність не могли залишитися поза увагою австрійського командування. Стрілецька праця не завжди подобалася і деяким місцевим гетьманським урядовцям та, за висловом Івана Франка, «патентованим патріотам».

Оповідач 4. Нарешті австрійська влада вирішила перевести УСС в інше місце. Тож легіон у першій половині жовтня 1918 року перебрався на Буковину, де розпочав безпосередню підготовку до вирішальних змагань на західноукраїнських землях.

Оповідач 3. І саме збройний виступ у листопаді 1918 р., очолений Дмитром Вітовським, забезпечив проголошення ЗУНР. Мети УСС, за яку боролися в Першій світовій війні, досягнуто.

Оповідач 4. 22 січня 1919 року УНР та ЗУНР об'єдналися. Землі Тараса Шевченка й Івана Франка злилися в єдину державу.

На Україні мов Великдень ясний.
Там сонце вже ніколи не загасне.
Летять пісні з дніпрянських берегів
В Херсон, Одесу, Львів.
Свята Софія землі вже збирає
І України дві в одну єднає.

Юрій Клен

Оповідач 3. Усього 257 днів проіснувала ЗУНР і впала під переважними силами ворогів, у першу чергу поляків. Проте у зверненні до народу стрільці заявляли: «Ми пішли в цю світову завірюху лише тому, щоби наша Україна в час цього всесвітнього спору могла проголосити, що є і хоче бути, хоче мати своє місце під сонцем».

Оповідач 4. У липні 1919 р. польська армія витіснила галицьке військо за ріку Збруч.

Оповідач 3. А далі були важкі бої з більшовиками...

Оповідач 4. Місто Базар на Житомирщині... Ще одна кривава рана нашого народу в боротьбі за визволення... З 21 листопада

1921 року – це могила 359 старшин і вояків Українських січових стрільців – Української Галицької армії, убитих «червоними»...

Оповідач 3. Дворічна боротьба українського народу за незалежність закінчилася трагічною поразкою. Відступивши в Наддінпрянщину, Українська Галицька армія опинилася в так званому «чотирикутнику смерті» і змушена скласти зброю. Лише невеликій частині вдалося повернутися в Галичину, більшість з яких інтерновано в польські концентраційні табори.

Оповідач 4. Понад 40 тисяч юних синів нашої знедаланої Галичини віддали своє життя за волю, за кращу долю народу, за Україну.

Звучить пісня «Засумуй, трембіто...» (музика і слова Романа Купчинського).

Читець.

Бій програний!.. В нас жертв багато,
та в світі не загине й атом,
і вічно житиме наш труд,
так, як живе в народних жилах
труд Осьмомисла і Данила,
князів, що боронили люд.
Так споконвіку в Божім плані
було повстання партизанів,
і хоч схилився їхній стяг,
то Україна в силах дужча,
бо вже міцніла в наших душах,
в ділах повстанців і серцях.

Олесь Бабій

Оповідач 3. Попри незагойні рани від незвершених мрій, в історію українського народу Українські січові стрільці вписали нев'янучої слави сторінки.

Читець.

Пожовкле листя, сіре небо,
Осінній вітер, листопад.
Ох, скільки споминів далеких
До нас вертається назад!..
Був час і вітряний, і зимний,
І листя падало на шлях,
Та в душах нам світило сонце,
І квітки нам цвіли в серцях.
О незабутній листопаде!
Пройдуть літа, пройдуть віки,
А ти стоятимеш над нами,
Як тінь Господньої руки.

Роман Купчинський

Читець.

Не проклинаймо ворогів,
Не називаймо їх катами:

Найбільший ворог наш – між нами,
По цей бік наших берегів.
З нас кожний стежку стелить сам
Собі квітками чи сміттям:
Нас не Москва б'є, не ляхи,
А наші чорнії гріхи.
Не смій на других гріх складати
За те, що промінь волі згас.
Удармось в груди: винуватий
І ти, і я, і кожний з нас!

Олесь Бабій

Оповідач 4. «Ви наш державний прапор, столочений копитами наїзника і оплюгавлений перевертнями, підняли з велелюбного шляху, випрали у власній крові, освятили жертвою і заткнули на шпильях ідеалу, щоб бачили його свої і чужі, далеко й далеко! Ви цілому світові дали доказ, що там, де рішається доля культури, Україна не стоїть з заложеними руками, що в боротьбі за визвіл народів є вона не видавцем постороннім, а союзником вірним», – так характеризував Українських січових стрільців Богдан Лепкий.

Оповідач 3. Слава січового війська – се не криклива слава одчайдухів, се тиха заслужена слава, здобута молодечою кров'ю. Юнаки і дівчата, майже наші ровесники, йшли дорогою слави, щоб нищити дух рабства, що його виплекали польські та австрійські окупанти. Та не тільки славою ознаменувався їхній шлях, їм судилося забуття і... десятки тисяч могил. Із сатанинською запопадливістю їх руйнували ті, хто хотів перетворити наш народ на німих безсловесних рабів.

Оповідач 4. Принесімо їм духовну китицю квітів, бо всі ті, які стали жертвами завойовників, впали тому, що були українцями.

Звучить пісня «Стрілецькі могили» (музика Віктора Морозова, слова Богдана Стельмаха).

Сторінка 6. «Рабство у генах лікують повстаннями вільних майданів вітри...»

Учитель.

Держава не твориться в будучині,
Держава будується нині.
Це люди, на сталь перекуті в огні,
Це люди, як брили камінні.

Олег Ольжич

Усе дійство цієї сторінки супроводжується відеозйомками з Майдану (матеріал поширений в Інтернет-ресурсах).

Голос із мікрофона.

Вони ідуть в безсмертя молодими,
Жадана воля вища, ніж життя.
За ними слава невмируща України
І сум березовий хреста.

Вони ідуть вродливими у вічність.
Стрілецька пісня цвітом на вустах.
Запам'ятай їх, юних і невінчаних,
Назавше, Україно молода.

Богдан Дичук

Звучить пісня «Стрілецький романс» (музика Остапа Гавриша, слова Степана Галябарди).

Оповідач 1. Той гурт юних людей з вибитими намистинами то-пирцями, що поки що були лише символом, під проводом молодого Кирила Трильовського прагнув відтворити запорізьку звитягу. І став він зав'язком Українського січового стрілецтва. Це поновлене козацьке діло згодом ожило Карпатською Січчю в малій, забутій за-карпатській землі під проводом Августина Волошина. Три сторіччя міцно злучені трьома Січами в одне коло: булава Петра Конашевича по лівиці, кріс Карпатського січовика по правиці, Батько Кирило Трильовський – посередині... Чи буде четверта Січ?

Оповідач 2. А вона уже є! Не забулись уроки визвольних змагань українського народу початку ХХ століття. З тих паростків зросли нові патріоти. Історія знову робить крок у прийдешнє... Із того зерна, що його посіяли січові стрільці, зродилось нове лицарство.

Оповідач 1. На 23 році української незалежності наші очільники знехтували волю народу. Помаранчевий здвиг, що лише засвітився гарячою свічкою і не зміг розгорітися, запалав праведною іскрою в столітнім згарищі, полум'яною ватрою революції Гідності.

Оповідач 2. І вмер покірний раб у душах українців. Услід за студентством усі гречкосії покинули плуги до днів квітневих і надягли козацькі шати. Знову «Листопадовий зрив». Засяяла в очах надія! Віра у правду нашу! Об'єднані поривом духа, люди встали за волю. Як за порогами в добу козацьку, визрівав протест народу. Лиш помах булави – усі стали у лаву бойову.

Майданівець 1.

Рабство у генах лікують повстаннями
Вільних майданів вітри.
Вийди, народе мій, може, востаннє вже,
Дух свій у жменю збери.
Бо як не вийдеш – сніги Магадану
Радо осяють твій шлях,
Долю готують нам, схожу з гетьманами,
Кров ще не змито з їх плах...
Встань, кому вітром не видуло пам'ять,
З братом плече до плеча,
Ні – то на ранок нас «Беркут» розчавить
Чоботом, гірше меча!
Ніч перемінимо в день перероджений –
День переможних долань,

Пишемо долю краплиною кожною
Крові своєї... Повстань!

Наталія Крісман

Майданівець 2. Гуде Майдан, шумлять знамена, а буря дихає.
Злилися ріки люду українського від берега Дунаю до Десни, від Тиси
до Дінця. Полісся простягає руку Криму.

...Ми просто стояли під прапором миру –
За краще життя, за майбутнє дітей –
Всі ті, хто в цім світі не казяться «з жиру»,
По-людськи просили життя для людей.
Стояли в надії під стягом Європи,
І гріла нас пісня, і слово вело –
Аж поки з'явилися новітні «циклопи»
Й зі скриньки Пандори не вилізло зло.

Олекса Бригас

Майданівець 3. Прокинулося сонце – втікають нечестивці, бо на-
ше світло волі – для них чума. Хрещатик у морозі, а в серці – ватра
волі, привезена з Карпат нескорених. Сини повстанців на полонині
запалили живий вогонь і привезли в столицю святого Володимира!
Так гартували волю відчайдухи, долали смерть майбутніх поколінь.

«Майдан!» – повторюють народи світу.

Майданівець 4.

Повстали у серці Столиці
Одеса, Донецьк і Львів –
Студенти міцні, мов криця –
Майдан прапорами зацвів.
Бідкалась ніч на чатах,
Тишу зірвало: «Фас!»
«Беркут» у шкірі ката
Тупо здійснив наказ...
Шкірилась хижо потвора,
Чорно кипіла лють,
Тішився монстр: «Скоро
Євромайдан знесуть...»
Люто шакали жерли
Кров безборонних дітей
«...Не вмерла, іще не вмерла...» –
Рвалось із юних грудей!
Не вмерла... За брата, за сина
Михайлівський вдарив дзвін.
Геть банду! Вставай, Україно!
Революція. Прагнемо змін.

Тетяна Лемешко

Майданівець 5. Забули завойовники історію, не пам'ятають, як
предки цих шляхетних відчайдухів Європу рятували від османів
грудьми козацькими. Поклали голови, а не здавалися, казали:
«Смертей двох не буває, а одна нікого не минає!»

Ця історія пишеться кров'ю,
Ця війна за життя, за святе,
Щоб ніколи під ночі покровом
Хижий беркут не кривдив дітей.

Цей народ не відступить нізащо,
Ні дещиці землі не віддасть,
Не дозволить скривавленій пащі
Влади-монстра знущатися з нас.

Доросли до Майдану у душах,
Він у лоні зростив нашу міць,
Ми щомиті стаємо все дужчі,
Не впадемо ніколи вже ниць.

Всі Майдани в єдине зіллються –
За Україну, за рідне, своє...
Ми виходимо з лон революцій,
Ми віднині вже нація е!!!

Наталія Крісман

Майданівець 6. З нас кожен – данський принц від дня народження. Питання осоружне висить над нами, як дамоклів меч. Лиш сонце зійде – нас ведуть на страту під мур твердині і чинять розстріл, у подобу Божу ціляться, крізь мушку карабіна вимірюють заряд останній гідності людської. Що вибрати між існуванням нічим і життям героя? Які ще сумніви? Державі нашій бути!

Ми п'ємо тільки чай
На хребтах барикад...
Синку-крихітко, знай:
Вже не звернем назад!
Хоч ні кроку вперед
Не здолали ми ще –
В цій борні краще смерть
Під ворожим мечем,
Ніж коритись щомить
Знавіснілим катам,
Які звикли, що ми
Боїмося кийка...

Роман Лесюк

Майданівець 7. Герой загине, а не втратить гідності, онукам передасть жагу свободи. Жебрацтво і скигління – не для нього! Не буде простягати руки тремтячої перед собором: загине на полі бранному!

Загинути із честю і без сорому, не посипати попелом чуприну за необачний крок – наказ дружині князя Святослава перед боєм. «Бути! Героями покинути цей світ!» – відповідь на заклик князя.

Тут – немов на війні,
Не минає без жертв...
Вибач, синку, мені
В Миколайків четвер,

Що тобі не несучу
Миколайчиків міх,
Якщо б міг – то й весну
Тобі вклав би до ніг!
Нині ж татко димком
Весь пропах до душі,
Звільню Неньку з оков –
Повернуся мерщій!

Роман Лесюк

Майданівець 8. «Не піде Україна в ясир! Не бути цьому! Чуєш, бусурмане? Ми народилися орлами вільними і вільними загинемо!» – попереджає зарозумілу Порту гетьман Байда.

«Не бути тобі, ляше, в Україні паном!» – на поклик гетьмана збираються полки.

Матусю, я в Київ вже їду,
Ти вибач, тобі не сказав.
Ти вибач мені, моя ненько,
Я за Україну повстав.
Синочку, ти зовсім малий ще,
Куди ж ти, дитино, верни!
Матусю, якщо я загину,
Ти тихо мене пом'яни...
Синочку, а як же кохання,
А як же невістка, онуки?
Нікого, матусю, не буде,
Лиш жовті троянди розлуки.
Не плач, моя мамо рідненька,
Калину мені посади.
Я ангелом з неба прилину
І прийду до тебе у сни.

Ніна Макогон

Майданівець 9. «Бути!» – Іван Виговський карає, громить під Котопом розгнуждану Москву. Цар переляканий, як данський принц, питає: «Бути чи не бути?» На місяць дивиться – ввижається козацька шабля. Хто не прорікував, що нам не бути? Осатанілий імператор, німецька блудниця на троні строкатої держави, вусатий горіць у чоботах з кривавим дьогтем, а нині приндиться надутий дзюдоїст у кімоно японському.

Плине
Рікою вже
Кров Україною,
Сипле
Арештами
«Суд інквізиторів»,
Брат
На Грушевського

З кулею стрінувся –
Гідності
Лицарем
Став для історії.

Наталія Крісман

Майданівець 10. Вітри віків не залишають сумнівів. «Бути!» – підніс над головою булаву старий Іван Мазепа.

«Бути!» – сталевий голос Тараса неподалік від царської барлоги.

«Бути!» – Дмитро Вітовський повів когорту січових стрільців назустріч волі в місті короля Данила.

«Бути!» – як постріл серед грози воєнної наказ Тараса Чупринки, провідника повстанського.

Хитання геть! Геть сумніви! На осоружне запитання принца данського ми завше відповідали: «Бути!»

Небо
Журилося
Злетом обірваним
Крил,
Що свободою
Прагли святитися,
Сина,
Що страх свій
Поборював вірою
В те,
Що народиться
Нація Гідності...

Наталія Крісман

Майданівець 1. Стоїш в осерді континенту, а зиркаєш на закуті, шукаєш, де присісти, ну, звісно, з дозволу. Тебе навчали упродовж віків: «Не висувайся!» Такі учителі: залізли без дозволу до хати нашої, розсілись на покуті, погрозово гостини вимагали. Ти не перечив. Як віл покірний орав дідівській лан, вирощував пшеницю і випікав чужинцям коровай. Вони, із вдячності, тебе морили голодом. Хіба вже турбуватися про гідність, коли перед очима костюмаха розмахує косою? Як вижив українець недобитий? Ніхто не знає...

Рани
Зализують
Димом Майдановим
Ті,
Хто лишилися
На відстані пострілу.
«Господи,
Змилуйся!» –
В небо доноситься,
Слізеньки

Мамині
В земляньку бризнули...

Наталія Крісман

Майданівець 2. Сидиш на роздоріжжі з торбою жебрацькою, благально простягаєш руку до сусідів. На тебе позирають, як на лінивого без честі прохача із роду вічних попихачів?

Устань, країнино, услухайся в рахманні дзвони в глибинах серця! Устань із колін, мій українцю! Геть меншовартість і вторинність! Ти – спадкоємець слави й подвигів великого народу!

Понад
Могилами
Серце – мов горлиця,
Небо
Зсудомлене
Скоро розвидниться...
Знаєм вже,
Хто ми є –
Нація Гідності,
Більше
Не скоримось,
Стали ми вільними!!!

Наталія Крісман

Майданівець 3. Батурин кличе. Вирують гнівом Маківка і Крути, і Базар. Майдан революційний простягає руки. Чи будемо чекати, як сонце спалить з росами одвічних ворогів?

Стоїть Майдан братів – плече в плече,
і разом з ним ридає Україна.
Нехай же вам, герої, віддає
Святий Петро ключі від того раю,
де убієнний ангелом стає,
бо він герой. Герої не вмирають.
Герої не вмирають. Просто йдуть
з Майдану – в небо. В лицарі – зі смерті.
Пливуть човни. Пливуть човни. Пливуть...
Героям слава – вписано у серці.

Мар'яна Савка

Майданівець 4. Геть, триколоре царів захланних! Велично має над козацьким військом стяг предків із барвами небес гарячих у спекотне літо і степів пшеничних в очікуванні серпа жнивварського.

«Слава Україні!» – «Героям слава!» – пробігло, промайнуло над морем шликів синьо-жовтих.

Кохана, не плач, не журись, не сумуй, не печалься...
Я вернусь в твої сни й білим янголом з'явлюсь вночі,
Заколишу журбу, заберу я твій біль і неспокій
Й росянистим світанком проснусь на твоєму плечі...

Кохана, зажди, ще не час нам з тобою прощатись,
У весільному танці тебе я іще не кружляв,
Я лише захмелів від солодко-п'яного цілунку,
Пелюстками троянд я твої ще стежки не встеляв...
Кохана не плач, посміхнися мені променисто,
Я ж вернусь в твої сни й поведу тебе в буйні сади,
Я складу тобі з квітів, із трав, наречена, намисто
І з очей твоїх, люба, нап'юся терпкої води.

Богдана Стефура

Звучить пісня «Ой там при долині...» (музика і слова Романа Купчинського).

Майданівець 5. Хрещатик стрепенувся. Загомоніли дзвони...

Великий князь із п'єдесталу сходить, хрестом благословляє відважних праправнуків. Великий гетьман приструнює коня, стає перед військами з булавою. Великий поет виходить на Майдан, на кобзі грає марш козацький.

Схаменіться! Будьте люди,
Бо лихо вам буде.
Розкуються незабаром
Заковані люде,
Настане суд, заговорять
І Дніпро, і гори!

Тарас Шевченко

Майданівець 6. Нащадки козаків вклякають навколо попелища, хрестяться і знову підіймаються, готові до бою. Їх троє – стрілець із Галичини, козак з Чигирини і навіть один козак із Кубані. А ось вірменин, білорус, поляк... У лави стали витязі народні, славетних лицарів новітні спадкоємці: митець, співак, студент, журналіст, поет, бізнесмен, безробітний, таксист... За гідність людини, за вільну державу, з вірою в серці за праведну справу.

Козак.

По долу тополі
По горі смереки,
А доріженьки не видати.
А іти нам, трьом братам, довго,
А іти далеко, –
Благослови, мати,
За край свій стояти,
Від кулі не впасти
До білого рясту,
Не схилитись від недуги і посади
На траву русяву.

Тарас Мельничук

Січковий стрілець.

Благослови, мати,
Сто підків скресати,

Тебе визволяти –
І назад вертати.
Благослови, ненько,
Підняти калину
І не дати затоптати
Нашу руту, нашу м'яту
І пісню України.
Благослови, мати!..

Тарас Мельничук

Звучить пісня «Кленова балада» (музика і слова Анатолія Матвійчука).

Майданівець 7. Навколо вороги червоні, білі, а ще свій доморощений очільник – «чотирикутник смерті» для воскреслої держави. У ньому праправнуки козацькі й стрілецькі стають під стяги розбудженої нації. Нескорені, роздмухують вогонь погаслий, шукають іскри живильної.

Мати.

Ти, синку, питаєш: «Де неньо?»
І слізки на віях тремтять –
Твій неньо є кров'ю у венах
Землі, що по праву твоя.
Він там, де гартується воля
В горнилі, що зветься Майдан,
Де досі відлунює болем
Одвічна України журба.
Він там, де історію пише
Народ, що здійнявся з колін,
Аби його ворог не нищив
І в рабство не йшов його син.
Він там, де звучить: «Ще не вмерла!»
І лине під Божий покров,
Аби стрепенулась Говерла
І збурила приспану кров.
Він там, де пульсують мільйони
Свобідних сердець, як одне,
Він неньку Україну боронить,
Боронить тебе і мене...
Не плач, мій синочку, за неньом,
З очей своїх слізки зітри,
Поглянь, жовто-сині знамена
Розгойдують Волі вітри!!!

Наталія Крісман

Майданівець 8. Україна у вогні: кулі, «Беркут» і смерть... Не здаються герої. І раптом лунає наказ владодержця Януковича: «Задусити Майдан!» Гнівом переповнені вщерт, повстали люди.

Не скорились! Не здались!
У нерівнім бою...
І «Героям всім слава!» –
Десь несеться в строю.
Не забудем повіки
Їх святі імена,
Вічна слава героям!
Україна – жива!

Надія Музичка

Майданівець 9. Не бачать архангела на небі. Він у правиці меч-блискавку стискає. «Вставайте, – рече небесний посланець, – погляньте на синь безкрайню. Скидайте чоботи, помийте ноги, злучіться з матір'ю-землею. Не в попелі простиглому, в зударі з ворогом вогонь іскристий викрешіть. Вогонь не скарб, у золі захований. Вогонь – це дух, дарований архангельським мечем двосічним. Вогонь – як воля на вістрі козацької дамахи. У ній дух і воля Святослава із шляхетним покликом “Іду на ви!”, лицарства Петра Сагайдачного під Хотинном, стрілецтва січового на Маківці в Карпатах».

Майданівець 10.

Бог все бачив, усіх пізнав:
хто за волю, а хто за гроші
і хто кату служити хоче –
усіх бачив, усіх впізнав.
Бог дивився усі бої
і Він знає, чиї то кулі
постріляли його синів,
його кращих синів, у груди.
Хто його катував дітей,
хто живцем спалив свого брата –
то убивці, то слуги ката,
Бог від них не відвів очей.
Він чекає всіх на Суді,
Він чекає від них молитви
за усі ті звірячі битви,
за усі ті криваві дні.
Він все бачив у тій пітьмі.
Нехай падають на коліна
за кров кожного його сина,
бо пізнають і Божий гнів.
А кого згубили бої,
душі їх молоді, хоробрі
Бог зібрав у Небесній Сотні,
Він до себе забрав синів.
Як за волю спинялись серця
покоління запам'ятають.

Так... герої не вмирають,
і їх Славі не буде кінця.

Анастасія Дмитрук

Голос із мікрофона. Перші вбивства протестувальників на Майдані відбулися 22 січня 2014 року: тоді під час наступу «Беркуту» на вулиці Михайла Грушевського у Києві вбиті Сергій Нігоян та Михайло Жизневський. Того ж дня від катувань та переохолодження помер Юрій Вербицький. Після того ще кілька активістів померли в лікарнях від отриманих поранень. Пік смертей на Майдані розверзся 18–20 лютого, коли в сутичках із силовиками загинуло приблизно сто людей.

В моїй країні сьогодні траур...
Гудуть Карпати, реве Дніпро.
Над вбитим плаче безсила мати,
Чи рідний, чи чужий – вже все одно.
Їх не вернути, їх не забути.
Бо в пам'яті немає забуття.
Вони Герої, вони Безсмертні.
Вони віддали за нас Життя!
Вічна пам'ять!!!

Лірика Майдану

Звучить лемківська народна пісня «Пливе кача». На екрані демонструється відеоряд «Небесна Сотня».

Майданівець 1.

А сотню вже зустріли небеса...
Летіли легко, хоч Майдан ридав...
І з кров'ю перемішана сльоза...
А батько сина ще не відпускав.
    Й заплакав Бог, побачивши загін.
    Спереду – сотник молодий, вродливий
    І юний хлопчик в касці голубій,
    І вчитель літній, сивий-сивий...
І рани їхні вже не їм болять...
Жовто-блакитний стяг покрив їм тіло...
Як крила ангела, злітаючи назад,
Небесна Сотня в вирій полетіла...

Людмила Максимлюк

Дівчата запалюють свічки, викладені цифрою 100. Виходять юнаки з фотографіями загиблих на Майдані і від їхнього імені говорять. На екрані постаті матерів.

«Сергій Нігоян».

Мамо, я не вернусь,
Я до кінця тут буду,
В моїх роздертих грудях час зупиняє плин...
Знаєш, ця смерть комусь

Совість зі сну розбудить,
Вірю, діждеться Суду кат, що мене убив!

Наталія Крісман

«Михайло Жизневський».

Мамо, страху нема –
Страшно лише убивцям,
Зло їх спотворить лиця, наче гіркий дурман,
Довго їм ця зима
Буде, кривава, сниться
Спалахом блискавиці. Мамо, їх жде п'їтьма!

Наталія Крісман

«Назар Войтович».

Рідна моя, не плач,
Прийде катам розплата,
Нині сумне, та завтра вітер розвіє дим,
Спалимо геть до тла
На волелюбних ватрах
Наші одвічні ґрати, трішки лишень зажди!

Наталія Крісман

«Роман Гурик».

Мамо, я не вернусь,
Тут такі гарні люди,
В моїх роздертих грудях час зупиняє плин...
Знаєш, ця смерть комусь
Правди уроком буде.
Мамо, так вірив в чудо Твій непокірний син...

Наталія Крісман

«Сергій Дідич».

Рідна моя, не плач,
Сліз Твоїх я не вартий,
Нині сумне, та завтра вітер розвіє дим,
Спалимо геть до тла
На волелюбних ватрах
Наші одвічні ґрати, трішки лишень зажди!

Наталія Крісман

«Ігор Костенко».

Мамо, прости мені,
Як пробачала часто,
Знаєш, не страшно впасти, гірше – коли проспав
Мить для звитяг борні...
Мамо, мій обрій гасне,
Я відчуваю ласку світлих очей Христа...

Наталія Крісман

«Артем Мазур».

Не плачте, мамо... Я – в Небесній Сотні...
Я за Вітчизну голову поклав...

Я знаю, мамо, гірко Вам сьогодні -
Я ж бо живим вернутись обіцяв...
Не вийшло, мамо... Снайпер вцілів в серце...
Світ почорнів... І зупинився час...
Пробачте, мамо... Мусив я померти,
Бо Україна лиш одна у нас!
Прощайте, мамо... і простіть, благаю,
Що так невчасно світ цей полишив...
Я шлю Вам, мамо, вісточку із раю...
Я дуже, мамо, дуже Вас любив...

Уляна Дубініна

«Юрій Вербицький».

Не плачте ви за мною, мої рідні,
Не говоріть, коли немає слів!
Калину посадіть у підворітні
На спомин наших відданих життів.
Радітиму я щиро з небесами:
Даремно же на світі не прожив,
Бо Україну разом із братами
Я на Майдані гідно захистив!

Володимир Кубінський

Голос із мікрофона. Ми, як зірки, світитимемо з неба крянам,
тим Каменярам, які до волі дорогу торуватимуть! Наш край роз-
квітне, як райський сад земний з калинами і мальвами. Новітнє
лицарство співатиме про нас, оповідатиме легенди. Ми не вмремо,
нас не накриє замерзлою землею чорне забуття.

Українка.

Ми не були знайомі з тобою,
І не я, ти зумів стать героєм!
Хоч ходили стежками одними,
Я не знала тебе, побратиме.
Не була я тоді на Майдані,
(І для мене нема виправдання!),
Під лавинами куль нищівними
Ти за мене стояв, побратиме!
Замість мене ти спав у наметах,
Йшов під струмінь води з водомету,
Замість мене повстав проти влади,
І кричав, і складав барикади!
Зійшлись правда і зло у двобої,
І мене заступив ти собою
Від ворожої наглої кулі..
Біль і крик!.. Ніби сон... Дні минулі...
Я прийшла, побратиме, до тебе,
Коли чистим від хмар стало небо,

Коли дзвони в серцях пролунали...
По очах я тебе упізнала...
    Ти всміхався до мене із фото,
    І лампадка горіла скорботно
    Серед сотні таких же героїв,
    Що тоді не вернулися з бою,
Що полинули сотнею в небо...
І тепер я стою замість тебе!..
Проти зла і брехні, проти касти,
Проти влади, що хоче лиш красти,
    За свободу, за щастя, за рівність,
    За добро, за шляхетність, за гідність!..
Хай мій голос до тебе долине:
«Я не зраджу тебе, ПОБРАТИМЕ!»

Лариса Петрів

Звучить пісня «Мамо, я повернусь весною» (музика Михайла Олійника, слова Оксани Максимішин-Корабель). Хвилина мовчання.

Українець.

Історія... Вона прийшла у дім.
Неждано і негадано. Весною.
Не через двері – до передпокою
запхалася із мотлохом чужим.
    Їй не пручались грізні перуни.
    За нею шлейф пропущених уроків.
    Ритмічна строгість призабутих кроків
    й камінний страх берлінської стіни.
Історія... Вона прийшла у дім.
В суботній вечір. На український берег.
За перемогу недопитий келих
засвідчив, що цей світ не став своїм.
    Кому кричати? І до кого йти?
    Тут раціо безсиле й прозаїчне.
    Війна – поняття вельми не обтічне,
    У межах болю – смрад і блокпости.
Небесна Сотня біля барикад...
До сорок днів в нас є ще трохи часу.
Історія, як мунківська гримаса,
етапом йде з Московії в Белград.

Юлія Курташ-Карп

Українець. І знов двоголовий орел очі клює. Сусідня держава вже вкотре зазіхнула на наші землі! Цілиться дулом танка аж у саме серце. Сонцесяйний Крим відкусила. Замало. Не наситилась. Запустила свої пазурі в край шахтарський, хліборобський: облудою зір заливає. Нащо їй сіяти та жати пшеницю-жито? Хіба не може забирати хліб спечений від неозброєних українців? Хіба не може відібрати чужу працю? «Грабуй!» – таке життєве гасло всіх лиходіїв.

Гвардієць.

Зарясніли могили праотчих вкраїнських степів,
І заплакала вічність, як болем засріблена мати...
Криму сонця, Десни і Карпатських могутніх лісів
Заблагає душа, коли серце почне помирати.
Зарясніли могили, і маки ростуть, як сини,
У краплинах роси, наче море багряної крові,
А над ними в зажурі заплакані очі весни
Загубились, як лист у пожовклій багряній діброві...
Зарясніли могили вкраїнських незораних піль...
І далекі вогні, як червоні калинові грона.
Вишиванку із зір вишиває мережаний біль,
І голосить в хустині дубова розхристана крона...
Зарясніли могилами щедрі холодні віки,
І криниця без сліз. Тільки море багряної крові.
Зарясніли могили – над ними голосять батьки.
А над ними – зірки. У молитві, правірі, любові.

Ігор Калиниченко

Українець. Складна й бурхлива твоя доля, рідна земле! Топчуться по тобі орди чужинців, ворожі пазурі роздирають твоє тіло. Дітей твоїх ведуть загарбники у неволю. Над тобою і досі свистять гостродзьобі стріли, чорною смертю дихають жерла гармат, шугають ненависні залізні круки, вирують нескінченні битви за твою честь і свободу. Ворог імені твого справжнього не визнає.

Гвардієць.

Гадаєш ти мене образив,
Коли бандерівцем назвав?
Скажу тобі на це одразу –
Я ним не був! Тепер вже став!
Сприймаю це, як нагороду!
Звання, присвоєне за те,
Що сином став свого народу,
Любові почуття святе!
Люблю безмежно рідний край,
Цю чарівну, магічну мову,
Дарований Всевишнім рай,
Красу дівочу чорноброву.
Люблю за щедрість і за спів,
Шалені ночі солов'їні,
Коли бракує навіть слів,
Освідчитися Україні!
А ти мене за цю любов
Оскаженіло ненавидиш.
Не я до тебе! Ти прийшов,
На мою землю і тут гадиш!

Іди подальше від гріха,
Моє терпіння не безмежне.
Нехай святиться у віках
В борні здобута НЕЗАЛЕЖНІСТЬ!

Мирослав Вересюк

Українець. На майський квіт падуть морози... Зорі слізьми вми-
ваються... Верніть нам наше небо, верніть нам спокій. Навіщо ви
прийшли з війною? Навіщо ви нас окільцювали колонами своїх баг-
нетів? За що прийшли воювати? Ми вистоїмо брат за брата. У нас
воля – її не візьме автомат. І ми не здамося без бою. Усі собори хай
б'ють набат!

Полум'яніти – і не згоріти.
Стократ зродити – і розцвісти.
Зрубають –
Пустити нове коріння,
Щоб і не знали, коли ти встиг.
Це право народу, право ясеня,
Це право криниці, слова й зорі.
Це право кожного –
не згаснути
На землі.

Тарас Мельничук

Українець. Як міг радіти державний зверхник, що рідний пра-
пор, прапор держави незалежної, згорнули і кинули в куток без
жодної поваги? Хіба не злочин розпускати військо, коли навала
перед воротами? Так чинив колись полковник Ніс під час масакри у
Батурині, столиці гетьмана. Ви, мудрагелі, зневажили поради муд-
рого мандрівника про те, що Бог таланти різні дарував. Судити вас
не буду – хай судить Творець Небесний усіх: «професора» у кріслі
президента, мовного невігласа як уряду очільника, командувача з
когорти бізнесменів, про конокрада – не варт і згадувати. Який вам
вирок?

Гвардієць.

Іде війна. І це мені не сниться.
Іде ... чи в брід, чи навмання.
В ній переходять всі границі
І вороги, і їх брехня.
Іде війна, як темний морок ночі.
Нема їй ані стриму, ані спину.
І бреше підлий ворог в очі,
І «по-братерськи» цілить в спину.
Іде війна, не нами розпочата.
Запущена із ззовні, наче вірус.
І крутяться машинні коліщата:
Смерть – в плюс. Життя – у мінус.

Іде війна. Немов вогню лавина.
Не видно ні кінця в ній, ані дна.
Синів своїх хоронить Україна,
І в цифри перейшли вже імена!

Мирослава Сидор

Звучить пісня «Балада про мальви» (музика Володимира Івасюка, слова Богдана Гури).

Українець. Не покидайте батьківських осель, сини і доньки України! У ваші гнізда позалазять зайди, вони не розуміють солов'їного співу, для них миліший крякіт крука-ворона над трупом нашим!

Алея Слави! Хрести стрілецькі на могилах! Герої дивляться очима непослулими в темінь, ведуть розмову із зорями.

Луганчанин.

Це моя і твоя війна
за мою і твою свободу.
Ти із заходу, я зі сходу –
ми щаслива одна сім'я.
І ніхто нас не роз'єднає,
нас ніколи ніхто не здолає,
бо ми разом – могутня сила.
Це моя і твоя Україна.

Анастасія Дмитрук

Львів'янин.

І весь світ нас з тобою знає.
Нас з тобою весь світ поважає,
бо ми биті, та не подолані,
ми з тобою ніким не підкорені!
А нам брешуть, а нас обманюють.
Нас, мов звірів, з тобою стравляють,
але марно – дешева акція.
Я і ти – то Велика нація!

Анастасія Дмитрук

Одесит.

І ніхто нас не роз'єднає,
нас ніколи ніхто не здолає.
Ми тут вільні, царям не вклонимось,
ми ніколи їм не підкоримось!
Бо нам воля дорожче золота.
Наше слово б'є краще молота.
Я і ти – це велика сила.
Я і ти – це і є Україна.

Анастасія Дмитрук

Мати Україна.

Я – УКРАЇНКА!!!
Ну, стріляй,
Що гірше вже, як дух розп'ято,

Коли рука кривава ката,
Яку народ давно прокляв,
Вбиває брата?
Я – УКРАЇНКА!
Не боюсь
Ні смерті вже, ні ран болючих,
Сьогодні всі кайдани рвуться,
Я з лона світлих революцій
До Волі рвусь.
Я – УКРАЇНКА!
Краще смерть,
Бо після неї воскресіння...
Я вже не стану на коліна,
В моїй душі тризубий герб,
Я – УКРАЇНА!!!

Наталія Крісман

Звучить пісня «Слава Україні» (музика Олександра Єгорова, слова Оксани Білозір).

ІІІ. Післяслів'я. Єднаймо націю у всі віки!

Учитель.

Єднаймося, браття! Хай чиста іскрина
Запалить любов'ю гарячі серця,
Й піснями наповниться вся Україна
Від щастя, якому не буде кінця!

Ігор Калиниченко

Голос із мікрофона.

І піду я в життя по жалу бритви,
Вкарбую часу віковичний плин.
Моя душа – мільйонне поле битви,
Я – нації нескореної син.
Та знайте, вороги, давно пора вам знати:
Є небо голубе, є сонце золоте.
Є Україна – Батьківщина-Мати:
Вона вогнем в душі моїй цвіте.

Віталій Якубівський

Звучить пісня «Задивилась моя Україна» (музика Юрія Ількова, слова Богдана Стельмаха).

Оповідач 1. Є на світі одна Україна, як тільки одна є в нас мати, і їй наша найсвятіша, дитинна любов! Є одна Україна, як одна Мати Божа, і перед образом святої Матері, що у світ наш Бога принесла, повторимо заповітне Тарасове слово:

«Свою Україну любіть,
Любіть її. Во врем'я люте,
В останню тяжкую минуту
За неї Господа моліть».

Оповідач 2. «Прийми, Боже, молитву своїх дітей, бо ми просимо за Україну, за рідну Матір і молитва наша праведна, як і любов», – говорив Ярема Гоян.

Хлопець.

Україно, молюся за тебе,
Як за матір гріховно-святу,
За блакить твого вічного неба
І за ниву твою золоту.

Володимир Забаштанський

Дівчина.

Україно, молюся за славу,
За твою непокору століть,
За столицю твою златоглаву,
Що по груди в тополях стоїть.

Володимир Забаштанський

Хлопець.

Україно, молюся за мову,
За божественну мову твою
І за вроду твою калинову,
Від якої добрішим стаю.

Володимир Забаштанський

Дівчина.

Україно, молюся за пам'ять
Убієнних за волю синів
І за тих, що у душах запалють
Промінь правди, щоб край заяснів.

Володимир Забаштанський

Хлопець.

Україно, лише в милосерді
Час єднання синів настає.
То нічого, що ми не безсмертні,
За безсмертя молюся твоє.

Володимир Забаштанський

Дівчина.

Отче наш, у Твоїм часоплині
Все минає – ридай не ридай.
Боже, вибач гріхи Україні
І надалі грішити не дай.

Володимир Забаштанський

Усі учасники виконують пісню «Боже Великий, Єдиний...» (музика Миколи Лисенка, слова Олександра Кониського).

Оповідач 1. В усі часи наша земля народжувала синів і дочок, які палко любили свій народ і закликали люд не коритися зайдам. Були в нас і Богдан Хмельницький, і Петро Дорошенко, і Павло Полуботок, і Іван Мазепа. Були Тарас Шевченко, Іван Франко і Леся Українка, Микола Міхновський, Августин Волошин і Євген Конова-

лець, Юрій Шкрумеляк і Василь Симоненко, Василь Стус, Олекса Гірник, В'ячеслав Чорновіл...

Оповідач 2. Були козаки і січові стрільці, гімназисти, що полягли під Крутами, шістдесятники, дисиденти, студенти і Небесна Сотня новітнього часу...

Вже були розп'яття і Голгофи,
Хтось за нас колись вже воскресав.
Світ за мить, за крок до катастрофи,
«Господи, помилуй!» – на вустах.
Розпинають душу України
На хрестах лукавства та незгод...
Дай прозрінь, воскреслий Божий Сину,
Зберегти нам в єдності НАРОД!

Наталія Крісман

Оповідач 1.

Не розчаровуйся в Україні.
Немає єдності у нас –
То наша головна провина
За весь неволі довгий час.

Олесь Лупій

Оповідач 2.

Не розчаровуйся в Україні,
А розумій її печаль.
Що робиш ти для неї нині –
У себе спершу запитай.
Не розчаровуйся в Україні,
Вона свята, а грішні – ми.
В її недолі часто винні
Її ж бо доньки і сини.

Олесь Лупій

Оповідач 1.

Не розчаровуйся в Україні,
Ідеї волі певним будь,
Бо тільки той є справжнім сином,
Хто вміє неньки біль збагнуть.

Олесь Лупій

Оповідач 2.

Не розчаровуйся в Україні,
Вір, що мине важка пора,
Розквітне пишний цвіт калини
В садах достатку і добра.

Олесь Лупій

Звучить пісня «Лише у нас на Україні» (музика і слова Миколи Янченка). На сцену виходять учасники дійства з квітами синіх і жовтих кольорів, після декламації викладають ними Державний Герб.

Хлопець.

Українці, українці, земляки!
Мої сучасники й мої нащадки!
Єднайте націю у всі віки.
Поділена не встоїть – може впасти!

Петро Засенко

Дівчина.

Ми всі – і Донбас, і Волинь – українці,
Усі – кримчаки й галичани – вкраїнці,
І гори, й степи – ми усі українці.
Живім для добра на вселюдському святі,
Не зраді, а правді і злагоді раді.

Петро Засенко

Хлопець.

Ми всі на землі своїй різні і рідні,
Будьмо ж премудрої Матері гідні.
Кров наша спіла, родити не пізно,
І не вмирає душа наша й пісня.

Петро Засенко

Дівчина.

Хай майорить вкраїнська корогва,
Хай корінь роду українців ожива,
Хай рознесе повсюдно у світах
Пісні єднання український птах.

Іван Немченко

Хлопець.

Хай русинові із прастарих Карпат
Потисне руку слобожанський брат.
Хай лемківчанка задуми свої
Довірить посестрі із степових країв.

Іван Немченко

Дівчина.

Хай пісню вони разом заведуть,
Де б чути було силу молоду.
Її доповнить голосний пеан
Кубанців, вінніпезців, пряшівчан...

Іван Немченко

Хлопець.

Ми всі, України доньки і сини,
Подбаймо про добробут сторони,
Щоб українськості цілюще джерело
По всіх материках щедріше потекло.

Іван Немченко

Усі учасники беруться за руки й виконують пісню «Хай живе надія» (музика Ірини Білик, слова Ірини Білик та Костянтина Гнатенка).

ПАМ'ЯТЬ У НАВЧАЛЬНИХ РЯДКАХ

Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА,
вчителька української мови і літератури
Голинського ліцею Калуської районної ради,
вчителька-методистка, заслужена вчителька України

ЧОТА КРИЛАТИХ І БЕЗСМЕРТНИХ. Тексти диктантів і переказів з української мови для учнів 5–11 класів

Тексти для контрольних і навчальних диктантів

5 клас

Вишивана сукенка Ольги Басараб

Вишивану сукенку Ольги Басараб знайшли у колекції народного одягу Українського національного музею в Чикаго. Вишиванка записана в реєстрах музею як сорочка. Вона багато років зберігалася у фондах. Особливий крій і гарний узір викликали зацікавлення. Через інвентаризаційний номер вдалося знайти Тетяну Левицьку із Каліфорнії, яка подарувала музеєві історичну реліквію – вишивану сукенку своєї тітки, героїчної українки Ольги Басараб, яку замордували у в'язниці. Пізніше на стіні камери, де вона перебувала, її побратим по боротьбі знайшов напис: «Вмираю, замучена, помстїть! Ольга Басараб».

Ольга Басараб – розвідниця, організаторка першої жіночої чоти Українських січових стрільців, зв'язкова Євгена Коновальця, вірна донька українського народу.

94 слова

6 клас

Січові стрільці – захисники українського народу

Українці – мирний народ, який з давнини орав, сїяв, складав прекрасні пісні, молився Богові. Але на багаті українські землі завжди зазіхали загарбники. Тоді мирний хлібороб змушений був брати до рук шаблю і захищати свій рід, свою державу.

Свобода і честь – це найвищі цінності українців ще з часів Русі-України.

Борців за волю, за Українську державу називаємо героями. До них, безперечно, належать Українські січові стрільці. Вони були у складі австро-угорської армії, але боролися за Україну, хотіли злучити український народ у соборній самостійній державі.

Бойовий шлях стрільців був дуже складним, але це були перші кроки до створення національної армії, яка могла б захистити свій народ від іноземного поневолення.

106 слів

7 клас

Він був із чоти крилатих...

Гімназист Юрій Шкрумеляк із села Ланчина у Надвірнянщині був серед перших добровольців, які стали в лави Українських січових стрільців. Він воював під командуванням отамана Гриця Коссака. Брав участь у боях за гору Комарницьку, місто Стрий. Був поранений. Після лікування знову повернувся до стрілецького війська. Був підхорунжим.

Але Юрій Шкрумеляк відомий не тільки як добрий військовик, а й як самобутній письменник. Він написав багато текстів стрілецьких пісень, збірки поезій, декілька книжок повістей та оповідань, драму, а також низку казок і віршів для дітей.

За советських часів Юрій Шкрумеляк зазнав переслідувань. У 1948 році його засудили на десять років позбавлення волі і відправили в далеку Печору.

Життя і творчість цього славного українця, співця січового стрілецтва, ще чекають своїх дослідників і нашої шани.

119 слів

8 клас

Повернення «Шаріки»

До репертуару Івано-Франківського драмтеатру повернулася оперета «Шаріка, або Кохання січового стрільця» Ярослава Барнича. Автор написав твір після переїзду до Станіслава в 1934 році.

Доля «Шаріки» така ж драматична, як і доля багатьох борців за волю і незалежність України. Під час прем'єри оперети у Станіславі 1943 року гестапівці заарештували майже весь склад провуду ОУН, 27-х (у деяких джерелах 30-х) осіб розстріляли. У советські часи твір був заборонений. Аж у 1995 році його постановку здійснили у Львові, а відтак у Тернополі. Тепер оперета повернулася до Івано-Франківська, де й була створена. Повернулися й усміхнені молоді хлопці, які з «огнем завзяття» у серцях ішли «битися з москалями», щоб здобути волю. Воскресло й велике кохання мадярської дівчини Шаріки і галицького січового стрільця.

Зараз, коли в Україні йде війна проти московитських окупантів, вистава дуже актуальна. Вона зміцнює наш дух, нашу віру в перемогу.

140 слів

9 клас

Чуєш, брате мій...

1914-й рік. На велелюдному залізничному двірці у Кракові так багато галичан-емігрантів. У їхніх очах – смуток, у серцях – біль від прощання з рідною землею. Стискається серце і в поета Богдана Лепкого. Уста мимоволі шепочуть:

«Видиш, брате мій,
Товаришу мій,
Відлітають сірим шнурком
Журавлі у вирій...
Кличуть: “Кру! Кру! Кру!
В чужині умру,
Заки море перелечу,
Крилоньки зітру”».

Відлітають емігранти-журавлі, не знають, що чекає їх там, у далеких чужих краях.

Минає чотири роки. Січовий стрілець Левко перечитує щемливі слова братового вірша. Вони одразу журавлиним шнурком витягуються під лініями нотного стану і журавливою мелодією проникають у серце, у душу.

«Чуєш, брате мій...» тужливо бринить над свіжою могилою січового стрільця.

«Чуєш, брате мій...» смутком витає в серці у хвилини прощання з найдорожчим.

Пісня-біль, пісня-туга, пісня-жаль, пісня-сльоза, пісня-реквієм...

Скільки житимуть українці, її мелодія, її слова журавлями летітимуть у високе небо вічності.

142 слова

10 клас

Перша жінка – січовичка

Це була дівчинка з волошковими очима і золотим волоссям. Дуже допитлива й енергійна, відкрита й товариська. Разом з іншими дітьми села Вишнівчик (тепер Львівська область) донька панотця Івана босоніж бігала по траві, бавилася у «хованки», пізнавала світ.

З дитинства тягнулася до знань. Це привело її до семінарії Українського педагогічного товариства, а так і до Львівського університету. Їй усміхалася доля успішної науковиці, але стала вона докторкою філософії і написала свої 75 наукових і популярних книг у перервах між битвами чи засіданнями таємних товариств, царським полоном і советським табором.

Олена Степанів. Степанівна. Ще в юності вона зацікавилася «Пластом», стрільбищами з браунінга та рушниці, визвольною боротьбою українського народу. Пізніше вступила до Українських січових стрільців, стала команданткою першої жіночої стрілецької чоти.

За відвагу у боях на горі Маківці Олену нагородили срібною Медаллю хоробрості і Військовим хрестом, а також присвоїли їй офіцерське звання «хорунжого».

Під час кривавої битви під Болеховом панна-кадет потрапила в московський полон, з якого її звільнили через два роки. Вона знову повернулася до стрілецького коша, який перебував тоді біля Стрия.

У 1918 році Олена Степанів брала участь у підготовці Листопадових подій. Мужня жінка вірно служила своєму народові, який знемагав у польському, а потім у советському ярмі.

За це московські окупанти на довгі роки заслали її на тяжкі роботи в мордовські торфовища, звідки повернулася в 1956 році смертельно недужою.

11 вересня 1963 року українці попрощалися зі своєю славною донькою – науковицею, педагогинею, військовичкою.

179 слів

11 клас

Стрілецький часопис «Шляхи»

Українські січові стрільці не тільки брали участь у боях, а й вели велику культурно-просвітницьку роботу, писали спогади, вірші, нариси, складали пісні. Була у них і своя преса.

Уперше ідею видання власного друкованого органу висловив Василь Данилович, який хотів відновити журнал «Житє», але смерть не дала можливості стрільцеві здійснити цей задум.

Навесні 1915 року, як пише Микола Лазарович у своєму дослідженні «Культурно-просвітницька діяльність Українських січових стрільців у роки Першої світової війни», Роман Купчинський написав жартівливу поему «Новініяда», що «у вигляді рукопису на 21 сторінку з окремими ілюстраціями Осипа Куриласа “ходила” серед стрільців і користувалася величезною популярністю». Саме цей твір вважають початком стрілецької преси.

Тоді ж був створений стрілецький фонд, завдяки якому вийшов журнал «Шляхи». Часопис став органом стрілецької ідеології та збірником матеріалів до історії УСС.

Перше число журналу з'явилося 15 грудня 1915 року, а останнє (44-е) – у другій половині 1918 року.

Серед найактивніших дописувачів були Микола Голубець, Осип Назарук, Дмитро Вітовський. Тісно співпрацював із часописом і Дмитро Донцов, який велику увагу приділяв розвитку української націоналістичної ідеології.

У «Шляхах» публікували стрілецькі літописи, новели, вірші, публіцистично-критичні статті. Завдяки цьому нині маємо правдиві свідчення звитяг і боротьби, духовного життя і мистецької потуги Українських січових стрільців.

195 слів

Тексти для докладних і стислих переказів

5 клас

Жіноча чота січового стрілецтва

Жінки-українки. Матері, сестри, кохані. Вони часто несли на своїх тендітних плечах тягар воєн і втрат, гніту і безправ'я. Поруч із чоловіками боролися за право українського народу бути вільним і незалежним.

Згадаймо жіночу чоту січового стрілецтва, яка проявила небачений героїзм у боротьбі з московитською навалою. Олена Степанів, Софія Галечко, Ольга Басараб, Гандзя Дмитерко, Василина Ощипко, Олена Кузь та інші. Їх було тридцять троє. Це перші жінки у бойових формаціях Європи. Студентки, семінаристки, вчительки покидали рідні домівки, затишні аудиторії і йшли у лави борців за кращу долю свого народу.

У звіті військового журналіста Франца Мольнара, який у серпні 1915 року побував на галицькому фронті, читаємо про особливість українських відділів, до складу яких «входять одягнені в регулярні, польові уніформи дівчата, які виконують польову службу під кожним оглядом нарівні з чоловіками. Вони носять кріси ... складають вояцьку присягу, їх підносять у військових ступенях, вони одержують бойові відзначення».

Українські жінки справді вражають мужністю і жертівністю.

150 слів

Пояснити значення слів: *кріс* (рушниця); *формація* (тут: тип, структура чого-небудь, що відповідають певному рівню, певній стадії розвитку); *чота* (те саме, що *взвод*; *чотар* – командир *чоти*).

Дібрати синоніми до слів: *відзначення* (тут: вшановування, нагородження); *тендітний* (ніжний, витончений, слабкий); *тягар* (ноша, гніт, тягота).

Скласти план докладного переказу.

Орієнтовний план.

1. Участь українок у боротьбі за волю.
2. Жіноча чота січового стрілецтва.
3. Франц Мольнар про українок-військовичок.
4. Мужність українських жінок.

6 клас

Присяга Українських січових стрільців

Легіон Українських січових стрільців був створений у 1914 році. Його почали формувати у Стрию, що на Львівщині. Сюди прибуло 28 тисяч українців-добровольців, але австрійське військове командування дозволило залишити тільки дві з половиною тисячі. Третього вересня сумно прощалися з легіоном молоді хлопці, які хотіли виборювати волю Україні. У книжці Михайла Галуцинського «З

Українськими січовими стрільцями. Спомини з 1914–1915 років» читаємо: «Зі сльозами в очах благали вони залишити їх, та годі було вволити їх бажання».

А ті щасливі, яких залишили, мали прийняти присягу на вірність Австро-Угорщині. Це пригнічувало всіх. Чи заради цього вони покинули рідні домівки, студентські аудиторії?

Один із учасників церемонії у книжці «Рік грози і надій 1914» писав, що присяга звучала глухо, без ентузіазму. Дехто замість слів присяги декламував уривки з Шевченкового «Кобзаря».

Тоді ж, за свідченням очевидців, Дмитро Вітовський склав іншу присягу – таємну, яку прийняв від українських добровольців отець Осип Нижанківський.

У тексті присяги були такі слова: «Я, Український Січовий Стрілець, присягаю українським князям, гетьманам, Запорізькій Січі, могилам і всій Україні, що вірно служитиму Рідному Краєві, боронитиму його перед ворогом, воюватиму за честь української зброї до останньої краплі крові. Так мені, Господе Боже і Архангеле Михаїле, допоможіть. Амінь».

Саме цій клятві було вірне новітнє українське військо – січові стрільці.

202 слова

Пояснити значення слів: *ентузіазм* (сильний запал, захоплення, душевне піднесення); *легіон* (військове з'єднання у складі збройних сил, що комплектується виключно з іноземців).

Дібрати синоніми до слів: *благати* (молити, просити, упрохувати); *боронити* (тут: захищати, вберігати, відстоювати, вступатися (за когось чи щось), обороняти); *присяга* (присягання, клятва, обітниця, обіт); *спомин* (спогад, споминання, згадка).

Скласти план докладного переказу.

Орієнтовний план.

1. Створення легіону Українських січових стрільців.
2. Обмеження кількості легіонерів австрійським командуванням.
3. Сумне прощання добровольців.
4. Дві присяги Українських січових стрільців.
5. Клятва вірно служити Україні.

7 клас

Нескорена українка Ольга Басараб

Ольга Басараб разом з Оленою Степанів та Софією Галечко створила першу жіночу чоту Українських січових стрільців у Львові. Визначна громадська і політична діячка, розвідниця, відважна і незламна жінка народилася 1 вересня 1889 року в селі Підгороддя, що на території Рогатинщини, у священничій родині. Навчалася у приватному пансіонаті в Сілезії, у ліцеї в Перемишлі, у Віденській торговій академії.

У 1914 році Ольга вийшла заміж за студента Дмитра Басараба, який через кілька місяців загинув на фронті.

Ольга Басараб працювала бухгалтеркою посольства України у Відні і водночас була розвідницею. Переїхавши в 1923 році до Львова, одразу стала учасницею Головної управи філії Союзу українок, активно співпрацювала з Українською військовою організацією (УВО), яка в 1929 році стала основою Організації українських націоналістів (ОУН), була зв'язковою Євгена Коновальця.

9 лютого 1924 року польська поліція заарештувала українську патріотку. Упродовж кількох днів Ольга витримала страшні тортури, але не виказала українського підпілля. Катам, які імітували самогубство ув'язненої, не вдалося приховати свого злочину. Після ексгумації тіла, проведеної під тиском львів'ян, виявили, що українку замордовано. Їй тоді було тільки 34 роки.

26 лютого сотні тисяч людей прощалися з українською патріоткою на Янівському цвинтарі. Її мученицька смерть стала символом нескореності в боротьбі за соборну і незалежну Україну, а могила національної героїні – місцем паломництва українців.

Іменем Ольги Басараб названі вулиці, товариства, організації. Нескорена галичанка назавжди залишиться в народній пам'яті.

214 слів

Пояснити значення слів: *ексгумація* (у слідчій і судовій практиці – викопування трупа з метою судово-медичного дослідження); *імітувати* (тут: підробляти під що-небудь); *паломництво* (у християнській, мусульманській та інших релігіях – мандрівка по святих місцях; мандрівка для відвідання когось-небудь, чогось-небудь великою кількістю шанувальників, прихильників); *пансіонат* (вид закладу для відпочинку; те саме, що *пансіон* – державний або приватний закритий навчальний заклад із гуртожитком); *трансформуватися* (видозмінитися, перетворитися).

Дібрати синоніми до слів: *визначний* (видатний, важливий, знаменитий); *відважний* (сміливий, хоробрий, мужній, безстрашний, небоязкий, небоязливий, нелякливий, безбоязний, відчайдушний); *нескорений* (непереможний, нездоланий, незламний, непоборний).

Скласти план докладного переказу.

Орієнтовний план.

1. Ольга Басараб – одна із організаторок першої жіночої чоти Українських січових стрільців.
2. Життєві стежки відважної українки.
3. Активна громадсько-політична діяльність Ольги Басараб.
4. Арешт української патріотки.
5. Мученицька смерть Ольги Басараб – символ незнищенності українського народу.

8 клас

Іван Франко і січові стрільці

Українські січові стрільці – це вчені, поети, архітектори, медики, художники, журналісти, студенти і гімназисти, селяни і ремісники. Найкращі представники галицького суспільства, українські лицарі. Іван Франко був спорідненим з ними і світоглядно, й ідейно. Пішов добровольцем до стрілецького легіону і його син Петро. Пліч-о-пліч зі своїми шкільними товаришами Євгеном Коновальцем, Андрієм Мельником відстоював ті ідеали, які сповідував його батько.

Петро мав диплом інженера, був схильний до техніки, тому його скерували до авіаційної школи в Сараєво. Після «Листопадового зриву» він очолив авіаційний відділ Державного Секретаріату військових справ і водночас був призначений командиром летунського відділу УГА. Власне, він і створив та розбудував авіацію української армії.

Великий Каменяр пишався сином, який збив 16 ворожих літаків й отримав за бойові заслуги звання полковника, і у вірші «Чи віщий сон» бажав йому «якнайдовше» жити.

Зі стрільцями пов'язала Івана Франка і його тяжка хвороба. Із 13 листопада 1915 року він перебував у стрілецькому захисті «Приют для хворих і виздоровців Українських січових стрільців» у Львові. Як згадують поетові сучасники, потрапив він до установи дуже хворим: пухли ноги, зупинялося серце. Через кілька тижнів Іванові Франкові стало набагато краще. Він почав ходити, читати, віршувати. Стрільці ставилися до поета як до духовного батька, рівного їм вояка, всіляко допомагали йому. Їх об'єднувала велика любов до України, прагнення бачити її вільною і незалежною.

Січові стрільці і провели в останню путь Великого Українця, а в їхньому часописі «Шляхи» з'явилася стаття про значення постаті Івана Франка в житті України і стрілецтва, у якій є прекрасні слова: «Тепер, коли тисячі падуть і гинуть, ми знаємо тільки одне: на бойовому шляху України упав перший жовнір першого ряду, не з крісом, а з молотом».

264 слова

Пояснити значення слів: *захист* (тут: місце, притулок, де можна захиститись, заховатися від кого-небудь, чого-небудь; укриття; лікувальна установа); *ідеал* (найвища мета, до якої прагнуть люди, і яка керує їхньою діяльністю; вірець досконалості).

Дібрати синоніми до слів: *віщий* (пророчий, провісний); *путь* (дорога, шлях, тракт, траса, магістраль, гостинець, путівець); *сповідувати* (визнавати, приймати).

Скласти план докладного переказу.

Орієнтовний план.

I. Українські січові стрільці – цвіт галицького суспільства.

II. Іван Франко і січове стрілецтво.

1. Син Франка Петро – доброволець стрілецького легіону:
  - а) його схильність до техніки;

- б) вишкіл в авіаційній школі Сараєва;
  - в) участь у створенні та розбудові української військової авіації;
  - г) бойові заслуги.
2. Перебування Івана Франка в стрілецькому притулку.
  3. Дружні стосунки із січовими стрільцями.
- III. Визнання вояками значення Івана Франка для України.

9 клас

Повернення Михайла Гаврилка

Ім'я чотаря Українських січових стрільців, повстанського отамана, скульптора, художника, поета Михайла Гаврилка повернув Україні письменник, краєзнавець, активний громадський діяч Роман Коваль. Його перу належить історичний нарис «Михайло Гаврилко: і стеком, і шаблею».

Лауреат Національної премії імені Тараса Шевченка Ігор Калинець назвав книжку «енциклопедією початку ХХ століття», а професор Волинського національного університету Олексій Колісник відзначив, що книга про Михайла Гаврилка – це «історія нашої ідентичності».

У нарисі подано коротку біографію Михайла Гаврилка. Дізнаємося, що народився він 5 вересня 1882 року на Полтавщині у старокозацькій родині.

У 1904 році після закінчення Миргородської художньо-промислової школи хлопцеві надали державну стипендію, щоб він, як перший учень із малювання і скульптури, міг навчатися в Санкт-Петербурзькому училищі технічного малювання, але звідти Михайло відрахований за організацію демонстрації та студентського страйку.

Упродовж 1905–1907 років шість разів був ув'язнений. Довго перебував на нелегальному становищі на Полтавщині та Київщині. Але, як пише Роман Коваль, «місця на рідній землі Михайлові не було. Чекати суду, щоб “загриміти” в Сибір, він не збирався. Краще вже тікати до Австро-Угорщини». Михайло Гаврилко так і зробив.

Завдяки фінансовій підтримці Наталії Кобринської та Андрея Шептицького здобув освіту в Імператорській академії мистецтв у Кракові. Тут вийшла і єдина його поетична збірка «На румовищах».

Як скульптор стажувався в Парижі. З початку 1915 року Михайло Гаврилко був на фронті, брав участь у боях у Карпатах, під Болахом, Вікторовом, Галичем.

У 1916–1917 роках разом із Дмитром Вітовським і Миколою Савичем організували українське шкільництво на Волині.

Основною темою його скульптурної творчості стала Шевченкіана. Михайло Гаврилко, як пише Роман Коваль, створив чотири проекти пам'ятників Тарасові Шевченку в Києві, погруддя Кобзаря для Чернігова, Кіцмані, Косова, Полтави, увічнив Великого Українця в барельєфах, горельєфах, плакетках, портретах, медальйонах.

Талановитий митець створив багато скульптурних композицій, виконаних олівцем, вугіллям, олійними фарбами. Він любив Україну, жив для неї, а таких людей більшовики ненавиділи. Вони знищили Михайла Гаврилка, як і майже всі твори митця, восени 1920 року, спаливши його в топці локомотива.

Та не знищити нікому людської пам'яті про тих, хто на вітвар боротьби за волю України поклав найдорожче – життя.

331 слово

Пояснити значення слів: *барельєф* (скульптурна прикраса на плоских поверхнях, що виступає над площиною фону менше ніж на половину своєї товщини); *горельєф* (скульптурний твір, у якому зображення виступає над площиною тла більше ніж на половину свого об'єму); *енциклопедія* (науковий довідник, що об'єднує найістотніші відомості з усіх галузей знань чи якої-небудь однієї галузі, розміщених в алфавітному або тематичному порядку); *ідентичність* (тотожність, однаковість); *медальйон* (ювелірний виріб у вигляді овального або круглого плоского футляра, куди вставляють яке-небудь зображення, дрібний предмет чи запис і носять на шії; рельєф або малюнок в обрамленні); *плакетка* (від *плаке* – виріб із металу або деревини, покритий іншим металом, іншою деревиною для оздоблення, захисту від псування); *румовище* (руїна); *стек* (тонка палиця з ремінною петлею на кінці, що служить хлестом під час верхової їзди).

Дібрати синоніми до слів: *нелегальний* (підпільний, таємний, потайний, конспіративний).

Скласти план докладного переказу.

Орієнтовний план.

I. Історичний нарис Романа Коваля про Михайла Гаврилка.

II. Відгуки відомих людей про книжку.

III. Трагічна доля Михайла Гаврилка.

1. Михайло – найкращий учень з малювання і скульптури.

2. Навчання у Санкт-Петербурзі.

3. Організація студентських протестів.

4. Кількаразове ув'язнення і перебування у підпіллі.

5. Культурно-освітня робота на Волині.

6. Шевченкіана Михайла Гаврилка.

7. Страта митця більшовиками.

IV. Народна пам'ять про борця за волю України.

10 клас

Мемуари архикнязя Вільгельма Габсбурга, який став Василем Вишиваним

Він був правнуком імператора Леопольда II і троюрідним небожем Франца-Йосипа I, ерцгерцогом Австро-Угорщини, а став українським військовим діячем, політиком, дипломатом, полковником легіону Українських січових стрільців, поетом-ліриком і просто Василем Вишиваним. Так його називали січові стрільці. Австрієць

Вільгельм фон Габсбург-Льотрінген, який заради України пішов із батьківської домівки, розірвав зв'язки з аристократами Європи, полишив своє високе становище, титули, став українцем і заплатив життям за звільнення українського народу з-під ярма двох імперій – Австро-Угорської і Російської.

«Почуваю себе українцем, і інтереси України для мене на першому місці», «...мені дуже хочеться працювати для України, і я працюю, доки матиму змогу». Такі зізнання читаємо у його мемуарах. Тут знаходимо щиро розповідь і про дитинство та юність, і про строге виховання у батьківському домі, і про навчання у військовій академії, і про захоплення літературою та поезією, і про шлях до українства, до усвідомлення ідеалів української національної справи.

Уперше Вільгельм Габсбург почув про українців у місті Живці, де сім'я оселилася на постійне проживання. «Там, – пише він, – була в нашій домі польська шляхта і я навчився там польської мови, яку добре опанував. Там я перший раз почув про Українців. Поляки називали їх “Русіні” і висказувалися про них, як про розбишаків, бандитів і т. д. Я міг тоді мати коло 14 літ і свято вірив, що Українці, які так недалеко від Живця живуть, це дійсно розбишацьке плем'я.

Це мене дуже цікавило і притягало мою увагу. В кімнаті, де ми училися, висіла на стіні велика карта Галичини і мою увагу все звертала місцевість Жаб'є в Східній Галичині між горами. Я представляв собі, що це мусить бути осередок українського розбишацького племені. І твердо постановив я собі вже тоді поїхати туди і придивитися тому страшному племені. В 17 році життя довелося мені поїхати в гуцульські гори до Ворохти. Вибрався я сам...

Було це в літі і було дуже жарко. Я їхав через Львів і Станиславів інкогніто, в купе другої класи. Вражіння з гуцульських гір мав я чудесне. Вийшовши з залізниці на двірці в Ворохті, пішов я в село. На дорозі зустрів гуцула-селянина, літ коло 40 і запитав його польськи, чи має для мене помешкання на кілька днів. Він відповів, що має. І я замешкав у нього. Я ходив по горах. Їздив кінно і возами, був в Жаб'ю, скрізь шукаючи українських розбишаків. Але надармо. Це мене розчарувало. В душі виринула у мене велика нехоть до моїх інформаторів, яким я так довго вірив. Відтоді я зовсім змінився і до Живця вернув іншим, як виїхав».

Відтак Вільгельм Габсбург ретельно студював українську мову, читав твори Михайла Грушевського, Тараса Шевченка, Івана Франка, Юрія Федьковича, Василя Стефаника, Гната Хоткевича, спілкувався з вояками-галичанами, слухав українських пісень. Він детально розповідав, як став командантом українського легіону: «Команду над Українськими Січовими Стрільцями обняв я дня 1 квітня 1918. Вони стояли тоді залогою в Копані під Херсоном (на Великій Україні). Я приїхав безпосередньо перед їх наступом на місто Херсон, який був в руках большевиків. Приняли мене дуже добре, бо вже знали, що я не думаю робити жадної австрійської політики, тільки чисто національну».

Василь Вишиваний вважав українців «найкращими жовнірами», дуже витривалими, сміливими і вірними, але з єдиною хобою – вони занадто добродушні.

«Українці, – писав він, – люблять співати. Я люблю слухати, як вони співають. Обов'язково казав я співати “Не пора”, “Ще не вмерла Україна”, “Верховино” і “Над Прутом у лузі”».

Із теплотою згадував Вільгельм Габсбург про знайомство з Дмитром Вітовським. Відомо, що це він у Бучацькому василіанському монастирі вручив Василеві Вишиваному грамоту уряду ЗУНР про присвоєння звання полковника Української Галицької армії.

Мемуари Вільгельма Габсбурга є найціннішим матеріалом для початку всебічного й правдивого дослідження життя та драматичної долі австрійця, який присвятив себе боротьбі за українську справу.

593 слова

Пояснити значення слів: *двірець* (вокзал); *ерцгерцог* (в Австрії та Австро-Угорщині – титул наступників престолу династії Габсбургів; особа, що мала цей титул); *інкогніто* (ховаючи, затаюючи своє ім'я, не відкриваючи його; потай, таємно; особа, що хоче залишитися невідомою та приховує своє справжнє ім'я); *мемуари* (літературний твір у формі записок, написаний від першої особи – учасника або свідка відображених у ньому подій).

Дібрати синоніми до слів: *добродушний* (добрий, добросердний, сердечний, задушевний, милостивий, милосердний, незлобливий, благодушний); *домівка* (житло, оселя, помешкання, дім, хата, поріг, господа, хатина); *постійний* (тут: сталий, незмінний, тривкий); *хиба* (вада, недолік, дефект).

Скласти план стислого переказу.

Орієнтовний план.

- I. Титули австрійського престолонаступника.
- II. Від Вільгельма Габсбурга до Василя Вишиваного.
- III. Сторінками мемуарів ерцгерцога.
  1. Щира розповідь Вільгельма про своє життя.
  2. Спогади про перше знайомство з українцями.
  3. Подорож у Карпати.
  4. Вивчення української мови, читання творів літератури.
  5. Командування Українськими січовими стрільцями.
  6. Оцінка духовних і бойових якостей українських вояків.
  7. Знайомство з полковником Дмитром Вітовським.
  8. Присвоєння Василеві Вишиваному звання полковника.
- IV. Значення мемуарів Вільгельма Габсбурга.

11 клас

Коли народилися Українські січові стрільці?

У відповідях на це запитання історики не є одноставними. Одні вважають роком народження січових стрільців 1914-й, коли поча-

лася Перша світова війна, інші твердять, що організаційно стрілецький рух оформився ще в другій половині XIX століття. Саме тоді в Західній Україні зародився січовий рух, активісти якого потім були в перших лавах січового стрілецтва.

Перше руханкове товариство «Сокіл» утворилося у Львові з ініціативи Василя Нагірного 1894 року, а 5 травня 1900 року адвокат з Коломиї Кирило Трильовський організував протипожежарничо-гімнастичне товариство «Січ» у селі Заваллі Снятинського повіту (тепер Івано-Франківська область). Для селян це було щось нове, адже подібні сокільські осередки, які засновано в середині дев'яностих років XIX століття, діяли тільки в містах, а тому сільська юнь з великим бажанням вступала до протипожежарничо-руханкових товариств. Молоді люди згуртовувалися не тільки для занять спортом, а й для плекання українських духовних цінностей, національної єдності.

У 1911 році за почином Івана Чмоли, Петра Франка, Василя Кучабського, Олени Степанівни, Романа Сушка виникає таємний військовий гурток «Пласт».

Із надр галицьких січей вийшли ті, що стали ядром Українських січових стрільців.

Кирило Трильовський, Володимир Старосольський добре розуміли необхідність створення військових молодіжних організацій, які б стали зародком майбутнього українського війська.

15 грудня 1912 року збори Українського студентського союзу вирішили почати військовий вишкіл серед молоді. Потрібен був лише офіційний дозвіл. У лютому 1913 року Кирило Трильовський розробив і затвердив статут товариства «Січові стрільці», а 18 березня 1913 року у Львові створені «Січові стрільці I». Товариство очолив Володимир Старосольський. Одразу ж виникають ремісниче стрілецьке товариство «Січові стрільці II» (голова Роман Дашкевич) і «Стрілецький курінь» (голова Семен Горук).

Стрілецький рух ставав усе масовішим і виступав істотною українською військово-політичною силою, головним завдання якої була підготовка до війни на боці Австро-Угорщини проти самодержавної Росії. Перемога у цій війні означала б і звільнення України.

До вибуху Першої світової війни на території Галичини числилося 96 стрілецьких товариств, кожне з яких налічувало 300 і більше учасників.

3 серпня 1914 року у Львові створили Головну українську раду, яку очолив відомий парламентський діяч Кость Левицький. Невдовзі Рада закликала до створення Українського легіону, який пізніше дістав назву Українські січові стрільці.

28 тисяч добровольців, багато з яких належали до таких організацій, як «Сокіл», «Січ», «Пласт», виявили бажання боротися за визволення України. Правда, австрійське військове командування не без впливу поляків дозволило прийняти до українського добровільного корпусу лише дві з половиною тисячі осіб.

Ось так народилося українське військове формування. Уперше Україні після Полтавської битви 1709 року і після знищення Російською імперією в 1775 році Запорозької Січі вдалося відновити своє військо.

410 слів

Пояснити значення слів: *корпус* (тут: військове з'єднання, що складається з кількох дивізій чи бригад); *легіон* (військове з'єднання у складі збройних сил, що комплектується виключно з іноземців); *ядро* (тут: основна частина, група певного колективу, яка визначає, організовує і спрямовує його роботу, діяльність).

Дібрати синоніми до слів: *плекати* (тут: викохувати, виховувати); *почин* (починання, початок, зачин, зав'язок).

Скласти план стислого переказу.

Орієнтовний план.

I. Думки істориків про день народження січового стрілецтва.

II. Етапи формування УСС.

1. Руханкове товариство «Сокіл».
2. Пожарничо-гімнастичне товариство «Січ».
3. Таємний військовий гурток «Пласт».
4. Створення товариства «Січові стрільці».
5. Проведення військового вишколу серед молоді.

III. Створення військової формації Українські січові стрільці – це відродження української армії.

ЗАМІСТЬ ПІСЛЯМОВИ...

Руслан БОЙКО,

учитель історії Небилівського ліцею
Перегінської селищної ради

ІЗ НАБОЛІЛОГО... ПРОЗОВО-ПОЕТИЧНА РЕФЛЕКСІЯ

...Минуло понад століття після розгортання Першої світової війни. На шахівниці її бойовищ вирішувалася доля України. Сотні тисяч українців поклали свої голови за незалежність Батьківщини під час воєнної та пізнішої революційної круговерті...

...Відомий український філософ та політолог Мирослав Попович назвав ХХ століття «червоним». Для України воно стало червоним від крові. Крові, пролитої за волю. І таки діждалася. Ніби закономірно. Мирно...

...Настало ХХІ століття. Здавалося б, спокійне життя держави у центрі Європи триватиме вічно. Але посилення новітньої диктатури підняло одвічних землеробів на спротив. Як наслідок – Небесна Сотня і знову війна: московсько-українська... Чи, може, світова?..

...Весна 2014 року. Цвітопад... Як і сто літ тому, цвіт життя українських патріотів...

...Чому, питаюся, чому,
Чому пролили кров йому,
Чому не ласка і любов,
А кровця тече знов і знов?!
Народу цвіт поліг ізнов
І вже ні ласка, ні любов
Та, що чекав і що кохав,
Нема... Не буде... Хто украв?
Убив! Убив? Убив?! – не вкрав,
Хто це зробив, той добре знав,
Що треба знищити перш – цвіт,
А решта – всохне, й згине світ.
І буде тьма – не буде світ,
І не спита ніхто в одвіт:
Чому народу цвіт поліг,
Що дуже буйно цвісти міг,
Що нові цвіти дати міг?!
Не дав – у сиру землю ліг.
То як-то так, а правда – де?
Чому народу цвіт паде?
Де правда є? Нема ніде.
Та істина одна буде:
Що страшний суд чека на вас,
І кожен вчує Божий глас,
І відповідь за кожен раз

Той, хто вбивав і мучив нас,
Хто мучив цвіт і убивав,
Знав, що болить і не ставав,
У тіло кулі подавав
І землю кров'ю напував
Людською кров'ю, не водою
І так п'янів, бо знов і знов
Усе брехав нам про любов,
Казав про мир, про горе, мов
То не він вбиває нас,
То життя вогник сам погас...
І знов стріляв й ще раз, ще раз –
Лишився лиш один Тарас
Той, що Пророк, найкращий цвіт,
Уб'єш його – загине світ.
Загине весь український рід.
І вже не будеш мати бід
Із тим народом, що гуде,
І буде спокій вже, буде!
І вже нема... Де люд той, де,
Що свою голову кладе?
За правду, волю і любов,
За те, що жити хоче знов
Дав найдорожче – свою кров,
Аби полити землю знов,
Аби зродила вона цвіт,
Що знов засіє цілий світ,
Й ніколи не скінчиться рід,
Бо так робили й батько, й дід.
Ніхто кров випити не зміг,
А хто старався – в землю ліг.
На кінці тріскає батіг,
І всіх той знищити не зміг,
Хто кров не змив із своїх ніг,
Хто кинув цвіт на білий сніг.
Не мож зломить мільйони рук,
Не мож серцець спинити стук,
Не мож убити той народ,
В крові якого – вічний код.
Й тому безсмертний мій народ
І буде жити вічно, от
Допоки в нього такий цвіт –
Ніхто не вб'є український рід!!!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій О. Маківка. *За волю України: історичний збірник УСС*. Нью-Йорк: Братство УСС, 1967. 608 с.
2. Бабій О. Зродились ми великої години / упорядкування та вступне слово Василя Гануцака. Дрогобич: Відродження, 1997. 208 с.
3. Бойко О. Легіон Українських Січових Стрільців. *Енциклопедія історії України*: Т. 6: Ла–Мі / редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. Київ: В-во «Наукова думка», 2009. С. 96–98.
4. Вишиваний В. Минають дні. Відень, 1921. 31 с.
5. Думін О. Історія Легіону УСС. *Дзвін*. 1991. № 10. 119 с.
6. *Енциклопедія історії України: у 10 т.* / редкол. В. А. Смолій (голова) та ін. Київ: Наук. Думка, 2003. – Т. 1: А–В. 688 с.; Т. 2: Г–Д. 2004. 528 с.; Т. 4: Ка–Ком. 2007. 528 с.; Т. 5: Ком–Кю. 2008. 568 с.; Т. 6: Мл–О. 2009. 636 с.
7. Західно-Українська Народна Республіка. 1918–1923: історія / керівник авторського колективу і відповідальний редактор О. Карпенко. Івано-Франківськ: Сіверсія, 2001. 628 с.
8. Козуля О. Хорунжий української гвардії. *Рідна школа*. 1996. № 5–6. С. 22–24.
9. Крип'якевич І., Гнатевич Б., Стефанів З. та ін. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років ХХ ст.) / упоряд. Б. Якимович. 4-те вид., змін. і доп. Львів: Світ, 1992. 712 с.
10. Лазарович М. «Гей, ви, стрільці січовії...» (Формування українського стрілецького руху в Галичині: причини, передумови, наслідки). Тернопіль: Джура, 2004. 80 с.
11. Лазарович М. Легіон Українських січових стрільців: формування, ідея, боротьба. Тернопіль: Джура, 2005. 592 с.
12. Липовецький С. Українські січові стрільці: галицькі воїни Архистратига Михаїла. Київ: Українська Видавнича Спілка, 2010. 96 с.
13. Литвин М., Науменко К. Історія галицького стрілецтва. Львів: Каменяр, 1991. 200 с.
14. Монолатій І. Українські легіонери: формування та бойовий шлях Українських Січових Стрільців. 1914–1918 рр. Київ: Темпора, 2008. 88 с.
15. Степанів О. Спогади з російського полону. *Наука і культура*. 1994. Випуск 28. С. 20–29.
16. Стрілецька Голгофа: спроба антології / упорядник, автор вступної статті й приміток Т. Ю. Салига. Львів: Каменяр, 1992. 399 с.
17. Стрілецькі пісні / упорядник Оксана Кузьменко. Львів: Інститут народознавства НАН України, 2005. 640 с.
18. Українські січові стрільці. 1914–1920 / за редакцією Б. Гнаткевича та ін.; іл. оформлення І. Іванця. Львів: Слово, 1991. 160 с.
19. УСС у боях та міжчасі: мистецька спадщина / упоряд.: І. Завалій, О. Кіс-Федорук, Т. Лозинський, О. Романів-Тріска; вступ. стат.,

каталог, біографії художників О. Кіс-Федорук. Львів–Київ: [Б. в-ва], 2007. 192 с.

20. Хома І. Січові стрільці. Київ: Наш час, 2011. 140 с.

Навчально-методичне видання

**«ЗА УКРАЇНУ, ЗА ЇЇ ВОЛЮ, ЗА ЧЕСТЬ І СЛАВУ, ЗА НАРОД!»
(матеріали до навчально-виховних занять)**

Відповідальний за випуск *Роман ЗУБ'ЯК*
Технічний редактор *Богдан МИСИК*
Коректори *Наталія УМАНЦІВ, Ярослава КОЗЛЕНКО,*
Світлана ХУДЕЦЬКА
Комп'ютерна верстка *Валерія ОСТРОВСЬКОГО*

Підп. до друку 20. 07. 2024.
Гарнітура «Bookman Old Style». Формат 60x84/8.

Опубліковано в Івано-Франківському обласному інституті
післядипломної педагогічної освіти
76018, м. Івано-Франківськ, пл. А. Міцкевича, 3

УДК 94(477.83/86)“1914/1921”(07)

«За Україну, за її волю, за честь і славу, за народ!» (матеріали до навчально-виховних занять) / упорядкування Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецької, В. Островського. Вид. 2-ге, зі змін. та доп. – Івано-Франківськ: ІФОІППО, 2024. – 196 с.

